

Biserica Greco-Catolică din Teiuș

Intrarea în Biserică a Maicii Domnului

Biserică medievală românească
Ctitorie a familiei nobiliare Rațiu (Rácz, Ratz)

Eseu documentar

The Greek Catholic Church of Teius
Entry in Church of Our Lady

Romanian medieval church
Foundation of noble family Ratius (Racz, Ratz)
Documentary essay

Ioan Gheorghe Rațiu

Brașov

2012

Ioan Gheorghe Rațiu

**Biserica Greco-Catolică din Teiuș
*Intrarea în Biserică a Maicii Domnului***

**Biserică medievală românească
Ctitorie a familiei nobiliare Rațiu (Rácz, Ratz)
*Eseu documentar***

**The Greek Catholic Church of Teius
*Entry in Church of Our Lady***

**Romanian medieval church
Foundation of noble family Ratiu (Racz, Ratz)
*Documentary essay***

Editura Universității Transilvania, Brașov, 2012

ISBN 978-606-19-0082-4

© 2012 EDITURA UNIVERSITĂȚII TRANSILVANIA BRAȘOV

Adresa: 500091 Brașov
B-dul Iuliu Maniu 41 A
Tel: 0268 – 476050
Fax: 0268 – 476051
E-mail: editura@unitbv.ro

Tipărit la:
Tipografia Universității *Transilvania* din Brașov
B-dul Iuliu Maniu 41A
Tel: 0268 – 476050

Toate drepturile rezervate

Editură acreditată de CNCSIS
Adresa nr. 1615 din 29 Mai 2002

Traducere – Translation by: Ioan Gheorghe Rațiu, Ioan Daniel Rațiu

Lucrare finanțată din surse proprii / Works funded by private sources

Coperta 1 / Cover 1
Biserica *Intrarea în Biserică a Maicii Domnului* din Teiuș
Teiuș Church *Entry in Church of Our Lady*

Coperta 2 / Cover 2
Scurtă prezentare carte și autor / Short presentation of book and author

Cartea se distribuie gratuit / The book is disseminate for free

Descriere CIP a Bibliotecii Naționale a României
Rațiu, Ioan Gheorghe

Biserica Greco-Catolică din Teiuș: biserica medievală românească ctitorită de familia nobiliară Rațiu (Rácz, Ratz): Eseu documentar / Ioan Gheorghe Rațiu. - Brașov: Editura Universității „Transilvania”, 2012

Bibliogr.

ISBN 978-606-19-0082-4

281.95(498 Teiuș):282

*Dedic această carte cu mare drag, respect și prețuire
îluștrilor noștri părinți, moși și strămoși.*

*I dedicate this book with great love, respect, and appreciation
for our illustrious parents, grandfathers, and great
grandparents.*

CUPRINS

Prefață	p. 1
1. Introducere	p. 8
2. Teiuș	p. 10
3. Biserica medievală românească Greco Catolică din Teiuș, ctitorie a nobililor români Petru Rácz I, soția sa domnița Zamfira și Mihail Rácz II	p. 13
4. Despre urmașii lui Petru Rácz I și ai soției sale domnița Zamfira	p. 19
5. Biserica din Teiuș, monument istoric de valoare națională	p. 27
6. Biserica din Teiuș are nevoie urgentă de restaurare	p. 33
7. Scurtă cronologie a intervențiilor constructive	p. 46
8. În loc de încheiere	p. 48
Documente și fotografii	p. 93
Bibliografie selectivă	p. 141
Addenda	p. 144

CONTENTS

Preface	p. 4
1. Introduction	p. 52
2. Teius	p. 54
3. Romanian Medieval Greek Catholic Church in Teius, founded by Romanian nobles Petru Racz I, his wife Princess Zamfira and Mihail Racz II	p. 57
4. About descendants of Petru Racz I, and his wife the princess Zamfira	p. 63
5. Teius church, monument of national significance	p. 70
6. Teius church in need of urgent restoration	p. 76
7. Short chronology of constructive interventions	p. 88
8. Instead of an ending	p. 90
Documents and photos	p. 93
Selective Bibliography	p. 141
Addenda	p. 149

PREFATĂ

In familia noastră, ca de altfel și în alte familii, există obiceiul moștenit din generație în generație, de a transmite urmașilor istoria povestită a familiei cu o fidelitate cât mai mare din dorința de a nu se pierde peste timp.

Copii fiind, la întrebarea noastră: „*Tată, noi de unde ne tragem?*”, tatăl meu, regretatul **Nicolae Mihai**, ne povestea despre trecutul familiei, mai precis din Sec. al XIX-lea, despre **Ioan**, bunicul său, poreclit *Tribunul* pentru că a luptat în Revoluția din 1848 alături de alți trei veri ai săi din Turda, în legiunile lui Avram Iancu.

Dintre ei cel mai renumit avea să devină viitorul memorandist și președinte al Partidului Național Român din Transilvania, **Dr. Ioan Rațiu**.

În finalul povestirii, tatăl meu ne spunea: „*Noi ne tragem de la Noșlac, dar avem neamuri și la Teiuș.*”

Această informație simplă a stat la baza primei mele vizite la biserică din Teiuș la sfârșitul lunii Noiembrie 2009.

Pentru mine, dar cred că și pentru alți vizitatori, Biserica Greco Catolică din Teiuș cu hramul *Intrarea în Biserică a Maicii Domnului*, biserică medievală românească ctitorită de către membrii familiei nobiliare ardelene **Rațiu (Rácz, Ratz)** în secolul al XVI-lea a fost o surpriză deosebit de plăcută.

Dorința mea de a cunoaște cât mai profund istoria familiei noastre din cele mai vechi timpuri până azi, dar încurajat și de tenacitatea regretatului nostru **Mircea Dimitrie Rațiu**, a fost motivația pentru care am hotărât să consemnez în scris sub forma unei compozиii eseistice, viziunea mea pe tema bisericii din Teiuș.

Problematica bisericii din Teiuș aşa cum a fost abordată de mine, este o încercare personală la granița dintre literatură și știință, bazată pe o sumă de idei din diferite domenii culturale și surse bogate în informații, obținute și investigate pe parcursul a aproape trei ani în această direcție.

Datele și informațiile prezentate în eseul sunt cu siguranță insuficiente și incomplete, de aceea, orice ajutor este binevenit și chiar necesar prin abordările, completările și dezvoltările viitoare.

Îmi exprim speranța ca această temă să fie preluată, dezbatută, analizată și tratată cu mijloace științifice de către specialiști în domeniu, apoi să fie materializată într-un proiect de cercetare științifică multidisciplinar de restaurare și conservare a sitului arheologic (morminte, pietre funerare și pisania) și a picturii murale (frescă și tablou votiv), care să pună în valoare *calitatea de monument istoric de importanță națională* a acestei străvechi biserici, finalizat prin publicarea unei monografii a monumentului istoric de la Teiuș.

În activitatea de creație a eseului despre biserică din Teiuș am beneficiat de sprijinul și încurajările primite de la mulți prieteni, rude și cunoștințe, cărora sincer le mulțumesc.

Deși nu au tangență cu domeniile la care se referă cartea, o contribuție deosebită la reușita acesteia a avut-o și familia mea, soția mea **Dorina**, cei doi feciori **Ioan Daniel** și **Mihail Gabriel** împreună cu **Oana**, care m-au înconjurat cu multă dragoste, îngăduință, devotjune și solicitudine.

Le mulțumesc că au fost alături de mine și m-au ajutat să duc la bun sfârșit această onorantă muncă.

Recunoștința mea se îndreaptă către părintii mei **Paulina** și regretatul **Nicolae Mihai**, pentru că prin munca, sacrificiile și dragostea lor părintească am reușit să devin ceea ce sunt astăzi.

Se cuvine de asemenea să îndrept un gând de *recunoștință* către regretatul **Mircea Dimitrie Rațiu** și către venerabila doamnă **Elisabeth Rațiu (născută Pilkington)**, pentru sprijinul moral și încurajările acordate.

Adresez sincere mulțumiri **Dr. Gheorghe Petrov**, arheolog medievist la Muzeul National de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca și **Prof. Răzvan Ioan Pinca**, directorul Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă Plastică din Lugoj pentru documentele inedite și foarte valoroase oferite în sprijinul demersului meu eseistic.

Domnului **Prof. Univ. Dr. Oliviu Boldura**, din cadrul Universității Naționale de Arte din București, expert restaurator, îi sunt recunoscător pentru interesul profesional autentic privind posibilitatea lansării primului proiect de restaurare și consemnare a Bisericii Medievale Românești, Greco-Catolice din Teiuș, monument istoric de importanță națională.

Mulțumesc Bunului Dumnezeu pentru că mi-a dat șansa de a mă bucura de viață, de tot ceea ce mă înconjoară și mi-a întărit sufletul de fiecare dată când am avut nevoie.

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Natalia".

Autorul

PREFACE

In our family, as in other families, there was an old tradition inherited generation by generation, to perpetuate to descendants our family history, the true saga, with fidelity by desire to not lose along temporally.

When we were children, and asking: “*Father, where we descend from?*”, our late father **Nicolae Mihai** was telling us about our family history, from 19th century, about **Ioan**, his grandfather, surnamed *Tribunul* because he fought for liberty together his tree cousins from Turda in the Revolution of 1848 in Avram Iancu’s legions.

Among them the later famous was **Dr. Ioan Ratiu**, the future “*Memorandist*,” and president of the Romanian National Party of Transilvania.

At the finish saga, my father told us that: “*We descended from Noslac (Nagylak) but we have relatives in Teius.*”

This simple information was at the base of the first my visit to Teius at the end November 2009.

For me, but I think so was for other visitors at Teius Greek Catholic church *Entry in Church of Our Lady* Romanian medieval church foundation of noble family **Ratiu (Racz, Ratz)** at the end of the 16th century, was a very pleasant surprise.

The personal ambition for knowing of our family history from early times until now, emboldened by elder member of our family, the late **Mircea Dimitrie Ratiu**, was my impulse to write this essay, a vision of mine about Teius church theme.

My approach of Teius church subject is a personal attempt at the literature, and scientific boundary, based on some ideas from different cultural fields, and rich information sources, acquired, and analyzed during three years in this matter.

Data and information on view in essay are of course insufficient and incomplete, therefore any aide is grateful, and even necessary by future approaches, addends, and developments.

I hope that this theme will be assumed, discussed, analyzed, and approached with scientific tools by specialists, to be materialized into a multi-disciplinary scientific research project for restoration, and conservation of the archeological site (graves, tombstones and inscription) and mural painting (fresco, and votive picture) that improve of *national historic monument ship* of this secular church, and completes by publishing the monograph of the Teiuș church.

Related with the creation activity of essay about Teiuș church I benefited by aid, and encouragements received from many friends, and relatives, whose I sincerely thanks.

As have not contact with the fields here to refer the book, *a distinguished contribution* at it success had my family, my wife **Dorina**, both sons **Ioan Daniel**, and **Mihail Gabriel** together **Oana**, such as environed me with much love, devoutness, and solicitude. I thank them for they were with me, and help me to accomplish this work of honor.

I give all my gratitude to my parents, **Paulina**, and the late **Nicolae Mihai**, as by their work, sacrifices, and fatherliness I got to become what I am today.

Also I give all my gratitude to the late **Mircea Dimitrie Ratiu** and to the venerable lady **Elisabeth Ratiu (born Pilkington)**, for their moral aid, and encouragements.

I addressed sincerely thanks to **Mr. Gheorghe Petrov, Ph.D.**, medieval archaeologist of The National Museum of Transylvanian History, Cluj-Napoca, and **Mr. Prof. Razvan Ioan Pinca**, director of The History, Ethnographic, and Imitative Arts Museum, Lugoj for unedited and valorous documents offered for my essayistic intercession.

Mr. Prof. Oliviu Boldura, Ph.D., National University of Arts in Bucharest, expert restorer, I am grateful for genuine professional interest on the possibility launching the first project of conservation and restoration for Medieval Romanian Greek-Catholic Church of Teius, a national significance monument.

I wish to thank the Divinity for got me the chance to joy by life, by all environ me, and consolidated my soul *toties quoties* (every time) when I need.

Author

Biserica Greco-Catolică din Teiuș

Intrarea în Biserică a Maicii Domnului

Biserică medievală românească

Ctitorie a familiei nobiliare Rațiu (Rácz, Ratz)

Eseu documentar

Amicus Plato, sed magis amica veritas

Mi-e prieten Platon, dar mai prieten mi-e adevărul

Aristotel (384 î.Hr. – 322 î.Hr.)

Labor omnia vincit improbus

O muncă perseverentă învinge orice dificultăți

Publius Vergilius Maro (70 î.Hr. – 19 î.Hr.)

1. INTRODUCERE

Dacă înlăturăm colbul de pe trecutul aflat încă în uitare al unor părți din istoria României descoperim adevărate comori de noblețe și măreție.

Așa este și în cazul familiei **Rațiu** (*aka Rat*, *Rácz* în ungurește sau *Ratz* în germană) a cărei prezență în Transilvania dăinuie de mai bine de 600 de ani, familie ridicată din vrednici nobili de țară români, cunoscuți în istoriografia românească cu denumirea de cneji locali.

O mărturie cu o încărcătură simbolică națională, religioasă și istorică deosebit de importantă, despre existența fabuloasă a acestei vechi familii nobile românești din Transilvania, de excepție pentru acele vremuri, este cea mai veche biserică românească din Teiuș, ortodoxă până la 1700 și apoi greco-catolică, cu hramul „*Intrarea în Biserică a Maicii Domnului*”, ctitorită de către trei dintre cei mai de seamă membri ai familiei din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, **Petru Raț (Rácz I)** împreună cu soția sa, **domnița Zamfira și Mihail Raț (Rácz II)**, astăzi monument istoric al patrimoniului național.¹ (Foto 1, 2)

Din evul mediu, în arealul Teiușului, dăinuie până în ziua de azi doar trei biserici românești din piatră.

1. Biserica veche a Mănăstirii Râmeț din sec. al XIII-lea.

2. Biserica Eipscopală a Mănăstirii din Geoagiu de Sus, ctitorită înainte de anul 1529 de către Radu de la Afumați, Voievodul Țării Românești.

3. Biserica Greco Catolică din Teiuș, ctitorită între anii 1585-1599.²

¹ Biserica din Teiuș este menționată în Lista Monumentelor Istorice, 2010, Județul Alba: Nr.crt. 601; cod AB-II-m-A-00372; *Biserica „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului”*; oraș TEIUS Str. Bisericii 304; sec. XVI, ext. 1885, <http://www.cultura.abt.ro/Files/GenericFiles/LMI-2010.pdf>

² Ioan Gheorghe Ratiu, Biserica Greco-Catolică, Teiuș,
<http://www.biserici.org/index.php?menu=CU&code=2718&criteria=Teius&quick=&radio=b&order=P.TOWN,C.NAME,P.NAME>

O altă mărturie, la fel de importantă pentru familia Rațiu, este biserica greco-catolică din Turda Veche, acum ortodoxă, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”, ctitorită de către Prepozitul capitular de Alba Iulia și Făgăraș, **Canonicul, de pie memorie, Basiliu Rațiu de Nagylak (Noșlac) și sfintită în anul 1839.**

Cheltuielile pentru zidirea bisericii au fost suportate în totalitate de către Basiliu Rațiu și de către membrii familiei Rațiu din Turda.^{3, 4, 5, 6, 7} (Foto 3)

³ Florin Gheorghiu, *Parohii Greco-Catolice Turdene. Istorie și actualitate (1700-2011)*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2011, pp. 45-74.

⁴ Ioan Gheorghe Rațiu, *In memoriam Basiliu Rațiu de Noșlac*, Observatorul din Toronto, Aniversari și Personalități, 2010.

http://www.observatorul.com/articles_main.asp?action=articleviewdetail&ID=9548

⁵ Ioan Gheorghe Rațiu, *Basiliu Rațiu de Noșlac, 25 Decembrie 1783-12 Decembrie 1870*, Revista Astra Blăjeană, nr. 3-4 (56-57), septembrie-decembrie 2010, Blaj, pp. 13-16.

⁶ Silvia Pop, et al., Asociația ASTRA, Despărțământul „Timotei Cipariu”, Blaj, *Dicționarul culturii și civilizației populare*, Editura ASTRA Blaj, 2011, pp. 227-233.

⁷ Mircea Sabău, *Prepozitul canonic Basiliu Rațiu – O viață dedicată bisericii și Neamului Romanesc*, Observatorul din Toronto, Aniversari și Personalități, 2003.

http://www.observatorul.com/articles_main.asp?action=articleviewdetail&ID=482

2. TEIUȘ

Localitatea Teiuș, numită mai demult *Tiuș* (în maghiară *Tövis*, în traducere „Spini”, în germană *Dornstadt, Dornen*, în traducere „Spini”, alternativ *Dreikirchen*, în traducere „Trei Biserici”) este oraș în județul Alba din România⁸.

Timp de peste 1000 de ani, pentru istoria Teiușului, și nu numai, nu există documente scrise. Stăpânirea romană s-a retras începând cu anul 271 î.Hr., iar următoarele date scrise sunt datate abia în secolul al XIII-lea.

După Retragerea Aureliană din Dacia, ca de altfel și din alte provincii ale Imperiului Roman, populația rămasă și-a continuat existența în teritoriile prielnice vieții, prin ceea ce Nicolae Iorga le numea *romanii populare*, mici comunități rurale care au supraviețuit retragerii stăpânirii romane.⁹ Printr-un proces etimologic foarte complex, neelucidat pe deplin până astăzi, locuitorii acestor *romanii populare* se găsesc pretutindeni pe teritoriul Europei, purtând numele de *walahi*, *wlahi*, *welschi* (în Munții Vosgi din Franța) etc., iar teritoriile locuite de ei, *Wales* (în Marca Britanie), *Walcheren* (insulă în Olanda de azi), *Valonia* (în Belgia), *Walchen* (numeroase în Elveția, unde lumea romană se întâlnea frecvent cu cea germană), *Vlahia* (Țara Românească).

În cadrul Regatului Ungar, la început, cnejii locali se bucurau de o anumită autonomie, iar în armata acelor vremuri, formau chiar un corp de oaste distinct.

Românii au început să-și piardă treptat din drepturi în cadrul Regatului Medieval Ungar după dispariția dinastiei ungare a Arpadienilor și înlocuirea ei de către dinastia franceză de Anjou.

⁸ Cristian Florin Bota, *Teiușul de odinioară, Scurt Istoric*,

http://www.teiusuldeodinioara.ro/images/ISTORICUL%20SI%20REZUMATELE_1.pdf

⁹ A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, Nicolae Iorga, Teodor Capidan, C. Giurescu, *Istoria Românilor*, Petre Ș. Năsturel, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. XVI, 1998.

În timpul primului rege al acestei dinastii, Carol Robert de Anjou, care a domnit în prima jumătate a secolului al XIV-lea, românii nu mai erau acceptați în rândul nobilimii, numai dacă treceau la catolicism și se maghiarizau.¹⁰

Fideli credinței lor ortodoxe o parte din cnejii locali (care erau toți nobili de origine română), fie trec Munții Carpați în Tara Românească sau Moldova (i.e. legenda *descălecatului* din Transilvania a Țării Românești și a Moldovei), fie decad și ajung țărani liberi, apoi iobagi sau șerbi (le luau pământurile și astfel nu mai puteau să-și hrănească familiile și animalele, fiindcă în Regatul Medieval Ungar și ulterior în perioada Principatului Autonom al Transilvaniei între 1541-1691, calitatea de nobil presupunea obligatoriu să ai cel puțin un cal propriu).

Nobilimea, la fel ca și în cadrul Regatului Ungariei, alcătuia în general cavaleria, însă existau și excepții. Nobili ce aveau plug sau boi, veneau la oaste călare, înarmați cu lance, scut, coif și platoșe (*habeat equum, arma, hastam, clypeum, galeam, et loricam*). Nobili mai săraci, care nu aveau plug sau boi, veneau la oaste pedeștri, înarmați cu pușcă.¹¹

Nobili români care adoptau limba maghiară, își maghiarizau numele și treceau la religia catolică, rămâneau mai departe nobili în cadrul Regatului Ungar.

Cu toate acestea, în mod remarcabil, bisericile pe care ei le-au ctitorit până în secolele XIV-XVI, au fost toate ortodoxe, una dintre ele este și biserică medievală românească greco-catolică din Teiuș, păstrată în mod fericit până în ziua de azi.

Teiușul este atestat documentar în anul 1290, când este menționat în documentele papale sub numele de Villa Spinarum iar mai târziu sub numele de Thyues, Tyuis, Oppidum Teowys.

¹⁰ Zeno Karl Pinter, Ioan Marian Tiplic, *Prelegeri de Istorie Medie Universală, I. Evul mediu Timpuriu în Europa și Orientul Apropiat*, Cap. 9, Societate și biserică în Evul Mediu Timpuriu, c) *Structuri sociale în mediul rural*, Institutul pentru Cercetarea Patrimoniului Cultural Transilvănean în Context European (IPTCE), <http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/cursuri/tiplic/cuprins.htm>

¹¹ Florin Ardelean, *Obligațiile Militare ale Nobilimii în Transilvania Princiara (1540-1657)*, Revista Crisia, Numarul XL, 2010, p. 193, <http://crisia.mtariicrisurilor.ro/pdf/2010/FArdelean.pdf>

Academicianul Ștefan Pascu afirmă că toponimicul localității derivă din apelativul românesc: „*[Spinij] – Teiuș (Villa Spinarim, Thuys 1290)*”.¹²

În timpul regelui Matia Corvin, Teiușul avea rangul de oraș regesc sub numele de Thywys, însă ulterior orașul cunoaște o perioadă de declin și revine în categoria așezărilor rurale. A primit statutul de târg (oppidum) în anul 1603.

Declarat oraș în anul 1994 prin Legea nr. 66/15.07.1994¹³, Teiușul are în prezent aproximativ 7400 locuitori și are în subordine 4 localități. Pe teritoriul localității au fost descoperite urme de locuire ce indică prezența unei asezări în acest loc încă din Epoca Bronzului (Cultura Nouă) și Epoca Fierului (Hallstatt).

Orașul Teiuș este astăzi un important nod feroviar, aici se întâlnesc magistrala București-Brașov-Satu Mare cu linia Simeria-Alba Iulia-Teiuș.

¹² Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, Vol. II, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 491.

¹³ Cristian Florin Bota, *op. cit.*

3. BISERICA MEDIEVALĂ ROMÂNEASCĂ GRECO-CATOLICĂ DIN TEIUȘ, CTITORIE A NOBILILOR ROMÂNI PETRU RÁCZ I, SOȚIA SA DOMNIȚA ZAMFIRA ȘI MIHAIL RÁCZ II

Despre parohia greco-catolică din Teiuș găsim date oficiale pentru prima dată în řematismul Arhidioczezei Mitropolitane Greco-Catolice din Alba-Iulia și Făgăraš, de la anul 1900.¹⁴ (Foto 4)

La pagina 131 se consemnează următoarele:

La Teiuș, există o biserică de piatră construită în anul 1500 cu hramul „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului”.

Există și o casă parohială din piatră construită în anul 1866. Parohia avea și o școală confesională, pentru băieți și fete.

„Scoala din Teiuș cu clădire de piatră, în anul 1800 avea o vechime de 45 de ani, ceea ce dă ca dată a înființării ei, anul 1755. Scoala avea 225 de elevi, 115 băieți și 110 fete”.

În anul 1710, episcopul romano-catolic din Alba-Iulia, Ignatiu Winkler relatează că: „Paul Zold a donat 2 fonduri nobiliare celor trei biserici din Teiuș, adică bisericii romano-catolice, bisericii românești și oratorului hevangelic”.

În anul 1733 în Teiuș erau 8 familii de religie greco-catolică, adică 40 de suflete care aveau biserică și casă parohială. Preot era Petru. Cine a mai slujit după moartea preotului Petru până în anul 1824, nu se știe.

---

¹⁴ řematismul Veneratului Cler al Archidioczezei Metropolitane Greco-Catolice Române de Alba-Iulia și Făgăraš pre Anul Domnului 1900, de la Sânta Unire 200, Blaš, Tipografia Seminariului Archidiecesan, p. 131.

Din anul 1824 până în anul 1866 la parohia greco-catolică din Teiuș au slujit următorii preoți: din anul 1824 până în anul 1833 a slujit pr. Constantin Molnar; 1833-1849 pr. Mihail Cîrlea; 1849-1850 pr. Andrei Timiș; 1850-1861 pr. Iacob Lugoșan; în anul 1866 era preot Gregoriu Ţerb".

La un recensământ făcut în luna Martie 1850, în Teiuș erau credincioși aparținând următoarelor confesiuni: romano-catolici – 352 familii; greco-catolici – 20 familii; reformați – 375 familii; lutherani – 10 familii; unitarieni – 15 familii.

În Șematismul din anul 1932 aflăm că preot paroh era Petru Gruia iar parohia avea 1429 de credincioși. Parohia avea o asociație religioasă numită Reuniunea Sfânta Maria cu 159 membri.

Până în anul 1700, credincioșii români care locuiau în Teiuș au aparținut de biserică ortodoxă.

După anul 1700 credincioșii ortodocși din Teiuș au aderat la unirea cu Biserica Romei, Greco-Catolică.

În acele timpuri singura biserică românească din Teiuș era cea construită în secolul al XVI-lea, care odată cu aderarea credincioșilor la religia greco-catolică a trecut în patrimoniul bisericii greco-catolice până în anul 1948.

Din anul 1948 și până în anul 1990 biserică cu hramul *Intrarea în Biserică a Maicii Domnului* a aparținut bisericii ortodoxe, iar după anul 1990 în baza dreptului la libertate religioasă, biserică a fost retrocedată, iar acum aparține Bisericii Române Unită cu Roma, Greco-Catolică, fiind cea mai veche biserică românească din Teiuș.

Pisania bisericii (originală), în limba slavonă veche, din păcate nedatată (Foto 5, 6) ne spune: *Eu Rař Mihail cu mila lui Dumnezeu sluger, am zidit în numele Domnului Dumnezeu, Domnul să ierte.*¹⁵

¹⁵ Gheorghe Fleser, *Sculptura în piatră la bisericile românești din județul Alba-considerații preliminare*, p. 371, <http://www.mnuai.ro/docs/apulum/articole/40.%20FILESER.pdf>

În centrul pisaniei se află blazonul Rácz de Galgó, atribuit lui Petru Rácz și familiei sale în 16 Iulie 1585 de către principale ře Stefan Bathory (ajuns rege al Poloniei), drept recompensă pentru îndeplinirea cu succes a misiunii diplomatice la Înalta Poartă. Blazonul reprezintă deocamdată cea mai importantă sursă de informații referitoare la vechimea bisericii medievale românești din Teiuș. Existența blazonului indică în mod cert faptul că biserică a fost construită după anul 1585 (anul înnobilării lui Petru cu titlul Rácz de Galgó), dar finalizată în mod cert înainte de anul 1599 (anul decesului lui Petru în batălia de la ře Selimbăr și înmormântării acestuia în interiorul bisericii).

Despre această pisanie se mai menționează că: *O altă copie de inscripție bisericească trimisă lui Ioan Micu Moldovan, este aceea de deasupra portalului bisericii greco-catolice din Teiuș (Alba) ce a fost efectuată în decembrie 1870 de pe originalul „ce se află în lada bisericii din Teiuș”.*

Cărturarul blăjean – după cum notează – a văzut originalul în 25 iunie 1911.¹⁶

În interiorul bisericii pe peretele vestic al navei în dreapta intrării se află pictat tabloul votiv care-l reprezintă pe Petru Rácz împreună cu soția sa domnița Zamfira, îmbrăcați în străie boierești românești de ceremonie ținând pe palme macheta bisericii. (Foto 7)

Domnița (prințesa) Zamfira a fost fiica cea mare a boierului muntean Ioan Norocea, Logofăt de Pitești și nobil de Szaszsebes (Sebeșul Săsesc), nepoata după mama sa, doamna Stana, a domnului muntean Mircea Ciobanul (stră-stră-nepotul lui Mircea cel Bătrân) și a doamnei Chiajna (fiica lui Petru Rareș și nepoata Sfântului ře Stefan cel Mare). Tabloul votiv indică fără dubii faptul că Petru și Zamfira au fost ctitori ai bisericii din Teiuș.

¹⁶ Zevedei-Ioan Draghita, *Ioan Micu Moldovan (1833-1915), Protector al patrimoniului cultural din Transilvania*, p. 160,

http://istorie.uab.ro/publicatii/colectia_auash/annales_8/19%20draghita.pdf

Pisania bisericii indică de asemenea, tot fără dubii, faptul că biserica a fost zidită și de către Mihail Raț (Rácz), deci și el a fost ctitor, chiar foarte important, deși documentele istorice cunoscute până acum nu oferă indicii clare privind gradul de rudenie dintre acesta și Petru Racz.

Potrivit DEX'98, *ctitor* este o persoană care suportă în total sau în parte cheltuielile pentru ridicarea și înzestrarea unei biserici sau a unei mănăstiri.

Petru Rácz înscris în catalogul *Der Adel von Siebenburgen*¹⁷ cu titlul **Rácz I**, a fost înnobilat de către Împăratul Rudolf al II-lea la Viena în anul 1578. (Foto 8, 9, 10, 11)

În anul 1585 Petru Rácz este înnobilat și cu titlul **Rácz de Galgó** moștenit apoi de către fiul său Adam I și urmașii acestuia. (Foto 12, 13, 14)

Gâlgău (Galgó) este azi o comună în județul Sălaj.

Istoricul Ștefan Pascu analizând originea denumirii localităților din Transilvania, precizează că numele localității este de origine română, aşa cum reiese din documente istorice din 1405, „*villae olachales: ..... Gilgău ...*”¹⁸

Mihail Rácz de Prod înscris în catalogul *Der Adel von Siebenburgen*¹⁹ cu titlul **Rácz II**, a fost înnobilat de către Ștefan Báthory Regele Poloniei în 16 Octombrie 1581 în tabăra de la Pskov (Rusia) în timpul asediului acesteia. (Foto 10, 16, 17, 18)

În același loc, același rege îi va acorda pe 16 Noiembrie 1581 lui Mihail Rácz proprietarul pământurilor (nemeș) de la Pród (acum sat în județul Sibiu) și titlul nobiliar Rácz de Nemes-Prad.²⁰ (Foto 19, 20, 21, 22)

¹⁷ J. Siebmacher's großes Wappenbuch, Band 34, *Der Adel von Siebenbürgen*, Bauer & Raspe, Inhaber Gerhard Gessner, Neustadt an der Aisch, 1984, Taf.147, p. 209.

¹⁸ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, Vol. II, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 466.

¹⁹ *Ibidem*, Taf.147, p. 210.

²⁰ *Ibidem*, Taf.148, p. 211.

Din analiza cronologică a titlurilor nobiliare din catalogul *Der Adel von Siebenburgen* se poate observa că după trei ani de la înnobilarea lui Petru Rácz în anul 1578, în anul 1581 a fost înnobilat și Mihail Rácz, apoi lista membrilor familiei Rácz înnobilați continuă până la Rácz XIX, ultimul înnobilat în anul 1689.²¹ (Foto 23, 24, 25, 26)

Deoarece Petru Rácz I și Zamfira au avut un singur urmaș pe linie bărbătească, Adam, atunci se poate admite posibilitatea că Mihail Rácz a fost rudă foarte apropiată a lui Petru Rácz, amândoi au fost contemporani, cunoscuți, respectați și răsplătiți în epocă pentru serviciile și meritele lor diplomatice și militare.

Petru Rácz I a fost curtean, (*familiaris*), la Curtea de la Viena a Împăratului Rudolf al II-lea și la Curtea lui Ștefan Báthory, principele Transilvaniei, apoi regele Poloniei și Sigismund Báthory principele Transilvaniei.

Mihail Rácz II a fost și el curtean (*familiaris* – slujitor – Servitor Cibiniensis) la Curtea lui Ștefan Báthory, regele Poloniei și Sigismund Báthory principele Transilvaniei.

Familiaris era un slujitor de viață nobilă. În Transilvania secolelor XVI-XVIII, pentru serviciul credincios sau distincție în luptă se putea primi de la conducătorii Transilvaniei sau ai Regatului Ungariei un titlu nobiliar.²²

Prezența mormintelor (marcate cu lespezi de piatră), al lui Petru Rácz I și al soției sale domnița Zamfira până în anul 2001 în interiorul bisericii din Teiuș este o dovadă de netăgăduit a faptului că biserică este o ctitorie a lor.

Sunt păreri care susțin ipoteza că biserică a început să fie construită de către Mihail Rácz II, dar lucrări foarte importante sau datorat în principal lui Petru Rácz I și soției sale Zamfira, fapt care ar explica absența primului din tabloul votiv.

²¹ *Ibidem*, Taf.211, p. 283.

²² Costin Anghel, *Memoria-Iobag cu titlul nobil*,

<http://www.jurnalul.ro/jurnalul-de-duminica/jurnalul-national/memoria-iobag-cu-titlu-nobil-21001.html>

Tabloul votiv este o pictură des întâlnită la bisericile creștine în care sunt reprezentați ctitorii bisericii (uneori împreună cu familia lor) oferind macheta în miniatură a bisericii, prin intermediul sfinților (patroni ai bisericii), către Maica Domnului și Mântuitorul Iisus Hristos.

Tabloul votiv este deosebit de popular în arta bizantină ortodoxă.

Dacă Petru Rácz I nu ar fi fost rudă foarte apropiată cu Mihail Rácz II, atunci acesta nu ar fi acceptat ca Petru să fie înmormântat în biserică ctitorită de către el.

În ceea ce privește cronologia bisericii, ținând cont de caracteristicile stilistice ale elementelor arhitecturale pe care biserică încă le mai păstrează, de existența pisaniei și a tabloului votiv, cât și de datele istorice cunoscute despre ctitori, se presupune că biserică a fost construită spre sfârșitul secolului al XVI-lea, înainte de anul 1599, când Petru Rácz I, ajuns căpitan în armata lui Mihai Viteazul a încetat din viață în bătălia de la Șelimbăr de lângă Sibiu.

Bătălia de la Șelimbăr (*Schellenberg* în limba germană) a avut loc pe 28 Octombrie 1599 între oastea Țării Românești condusă de către Mihai Viteazul și oastea Transilvaniei condusă de către Andrei Báthory. (Foto 27, 28, 29)

Bătălia s-a terminat cu victoria clară a armatei conduse de către Mihai Viteazul care astfel și-a deschis drumul spre cetatea Alba Iulia, unde a înfăptuit prima unire a Transilvaniei cu Țara Românească. Din rândurile oștirii muntene au căzut 2000 de luptători, unul dintre ei a fost nobilul român Petru Rácz I.²³

În acele timpuri prezența oștilor voievozilor români din Țara Românească și Moldova în Transilvania în secolul al XVI-lea și îndeosebi a lui Mihai Viteazul a răscolit puternic și deosebit de profund sentimentele naționale ale populației românești, inclusiv a nobilimii de origine română care năzuia la eliberarea de sub stăpânirea străină.

²³ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Scurtă Istorie a Românilor*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977, pp. 138-139.

4. DESPRE URMAȘII LUI PETRU RÁCZ I ȘI AI DOMNIȚEI ZAMFIRA

Despre urmașii lui Petru Rácz I și ai soției sale domnița Zamfira, care purtau și titlul nobiliar de Galgó, se găsesc informații atât în istoriografia românească cât și în cea ungară.

Este posibil ca o parte a familiei, onorată și respectată în epocă să-și fi continuat existența în zona Alba Iulia până în secolul al XVIII-lea și a rămas atașată credinței ortodoxe sau greco-catolice și originii sale românești.

Astfel, despre **Adam Raț** fiul lui Petru și al Zamfirei afăm că se află în relații strânse cu Mitropolitul Ghenadie al II-lea al Transilvaniei, (1627 – 1640).

Vlădica Transilvaniei a menținut relații strânse între Biserica românească ardeleană și cea de la răsăritul Carpaților și prin intermediul nobiliilor de origine română, așa cum afirmă istoricul Ștefan Meteș în „Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania”²⁴:

*„Strânse legături avea și cu familia domnească Movilă, un membru al acesteia, Gavril, stabilit la Șînteu, dăruindu-i, în anul 1635, un rând de odăjdi, la preț de „un cal și câțiva bani”; inițial, fuseseră cumpărate de la un diac moldovean de **Adam Raț**, fiul domniței Zamfira, restauratoarea mănăstirii Prislop.”*

Dintr-o scrisoare a Sfântului Mitropolit Simion Ștefan, vlădică al Bisericii românești din Transilvania din 2 decembrie 1648, semnată și foarte probabil redactată de chiar de către el (originală), “Ștefan arhiepiscop”, adresată preoților Măieran și Pavel, rezultă o informație foarte importantă.

---

²⁴ Florin Dobrei, *Mitropolitul Ghenadie II al Transilvaniei (1627-1640)-repere biografice*, Editura Andreiană, Revista Teologică, nr.2/2008, pp.173-184,
<http://www.revistateologica.ro/articol.php?r=38&a=3599>

Mitropolitul le permite celor doi preoți să meargă la casa lui **Adam Raț** și a soției sale să le se slujească acasă Vecernia și Itrosul (Utrenia), deoarece din cauza bătrânețelor, nu se puteau deplasa la biserică.^{25, 26} (Foto 30)

Din surse maghiare aflăm că Adam Rácz de Galgó (Raț) a fost căsătorit cu Iléana/Druzslana Toroczkay și a avut 16 copii. Majoritatea dintre ei au purtat titlul de Galgó.

Primul născut, **Petru (Peter) Rácz de Galgó**, căsătorit cu Klára Macskási de Szent-Marton, a avut o singură fiică, Kristina (Christiana) Rácz de Galgó, din a căror descendenți fac parte membrii actualei familii regale britanice. Această ramură a familiei și-a continuat existența în Transilvania până în secolul al XX-lea, s-a maghiarizat și a trecut la religia catolică sau reformat-calvină.^{27, 28, 29}

O surpriză foarte plăcută am avut în luna Februarie 2011 când am fost contactat pe Internet de către domnul Galgói Rácz György Pál din Budapesta.

Din corespondența cu el am aflat că este urmașul uneia din ramurile familiei Rácz de Galgó. Străbunicul său cu șapte generații înainte, a fost János (Ioan), cel de al 16-lea copil al lui Adam Rácz de Galgó, fiul lui Petru Rácz I și al soției sale prințesa Zamfira.

²⁵ Alexandru Ostafie, *Noul Testament de la Bălgard* (1648) – operă românească de prestigiu teologic, istoric și literar, p. 7, Alba Iulia, 2007, <http://www.scribd.com/doc/47449316/2511148-Alexandru-Ostafie-NT-de-la-Balgrad>

²⁶ Ana Dumitran, *Moștenirea mitropolitului de la Bălgard: Mărturii despre vladica Simion Stefan*, Ziarul Lumina, Ediția de Transilvania, 08 August 2011,

<http://www.ziarullumina.ro/articole;1875;1;60895;0;Marturii-despre-vladica-Simion-Stefan.html>

²⁷ Viktor Rácz, *A galgói Rácz család (czímerrajzzal)*. Genealógiai Füzetek 1 (1903). 59-61. Galgói Rácz Viktor: *A galgói Rácz család története 23 leszármazási táblával*. [Miskolc 1928.]

²⁸ Jamie Allen's Family Tree & Ancient Genealogical Allegations, Version 31.0, *The PEDIGREE of Peter (Petru) RACZ de GALGO*, <http://fabpedigree.com/s078/f378376.htm>

²⁹ József Kádár, *Szolnok-Dobokavármegye monographiája I-VII*. Közrem. Tagányi Károly, Réthy László, Pokoly József. Deés [!Dés]: Szolnok – Dobokavármegye kőzönsége. 1900 – 1901, <http://mek.oszk.hu/04700/04755/html/index.htm>

De la el am primit mai multe documente de familie (scanate), printre care blazonul familiei utilizat până în anul 1949 (Foto 15) și arborele genealogic creat de către unchiul său Rácz Viktor în anul 1903.

Prin compararea vechiului blazon Rácz de Galgó cu cel primit de la Rácz György Pál, am constatat că sunt foarte asemănătoare, cel nou fiind stilizat și completat cu simboluri heraldice.

După studierea atentă și compararea arborilor genealogici, cel actual și cel întocmit de către reputatul genealog Dan Pleșia pentru ramura Rácz (Rațiu) de Nagylak (Noșlac) din Turda, cu cel întocmit de către Viktor Rácz pentru ramura de Galgó, am constatat că în toate trei sunt menționați doar Petru și soția sa domnița Zamfira. Celelalte informații anterioare și ulterioare acestora nu coincid.

Totuși prin coroborarea cu alte documente studiate am putut să reconstituiesc parțial istoria unor descendenți ai familiei.

Astfel, este posibil ca al patrulea născut (al doilea fecior, înaintea lui au mai fost două fete), să fie **Ștefan Raț de Micești** (aka **István Rácz de Kisfalud**), care a trăit cea mai mare parte a vieții sale în Alba Iulia.

Potrivit mai multor surse istorice aflăm despre el, că pe lângă faptul că era un nobil respectat care a îndeplinit demnități importante în administrația Transilvaniei și a Olteniei devenită provincie Habsburgică, a fost un vrednic creștin, susținător al Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania și ulterior al Bisericii Române Unită cu Roma, Greco-Catolică.

Despre Ștefan Raț istoria consemnează că a fost provizor erarial (administrator financiar al statului) în Bălgard, apoi procurator, econom, curator (epitrop, sindic) la catedrala română din Bălgard și odorbirăul (primarul) Bălgardului (Alba Iulia).

În anul 1699 acesta a sprijinit tipărirea a două cărți deosebit de importante pentru nevoile românilor, un *Kiriacdromion* și o *Bucoavnă*, ambele în limba română cu litere chirilice.

Chiriacdromionul (Cartea de predici)³⁰, a fost tipărit în perioada 1 Martie-20 Decembrie 1699 și a reprezentat reeditarea cazaniei lui Varlaam cu unele completări. La tipărirea acestei lucrări, Mihai Ștefan a fost ajutat de protopopul George din Daia, notar al „*Săborului*” și de Ștefan Raț din Micești, „*odorbirăul*” Bălgradului.

Dintr-o altă sursă aflăm aceeași informație: *Kiriakodromionul* (Cazania episcopului Atanasie Anghel) a fost tipărit la Alba Iulia în anul 1699, la tipărirea căruia a ajutat aşa cum se precizează în prefața acestei cărți și Raț Istvan – odărbirăul Bălgradului, fiul lui Raț Adam care avea în posesie satele Măgura, Poiana Blenchii și Gâlgău.^{31, 32}

Bucoavna de la Bălgrad, a fost primul abecedar care a stat la baza învățământului românesc din Transilvania.³³

Ștefan Raț a fost unul din cei mai apropiati colaboratori laici ai episcopului ortodox Teofil Seremi care a convocat primul Sinod de unire din Februarie-Martie 1697 și ai primilor episcopi uniti, Atanasie Anghel și Ioan Giurgiu Patachi, fiind unul dintre cei doi *titori* (epitropi) sau *curator ecclesiae* (curatori cu atribuții economice) ai Bisericii Române Unită cu Roma, Greco-Catolică, aleși dintre laici și numiți de către împărat.^{34, 35}

³⁰ *chiriacdromion*, <http://www.webdex.ro/online/dictionar/chir>

³¹ *Biserica de lemn din Măgura*,

http://ro.wikipedia.org/wiki/Biserica_de_lemn_din_M%C4%83gura

³² Paul Binder, *Nobilul român Ștefan Raț (cca. 1670-1720). „odorbirăul Bălgradului” sprijinitor al culturii românești*, În Apulum XXIII, 1986, pp. 187-199.

³³ Ioan Străjan, *Istoricul tipăriștei Mitropoliei Ortodoxe a Bălgradului și Arhiepiscopia Tării Ardealului* http://www.dacoromania-alba.ro/nr36/istoricul_tiparnitei.htm

³⁴ Nicolae Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor vol II*, Vălenii de Munte, 1909, p. 29, 40.

³⁵ Zenovie Pâclișanu, *Alegerea și denumirea episcopului unit Ioan Patachi. – Îndreptări și întregiri la articolul d. Silviu Dragomir din nr. 16-18 1915 al „Revistei Teologice” din Sibiu*, Cultura Creștină, Anul VI, Blaj, 25 Ianuarie 1916, Nr. 2.

http://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/culturacrestina/1916-1917/BCUCLUJ_FP_279432_1916_006_002.pdf

Ştefan Raț a fost unul din cei doi semnatari laici ai hotărârilor Sinoadelor de Unire și a epistolei trimise la Viena de către Mitropolitul Atanasie Anghel, prin care se comunica hotărârea de unire cu Biserica Catolică, aceasta fiind: „*iscălită [în] afară de Atanasie, și de 12 protopopi, și încă de 2 laici. Ștefan Rácz și Nicolae Arbonas. (Orbonaș).*”^{36, 37}

Întrucât au refuzat să renunțe la unire, episcopul Atanasie a fost excomunicat de către „*Vestitul patriarh al Ierusalimului Dositei în Noembrie 1701*”, iar lui Ștefan Raț îi trimite o epistolă în care „*Dositei zice că să fie afurisit, el, casa lui, averea, sufletul, viața, și toate ale lui.*”

Pe timpul luptelor pentru cucerirea Banatului, Ștefan Raț (Rácz / Ratz), a fost vicecomite al districtului Ciacova.³⁸

După ocuparea și transformarea Olteniei în provincie a Imperiului Habsburgic (Kleine Walachei – Valahia Mică, 1718-1739), Ștefan Raț (Ratz) a fost administratorul fiscal al acesteia până a trecut la cele veșnice, mare parte din avere sa rămânând Mănăstirii Ortodoxe din Palanca Nouă.³⁹

³⁶ Ștefan Pop, *Între două lumi culturale – Studii din istoria luptelor bisericei române. II. Stefan Rácz † 1720.* RÂVAȘUL, Anul V. Cluj, 9 Noemvrie 1907. Nr. 40-42, pp. 675-683.
http://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/revasul/1907/BCUCLUJ_FPP_279662_1907_005_040_042.pdf

³⁷ Silvestru Augustin Prunduș, Clemente Plăianu, *Catolicism și Ortodoxie Românească – scurt istoric al Bisericii Române Unite, cap. EPISCOPII TEOFIL SEREMI (1692 – 1697) și ATANASIE ANGHEL (1698 – 1713)*, Casa de Editură Viața Creștină, Cluj-Napoca, 1994.

³⁸ Costin Feneșan, *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial 1716 – 1778*, Editura de Vest, Timișoara, 1997.

³⁹ Stefan Pop, *Între două lumi culturale-Studii din istoria luptelor bisericei române. II. Stefan Rácz † 1720.* RÂVAȘUL, Anul V. Cluj, 9 Noemvrie 1907. Nr. 40-42, pp. 675-683.
http://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/revasul/1907/BCUCLUJ_FPP_279662_1907_005_040_042.pdf

Fiul acestuia a fost **Ioan Ratz de Mehadia**, care a ajuns prefectul suprem al districtului Lugoj, Caransebeș și Lipova, poziție din care, prin tactul și înțelepciunea sa, a reușit să-i protejeze pe români refugiați în Transilvania din cauza persecuțiilor la care au fost supuși de către predecesorul său, readucându-i în districtul administrat de el.^{40, 41, 42, 43}

În timpul administrației sale s-au făcut construcții importante în Lugoj și în district, (grânar, cazarmă, mori, podul peste Timiș, fierăstrău mecanic, fabrica de pături și drumul strategic de poștă: Timișoara, Lugoj, Făget, Transilvania).

A fost un sprijinitor al credinței ortodoxe, greu încercate în acele timpuri.

Simbolul actual al Lugoju lui este turnul „Sfântul Nicolae”, cel mai vechi edificiu creștin ortodox din localitate, edificat în 1402 de către Cătălina, soția banului Nicolae Perian.

Forma actuală în stil baroc datează din 1726, când vechea biserică a fost reclădită de Ioan Ratz de Mehadia, administratorul șef al districtelor Lugoj, Caransebeș și Lipova.

Acesta a fost înmormântat în cripta bisericii mănăstirii, ulterior demolată.

Pe fațada turnului este încastrată în zid o placă de piatră frumos sculptată și colorată care cuprinde două registre, în cel de sus este reprezentat Sfântul Nicolae, al cărui nume a dat hramul bisericii și mănăstirii, iar în cel de jos este blazonul nobiliar (original) al lui Ioan Ratz de Mehadia, aproape identic cu cel al lui Petru Rácz I din 1578 (al cărui strănepot era) și o inscripție originală (pisania) în limba latină (atunci era limba oficială în imperiu). (Foto 31, 32, 33, 34)

⁴⁰ Olde Petru, *Biserica mică a Lugoju lui*, în Analele Banatului , IV, Timișoara, 1931, pp. 125-127.

⁴¹ Ion B.Mureșanu, *Mănăstiri din Banat*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1976, pp. 65-70.

⁴² Vasile Turcan, *Un monument istoric: "Biserica Sf. Nicolae" din Lugoj*, Mitropolia Banatului, Anul XII, Ianuarie-Aprilie 1962, pp. 122-124.

⁴³ Ștefan Meteș, *Mănăstirile din Banat. 4. Lugoj, Mănăstirile Românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu 1936, pp. 194-197.

**AEDIFICATA HAEC ECLESIA PER ME IOANNEM
RATZ DE MEHEDIA, SUPREMUM PREFECTUM
INCLITORUM DISTRICTUM LUGOS, CARAN –
SEBES ET LIPPA. ANNO DOMINI '726.**

DIEE 19 Juny.

„Această biserică a fost edificată de mine, Ioan Raț de Mehadia, prefectul suprem al strălucitelor districte Lugoj, Caransebeș și Lipova. Anul Domnului 1726. Ziua 19 Iunie.”

Marele savant Nicolae Iorga a fost preocupat de soarta membrilor familiei Raț (Rácz, Ratz), pentru a dovedi faptul că familiile românești nobile din Transilvania au fost asimilate de către familiile nobiliare maghiare prin diferite metode.

Iată ce consemnează istoricul Nicolae Iorga (în graiul său inconfundabil), în „Istoria românilor din Ardeal și Ungaria”⁴⁴:

„Membrii familiei Raț ajunși în Tara Bârsei coborau din vechi pribegi din veacul al XVI-lea.

În Decembrie 1648 Simion Ștefan iscălește o scrisoare adresată influentului proprietar și nobil ardelean, Adam Raț.

Pe la 1670 vedem pe un Raț Istvan (curier moldovenescum) judecându-se cu oamenii din Rucăr pentru muntele Berivoiescul, are figani și fine turme, ai căror păcurari se văd și pe lângă jupâneasa lui.

Raț Istvan de Chisfalva și un Mihai Puiu sunt apoi după 1700 titori, administratori ai bisericii românești unite.

Fiu al lui Raț Adam, nepot de fiu al lui Raț Peter, e coborâtor, prin acesta din urmă, soțul domniței Zamfira al fiicei lui Mircea Ciobanul, Stana, care se măritase cu Ioan Logofătul.

⁴⁴ Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.

Iştvan Raț devine prieten foarte bun cu Atanasie Anghel, ales vădică la sfârșitul anului 1697. El avea o casă la Vinji, care a trecut la Gheorghe Brancovici.

Raț Mihai cu mila lui Dumnezeu Suldzar (sulger) e din acest neam așezat la Tiuș.

Între ofițerii companiei românești din Ardeal (1756) era Petru Raț, poate și el din sângele domniței Zamfira și Aaron, nepotul vădicăi. Între ostașii de toate felurile, catane, miritari (căplari), grăniceri, pe vremea Mariei Tereza secretarul episcopului Aaron, Petru Raț, poate din neamul de la Tiuș, care avea legături cu dinastia munteană, se face locotenent”.

5. BISERICA GRECO-CATOLICĂ DIN TEIUȘ, MONUMENT ISTORIC DE VALOARE NAȚIONALĂ

Biserica din Teiuș este o construcție în stil bazilical, alcătuită dintr-o navă dreptunghiulară, prevăzută la extremitățile de apus și de răsărit cu un turn clopotniță și o absidă semicirculară fără decroș, care constituie altarul.

Transformările făcute în timp bisericii se reflectă în structura construcției. În prima sa formă, biserică a avut o navă dreptunghiulară (12x7m) la exterior, un turn clopotniță adosat fațadei vestice (4x4m) la exterior și o absidă decroșată (specifică stilului bizantin/ortodox) a cărei planimetrie rămâne deocamdată necunoscută.

Partea veche, turnul clopotniță și naosul original sunt construite din piatră, în timp ce a doua travée care a prelungit naosul prin dărâmarea primei abside și altarul actual, sunt executate din piatră și cărămidă.

Naosul a fost acoperit cu o boltă semicilindrică de cărămidă, iar la exterior, zidurile sunt sprijinite pe fiecare latură de câte patru contraforturi (contraforturile sunt tipice arhitecturii românești dar și arhitecturii gotice, al căror semn distinctiv sunt ogivele)⁴⁵. În anul 1810, vechiul altar a fost demolat, iar nava a fost prelungită spre Est cu o travée lungă de opt metri, continuată cu o absidă nedecroșată, de șase metri pe axă, despărțită de navă printr-o tâmplă de zidărie cu trei intrări.

Spre deosebire de partea veche care este construită din piatră, adaosurile au fost zidite numai din cărămidă. Zona de prelungire a navei a fost acoperită cu o boltă semicilindrică despărțită de partea veche printr-un arc dublu.

---

⁴⁵ CONTRAFORT, *contraforturi*, s.n. 1. Întăritură masivă de beton sau de zidărie în formă de pilastru, care formează corp comun cu un zid și care servește la mărirea rezistenței lui. 2. Fiecare dintre picioarele înclinate spre exterior ale unui turn de extracție. - Din fr. contrefort. Sursa : DEX '98, <http://www.archeus.ro/lingvistica/CautareDex?query=CONTRAFORT>

Zidurile laterale au fost sprijinite în exterior cu două contraforturi, dispuse câte unul pe fiecare latură, la un interval mai mare decât distanțele dintre celelalte contraforturi de la partea veche a navei.

Absida mai are încă două contraforturi iar bolta sa este informă și greu de definit. În anul 1810 s-a adăugat noul altar. Ferestrele actuale ale bisericii au deschideri dreptunghiulare cu evazare spre interior.

Cele de la partea veche a naosului au fost modificate în anul 1810. Până în anul 1885, la partea superioară a turnului clopotniță a existat un foișor de lemn care a fost înlocuit cu unul de zidărie din cărămidă.

Partea veche a bisericii posedă ca principale elemente de identificare, un ancadrament de piatră care marchează intrarea de pe latura vestică a navei, o fereastră circulară de trafor reprezentând „floarea vieții” și un tablou votiv (în anul 2001 după sondajul arheologic, mormintele ctitorilor au fost astupate cu pământ iar lespezile funerare au fost scoase din biserică).

Naosul este boltit semicilindric și prezintă pe latura de vest, către turnul clopotniță, un ancadrament de piatră cu muchii teșite subliniat de un *tor*⁴⁶, pe a căruia *lintou* (buiandrug) de piatră⁴⁷ sunt sculptate pisania și blazonul familiei Rácz de Galgó (Gâlgău, Jud. Sălaj), un scut și un braț ținând în mână o sabie îndreptată în sus având înfipt în vârf un cap de turc.^{48, 49} (Foto 5, 6, 12)

⁴⁶ **TOR**, *toruri*, s.n. 1. Mulură rotundă cu profil convex de la baza sau de la capitelul unei coloane. 2. Corp geometric care rezultă din rotirea unui cerc în jurul unei axe situate în planul cercului, dar care nu trece prin centrul cercului. - Din fr. **Tore**. Sursa: DEX '98, <http://www.archeus.ro/lingvistica/CautareDex?query=tor&lang=ro>

⁴⁷ **LINTÓU**, *lintouri*, s.n. Element de construcție monolit, dispus orizontal deasupra unei deschideri, pentru a prelua greutatea zidăriei de deasupra; buiandrug. - Din fr. **linteau**. Sursa: DEX '98, <http://www.archeus.ro/lingvistica/CautareDex?query=LINTOU>

⁴⁸ *Ibidem*, Taf.147, p. 210.

⁴⁹ József Kádár, *Szolnok-Dobokavármegye Monographiája, III. Kötet. A vármegye községeinek részletes története, Galgó*, <http://mek.niif.hu/04700/04755/html/186.html>

Faptul că atât Petru Rácz I (apoi fiul său Adam I și urmașii acestuia) cât și Mihail Rácz II au folosit împreună după anul 1585 titlul și blazonul Rácz de Galgó înseamnă că făceau parte din aceeași familie și probabil erau rude foarte apropiate.

Despre Mihail Rácz mai aflăm că în anul 1563 era unul dintre locotenenții regelui Ungariei și principe al Transilvaniei, Ioan Sigismund Zapolya și a participat la asediul cetății Suceava care s-a încheiat cu înlăturarea de pe tron a lui Despot Vodă, domnul Moldovei.⁵⁰

Mihail Rácz a fost unul dintre comandanții destoinici aflați în subordinea lui Cristofor Hagymasi, membru al consiliului princiilor al lui Ioan Sigismund Zapolya, ajuns căpitan suprem al oastei țării (1566). Despre Mihail Rácz și alți câțiva comandanți se afirmă că „*nu sunt catolici, dar nici cu totul calvini și nici luterani îndărătnici,*” aceasta fiind o dovedire a spiritului de toleranță religioasă întreținut la curtea princiilor și în armată, care a culminat cu Edictul de la Turda din 1568.^{51, 52}

Concluzia logică pe care o putem trage nu poate fi decât una singură: Mihail Rácz II, era creștin ortodox român.

Deasupra ancadramentului din piatră al ușii cu pisania și blazonul familiei Rácz de Galgó (originale) se deschide un gol circular cu o rozasă cu trafor de piatră (original) ce descrie, prin încrucișarea unor triunghiuri arcuite, o stea în şase colțuri.⁵³ (Foto 35)

⁵⁰ Istorie Povestită, BIETUL DESPOT, 31 august 2010,
<http://asztrege.blogspot.com/2010/08/bietul-despot.html>

⁵¹ Avram Andea, Suzana Andea, *Istoria României. Transilvania. Volumul I*, Ed. George Baritiu, Cluj-Napoca, 1997, *Capitolul V. Principatul Transilvaniei sub suzeranitate otomana (1541-1691)*, p. 544-646, <http://www.istoriatransilvaniei.ro/vol1/v1c5.pdf>

⁵² *Edictul de la Turda emis în 1568 de către Dieta de la Turda prin care se proclama libertatea conștiinței și a toleranței religioase pentru cetățenii Transilvaniei*, Unitarian Universalist Partner Church Council, ["Edict of Torda"](#) (DOC).

⁵³ **TRAFÓR**, trafoare, s.n. Ornament arhitectural perforat. - Din it. **traforo**. Sursa : DEX '98, <http://www.archeus.ro/lingvistica/CautareDex?query=TRAFOR>

Aceasta este *floarea vieții*, care simbolic ilustrează legătura existentă în univers, între orice formă a vieții și spiritul uman. *Floarea vieții* reprezintă unul dintre cele mai vechi și mai cunoscute elemente de geometrie sacră, un simbol prezent în aproape toate marile culturi ale lumii.

Floarea vieții este considerată una dintre cele mai frumoase, bogate și complexe structuri geometrice și simbolice.

Deoarece se regăsește în nenumărate culturi, despărțite de distanțe considerabile, *floarea vieții* face parte din lunga listă ale enigmelor istorice.⁵⁴

Naosul original a fost prelungit spre Est cu 6,30 m, executându-se în continuare o absidă semicirculară nedecroșată (de aceeași lățime cu naosul, ca în stilul romanic), despărțită de naos printr-o catapeteasmă de zidărie deasupra căreia se ridică în pod un timpan de zidărie complet ascuns de învelitoare.

În zidăria absidei au fost înglobate ca material de construcție două cruci vechi de piatră, una cu inscripție slavă nedatată, iar cealaltă din anul 1790.

Absida are o boltă informă, greu de definit, un compromis între o boltă *a vela* (curbură dublă) și o calotă pe pendentive⁵⁵, reprezentând în plus și o inflexiune în sensul profilului longitudinal.

În interior, diferențierea etapelor de construcție este accentuată prin faptul că pictura veche, originală, se păstrează numai pe pereții și pe bolta vechiului naos. (Foto 36, 37, 38, 39)

Suprafețele porțiunilor adăugate în anul 1810 au rămas zugrăvite simplu până în anul 2001, când biserică a fost pictată în naosul nou și în altar.

În anul 1985 s-a pus în biserică un iconostas nou, sculptat, iar când s-a pictat biserică a fost vopsit cu bronz auriu.

⁵⁴ Cristian Ungureanu, *Floarea vieții și arborele sefirotic – prototipuri ale canoanelor de reprezentare în artele vizuale*, http://revistahermeneia.files.wordpress.com/2011/02/07_ungureanu-cristian.pdf

⁵⁵ **PENDENTIV**, *pendentive*, s.n. Parte de construcție de formă triunghiulară, pe care se sprijină o boltă. Dicționarul limbii române moderne, Editura Academiei, București, 1958.

În anul 2002, biserica a fost reparată în exterior, în partea stângă s-a construit o sacristie, s-a introdus încălzire centrală, s-a schimbat țigla de pe acoperiș, dușumeaua a fost placată cu gresie artificială, în jurul bisericii s-au făcut trotuare, iar din dușumeaua veche din dale de piatră s-a amenajat o aleă între ușa laterală de evacuare și aleea principală de acces în cimitir.

Biserica Greco-Catolică cu hramul *Intrarea în Biserică a Maicii Domnului* din Teiuș face parte din patrimoniul național fiind înscrisă în lista bisericilor românești de zid bine păstrate în Transilvania, declarate monumente istorice.^{56, 57} (Foto 40)

Se cuvine să menționăm faptul că mica și onorabila comunitate de credincioși români ai bisericii medievale din Teiuș prin Ștefan Racz⁵⁸ (nepot de fiu al ctitorilor Petru și Zamfira Racz) și prin episcopul Teofil (Toma) Seremi⁵⁹ născut în Teiuș (cel care a început discuțiile de unire din 1693 și a condus primul Sinod al Unirii cu Biserica Romei), s-au situat în prima linie a marii acțiuni istorice de unire cu Biserica Romei finalizată în anul 1700.

Ulterior comunitatea greco-catolică din Teiuș, devenită din ce în ce mai puternică și mai numeroasă, aşa cum reiese din documentele istorice, s-a implicat în toate momentele istorice ale luptei politice de emancipare națională spirituală și culturală, astfel:

⁵⁶ Gheorghe Fleser, *Biserici românești de zid din județul Alba, (Eglises roumaines en murailles au dép. d'Alba)*, Ed. Altip, Alba Iulia, 2001.

⁵⁷ Biserica din Teiuș este menționată în Lista Monumentelor Istorice, 2010, Județul Alba: Nr.crt. 601; cod AB-II-m-A-00372; Biserica „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului”; oraș TEIUȘ Str. Bisericii 304; sec. XVI, ext. 1885, <http://www.cultura.abt.ro/Files/GenericFiles/LMI-2010.pdf>

⁵⁸ Remus Câmpean, *BISERICA ROMÂNĂ UNITĂ, între istorie și istoriografie*, pp. 71, 73, 196, 274, <http://www.history-cluj.ro/Istorie/cercet/CampianRemus/BisericaRomanaUnita.pdf>

⁵⁹ EPISCOPII TEOFIL SEREMI (1692-1697) și ATANASIE ANGHEL (1698-1713), Informații preluate din cartea “Catolicism și Ortodoxie Românească – scurt istoric al Bisericii Române Unite”, a Ierom. Silvestru Augustin Prunduș și a Pr. Clemente Plăianu, apărută la Casa de Editură Viața Creștină, Cluj-Napoca, 1994, <http://www.bru.ro/blaj/lista-episcopilor/ps-teofil-seremi>

- „În tinda acestei biserici a funcționat câteva secole școala confesională românească.”⁶⁰;
- revoluția de la 1848 transformată în războiul de rezistență națională (războiul civil), condus de către Avram Iancu;
- înființarea ASTREI;
- susținerea Memorandumului din 1892;
- Marea Unire de la 1918.

Între anii 1925-1926 credincioșii greco-catolici din Teiuș au edificat o nouă biserică (cea mai mare din Teiuș), cu hramul „Sfânta Treime”, situată în centrul orașului pe strada Clujului, în prezent ortodoxă (parohia Teiuș I).

⁶⁰ În [CrestinOrthodox.ro, Biserici și Manastiri din Romania, Biserica Sfântul Nicolae din Teiuș, http://www.crestinortodox.ro/biserici-manastiri/biserica-sfantul-nicolae-teius-68051.html](http://www.crestinortodox.ro/biserici-manastiri/biserica-sfantul-nicolae-din-teius.html)

6. BISERICA DIN TEIUȘ ARE NEVOIE URGENTĂ DE RESTAURARE

Din timpuri străvechi și până în secolul al XIX-lea, nu s-a manifestat cu adevărat *pietatea*⁶¹, virtute romană (latină) prin excelență, față de monumentele de artă și cele istorice, pe care trebuie să o aibă cei mai mulți oameni, iar intelectualii, toți fără nicio excepție.

Este o *impietate*⁶² ca datinile și superedificatiile care au existat și rezistat în locurile din vechime să fie lepădate, uitate, profanate sau distruse.

Perpetuarea tradițiilor și instituțiilor religioase ale strămoșilor, grija față de monumentele istorice, oricare ar fi ele, e ceea ce caracterizează adevărata *pietate*.

Spațiul din interiorul bisericii și cel imediat învecinat bisericii a fost întotdeauna considerat ca fiind pământ sfînțit, un adăpost sacru al defuncțiilor ctitorilor și credincioși, a căror liniște trebuie să rămână netulburată până la Judecata de Apoi. Nu s-a întâmplat însă aşa și cu mormintele ctitorilor bisericii din Teiuș.

Timp de peste patru sute de ani, interiorul bisericii din Teiuș a *dormit* aproape netulburat în vâltoarea evenimentelor care s-au derulat pe scara istorică.

Începând cu anul 1990 după retrocedarea bisericii către Biserica Greco-Catolică urmare a inițiativei personale a preotului paroh Turcu Paul s-au desfășurat mai multe lucrări de renovare în interiorul și în exteriorul bisericii.

Referitor la aceste intervenții, este lăudabil efortul preotului Turcu, care a reușit să obțină fondurile necesare pentru conservarea lăcașului și realizarea unei noi imagini a bisericii parohiale.

---

⁶¹ PIETÁTE s.f., 1. *Evlacie, smerenie, cucernicie*. 2. *Sentiment de respect profund (amestecat cu iubire sau duioșie) fata de cineva sau de ceva*, <http://dexonline.ro/definitie/pietate>

⁶² IMPIETÁTE, s.f., *Lipsa de respect fata de ceva considerat sfant; atitudine jignitoare, lipsita de respect fata de cineva sau de ceva care merita întreaga consideratie; sacrilegiu*, <http://dexonline.ro/definitie/impietate>

La solicitarea preotului paroh Turcu Paul a fost întocmit un studiu istoric de arhitectură de către Lect. Univ. Drd. Toma Goronea de la Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia și un Proces-verbal de cercetare arheologică de către Arheologul medievist Dr. Gheorghe Petrov de la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca. (Fișierele 41, 42 – manuscrise nepublicate)

Până în anul 2001 în interiorul bisericii s-au aflat mormintele celor doi ctitori Petru Racz și soția sa Zamfira acoperite cu lespezi funerare din piatră. (Foto 43)

Din informarea întocmită de către Arheologul medievist, dr. Gheorghe Petrov și primită în data de 03 Iunie 2011, singurul până acum care a efectuat sondaje arheologice în interiorul părții vechi a bisericii și a cărei probitățe profesională este recunoscută, referitoare la *Biserica Medievală Românească din Teiuș, Jud. Alba* (Fișier 44 – manuscris nepublicat) rezultă următoarele elemente foarte importante:

1. Cercetările arheologice au fost parțiale, s-au desfășurat numai în interiorul bisericii și au avut caracterul unei săpături de salvare.
2. La solicitarea Parohiei Greco-Catolice din Teiuș, în anul 1998 o societate comercială a întocmit un proiect în scopul de „extindere și reabilitare constând din pronaos, sacristie, pardoseli, drenaj și refacere tencuieli”.
3. Intervenția arheologică s-a limitat doar la unele investigații în sectorul care corespunde extinderii din anul 1810 și unele sondaje în partea mai veche a navei.
4. Toate intervențiile constructive efectuate în interiorul navei vechi s-au făcut fără descărcarea locului de sarcină istorică, prin săpătură arheologică.⁶³
5. Descoperirea cea mai importantă (acesta a fost de fapt obiectivul principal al intervenției arheologice), a fost stabilirea corectă a formei și traseului zidului vechii abside de la altarul bisericii inițiale.

⁶³ Legea nr. 378 din 2001 privind protecția patrimoniului arheologic și declararea unor situri arheologice ca zone de interes național, Cap. II, Art. 5, (1)¹,
http://www.mnir.ro/lege/2001_378/378.htm

Aceasta este specifică arhitecturii religioase de tradiție bizantină, întâlnită și la alte ctitorii ale unor voievozi și boieri munteni în Transilvania.

6. În momentul efectuării investigației, în spațiul navei vechi, la nivelul pavimentului se aflau încastrate două lespezi de mormânt care marcau locurile de înhumare ale lui Petru Rácz I și a soției sale domnița Zamfira (s-au efectuat măsurători precise și s-au întocmit schițe).

7. S-au verificat cele două morminte marcate cu pietre de mormânt și s-au obținut informații privitoare la cei doi ctitori, Petru și Zamfira, înhumăți în interiorul bisericii.

8. Mormântul lui Petru a fost profanat în mai multe rânduri, fiind jefuit. Piatra funerară era uzată, dar întreagă.

S-au găsit resturi putrezite și disparate din sicriul de lemn iar scheletul era distrus în întregime. Au fost recuperate patru ținte din argint care au fixat materialul textil care a acoperit sicriul și alte câteva obiecte din metal.

9. Mormântul Zamfirei a fost profanat și jefuit din vechime. Piatra funerară era uzată și avea fisuri. Scheletul era întreg dar osemintele erau aproape în întregime dizolvate.

S-au găsit fragmente de îmbrăcăminte, care au fost transportate la Laboratorul de Restaurare din cadrul Muzeului de Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca și diferite obiecte.

10. Biserica a avut de la momentul edificării și până la momentul cercetării arheologice trei nivele interioare de călcare: primul pavaj a fost din cărămidă de formă hexagonală; al doilea pavaj a fost din scândură; iar al treilea pavaj a fost din dale de piatră și a existat până în anul 2001.

Lespezile funerare au fost așezate inițial la nivelul primului pavaj din cărămidă, odată cu cele două pavări ulterioare lespezile funerare au fost și ele înălțate, dar au rămas în biserică.

11. Sondajele din partea veche a navei nu au reușit să lămurească toate detaliile privitoare la trecutul bisericii, pentru acest lucru fiind necesară continuarea cercetării arheologice.

Rămășițele pământești se află în interiorul bisericii sub pardoseala artificială modernă care a înlocuit dalele de piatră, aşa cum susține arheologul Petrov, iar **lespezile de piatră de pe morminte, originale, au fost scoase înafara bisericii.** (Foto 45, 46)

Foarte important este însă faptul că în biserică se mai păstrează tabloul votiv al ctitorilor Petru Rácz I și soția sa domnița Zamfira, fresca navei principale cu înscrисuri în limba slavonă din secolul al XVII-lea, pisania originală a lui Mihail Rácz II scrisă în slavona veche și blazonul medieval original al familiei Rácz de Galgó.

Familia Rațiu de Nagylak (Noșlac) din Turda face parte din marea și vechea familie nobiliară Rácz (Ratz, Rațiu) a cărei prezență în centrul Transilvaniei a fost semnalată încă de la începutul secolului al XIV-lea și ai căror urmăși trăiesc în ziua de azi răspândiți în lumea întreagă.

În arborele genealogic al familiei Rațiu de Noșlac (Nagylak), ramura din Turda, întocmit de către reputatul genealog Dan Pleșia, după Andrei Nobilis de Noșlac – 1332 și Toma Ratz de Noșlac – 1394 este menționat Petrus Ratz de Noșlac – 1578. (Foto 47, 48, 49, 50, 51)

Acesta este Peter Rácz de Tövis (Teiuș) și Galgó (Gâlgău), înnobilat de către Împăratul Rudolf al II-lea la Viena în anul 1578 cu titlul Rácz I.

Din inițiativa preotului paroh Turcu a fost renovat în totalitate exteriorul bisericii și parțial interiorul acesteia.

Lespezile de mormânt originale din piatră naturală sunt acum depozitate înafara bisericii, în spatele unei troițe fără nicio inscripție explicativă, iar mormintele sunt placate cu gresie artificială, fără nicio inscripție.

Arheologul dr. Gheorghe Petrov, responsabilul științific al șantierului arheologic de la monumentul istoric din Teiuș, din postura omului de știință afirmă: „*după cercetarea arheologică, rămășițele pământești ale ctitorilor au rămas în gropile din interiorul bisericii unde au fost înhumăți după decesul acestora.*”

Toți vizitatorii bisericii care află istoricul acesteia sunt impresionați de extraordinara valoare istorică a monumentului pentru românii din Transilvania.

Petru Rácz înnobilat cu titlul Rácz I de către Împăratul Rudolf al II-lea, a fost căsătorit cu domnița (prințesa) Zamfira, fiica cea mare a lui Ioan Noroce Logofăt de Pitești și Szaszsebes, nepoata domnitorului Țării Românești Mircea Ciobanul, descendenta prin domnitorii Țării Românești și ai Moldovei, din familia imperială bizantină și prin aceasta din cea a lui Carol cel Mare (Charlemagne).

Descendenții lui Petru Rácz I și ai soției sale Zamfira au fost strămoșii de origine română creștin ortodoxă, ulterior maghiară, catolică și reformat-calvină din Transilvania, a actualei familii regale britanice.^{64, 65, 66}

Iată ce se consemnează în pagina ISTORIE POVESTITĂ:

„*Samphira (Zamfira) se căsătorește cu Péter Rácz de Galgó, trimisul special al lui Sigismund Báthory la Constantinopol, iar din anul 1599 după decesul lui Petru la Șelimbăr va fi soția lui János Bálintitt de Tövis (Teiuș).*

Samphira are moșii la Oláhbogata (Bogata Română), Gâlgău, Măgura, Pojana, Valea Porcului, un conac la Poklos, părți de moșii la Galați, Cetea și Deju.

⁶⁴ Vlad the Impaler (*Dracula*),

<http://www.hogg-site.org/Dracula.html>, http://www.angelfire.com/ego/et_deo/dracula.wps.htm, HOUSE OF DRACULA, descent-line "E"

⁶⁵ CHINA TO BRITAIN, 33. Mircea V "The Shepherd",

http://www.angelfire.com/ego/et_deo/china2britain.wps.htm

⁶⁶ Zamphira Logofăt de SZAZSEBES, <http://fabpedigree.com/s013/f513507.htm>

În anul 1602, jumătate din moșia de la Bogata o lasă moștenire fiului ei Adám Rácz (va deveni căpitan de haiduci în răscoala lui István Bocskay), cu mențiunea că în cazul în care acesta ar muri fără urmași, satul să treacă în posesia soțului ei, János Bálintitt de Tövis.

Cu Petru Rácz mai are și o fiică, Eva.

Samphira ctitoriește două biserici, la Cetea și Teiuș.

A fost înmormântată în biserică din Teiuș, unde a fost aşezată și statuia ei.

În anul 1840 Gál János descrie mormântul și statuia „frumoasei Samphira”, povestind și o legendă veche din Cetea, care spune că după omorârea lui Mihai Viteazul, din ordinul generalului Basta niște mercenari o răpesc pe Samphira, dar Bálintitt o salvează și o ascunde în castelul de la Teiuș.⁶⁷

În urma investigațiilor trecutului familiei Rațiu am aflat că Petru Rácz și Zamfira (descendentă a domnitorilor Valahiei și Moldovei), sunt strămoșii cu 7 generații mai înainte pe linie maternă a contesei Claudia Rhedey de Kiss Rhede^{68, 69}, stră-stră-bunica Majestații Sale, Regina Elisabeta a II-a a Marii Britanii.^{70, 71}

Deși nu mai este o noutate faptul că o parte dintre ascendenții familiei regale britanice provin din Transilvania, e cert faptul că una dintre ramurile ardelenesti principale din care se trage Majestatea Sa Regina Elisabeta a II-a, aparține familiei nobiliare de origine română Rácz din Teiuș.

Așadar, Alteța Sa Regală, Prințul Charles și fiile săi, William și Harry, se pot mândri că în venele lor curge și sânge nobil românesc.

⁶⁷ Istorie Povestită, 1 iulie 2010, POVESTEASAPHIREI II.,

<http://asztrorege.blogspot.com/2010/07/povestea-saphirei-ii.html>

⁶⁸ Countess Claudine Rhédey von Kis-Rhéde <http://www.thepeerage.com/p10096.htm#i100951>

⁶⁹ Countess Claudine Rhédey von Kis-Rhéde

http://en.wikipedia.org/wiki/Claudine_Rh%C3%A9dey_von_Kis-Rh%C3%A9de

⁷⁰ Elizabeth II Windsor, Queen of the United Kingdom

<http://www.thepeerage.com/p10070.htm#i100699>

⁷¹ Ancestry of Elizabeth II, http://en.wikipedia.org/wiki/Ancestry_of_Elizabeth_II

Istoricii care au studiat genealogia familiei regale britanice au stabilit că străbunicii A.S.R. Prințul Charles, cu nouă generații mai înainte sunt Petru Rácz I și domnița Zamfira, ctitorii bisericii din Teiuș.

Foarte interesantă este strălucitoarea ascendență maternă a acesteia.

Mama domniței Zamfira a fost domnița Stana, fiica doamnei Chiajna, soția domnitorului Țării Românești Mircea Ciobanul.

Acesta a fost strănepotul lui Mircea Cel Bătrân, vestitul domnitor al Țării Românești, a cărei mamă a fost Calinichia prințesă de origine bizantină și al cărui tată, Radu I era descendent al Hanilor mongoli.^{72, 73, 74, 75, 76, 77}

Fratele bunicului lui Mircea Ciobanul a fost Vlad al III-lea Țepeș (nepotul lui Mircea cel Bătrân), voievodul Țării Românești,^{78, 79} cunoscutul personaj fictiv Dracula, din romanul cu același titlu al lui Bram Stoker, publicat în anul 1897.^{80, 81}

Tot pe linie maternă, domnița Zamfira era descendentă a lui Ștefan cel Mare și Sfânt.^{82, 83}

Bunica ei, doamna Chiajna, era fiica domnitorului Petru Rareș,^{84, 85} fiul lui Ștefan cel Mare și Sfânt, domnitorul Moldovei.

⁷² Dinu C. Giurescu, *Istoria ilustrată a românilor*, Editura Sport-Turism, București, 1981, p. 127.

⁷³ P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, ediția a II-a, Editura Corint, București, 2000.

⁷⁴ The PEDIGREE of Mircea I the Old (11th Voivode) of VALACHIA

<http://fabpedigree.com/s016/f325852.htm>

⁷⁵ Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, Ed. All Educațional, București, 2003.

⁷⁶ Nicolae Constantinescu, *Mircea cel Bătrân*, Ed. Militară, București, 1981.

⁷⁷ *Mircea cel Bătrân*, http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_cel_B%C4%83tr%C3%A2n

⁷⁸ Dinu C. Giurescu, *Istoria ilustrată a românilor*, Editura Sport-Turism, București, 1981, p. 132.

⁷⁹ The PEDIGREE of Vlad IV (III) the Impaler (Voivode) of WALLACHIA

<http://fabpedigree.com/s012/f432204.htm>

⁸⁰ Neagu Djuvara, *De la Vlad Țepeș la Dracula Vampirul*, Editura Humanitas, București, 2003.

⁸¹ *Dracula*, <http://ro.wikipedia.org/wiki/Dracula>

⁸² 1992-2012, 20 de ani de la canonizarea Sfântului Ștefan cel Mare și Sfânt

<http://www.stefancelmare.ro/>

⁸³ *Ștefan cel Mare*, http://ro.wikipedia.org/wiki/%C8%98tefan_cel_Mare

⁸⁴ Leon Simanschi, *Petru Rareș*, Editura Academiei, București, 1978.

⁸⁵ *Petru Rareș*, http://ro.wikipedia.org/wiki/Petru_Rare%C8%99

Dacă despre mormântul de la Sângiorgiul de Pădure al Clădiei Rhedey se știa din perioada interbelică, despre existența mormintelor nobililor săi strămoși români din Teiuș nu s-a aflat și nici nu s-a scris deloc până acum.

Iată ce spunea A.S.R. Charles, prinț de Wales în discursul la deschiderea Expoziției „Construirea unei Angliai mai bune”, Londra, 27 aprilie 1989 despre necesitatea salvării mormântului din Sângiorgiul de Pădure în contextul aplicării prevederilor Legii nr.59 din 1974, privind sistematizarea teritoriului și localităților urbane și rurale, prin faptul că în anul 1988 s-au trasa „caracteristicile” finale ale „satului model” sistematizat (din cele 13.000 de sate, trebuiau păstrate 7.000-8.000, iar locuitorii urmău să fie concentrați în localitățile rămase):

„Pentru a duce la îndeplinire acest plan, au fost distruse opt mii de sate și împreună cu ele bisericile, mormintele strămoșilor și au fost tăiate legăturile acestor oameni cu trecutul.

În această privință, voi susține Guvernul și partenerii europeni ai Marii Britanii să determine România, prin presiuni, să renunțe la această politică.

Secoul XX a asistat la câteva ciudate aberații ale spiritului uman, dar puține se pot măsura cu activitatea unor conducători care dau pe-afară de patriotism, dar distrug sistematic moștenirea culturală a poporului lor.

Extraordinara diversitate culturală a României nu este doar o parte a bogăției lor naturale, ci are și o inestimabilă valoare pentru întreaga umanitate.

Îmi este foarte greu să tac, în timp ce peste tradițiile și monumentele unei societăți europene trece buldozerul, și asta pentru a face loc unei modernități uniforme și caraghiioase.

Poate mă credeți sau nu, dar am un mic interes personal în această tragedie, deoarece mormântul stră-stră-stră-bunicii mele, Claudia, contesă de Rhedey – care a fost bunica străbunicii mele Mary – care a fost maghiară, născută în Sâangeorgiu de Pădure, acum este amenințat cu demolarea.

Imaginați-vă oroarea de a vedea cu ochii voștri vechea voastră comunitate nivelată, inclusiv monumentele din Evul Mediu – ori a românilor în fața distrugerii centrelor istorice, a orașelor, cu tot cu monumentele religioase, toate acestea având o importantă încărcătură simbolică.”^{86, 87}

Biserica Reformată din Sângiorgiul de Pădure din secolul al XIII-lea și Castelul Banffy din secolul al XV-lea, au fost salvate și datorită implicării directe a Prințului Charles care a fost oportun și corect informat despre existența și starea lor reală dar și despre legăturile cu strămoșii pe linie paternă a stră-stră-stră-bunicii sale contesa Claudia Rhedey.

Același lucru se impune să fie făcut și pentru Biserica Medievală Românească din Teiuș ctitorită de către strămoșii săi pe linie maternă.

În ceea ce privește Biserica Greco-catolică din Teiuș cea mai veche ctitorie a strămoșilor familiei Rațiu și a stră-străbunicii Majestății Sale, Regina Elisabeta a II-a a Marii Britanii există pericolul iminent ca prin degradarea naturală și lucrările neprofesioniste de renovare a interiorului bisericii, vechile izvoare istorice menționate mai sus să fie iremediabil pierdute.

Tabloul votiv, partea inferioară a pereților cu fresca navei și tavanul sunt grav afectate de igrasie și condens, mormintele ctitorilor sunt acoperite cu gresie artificială fără a fi marcate, iar lespezile funerare sunt crăpate, sunt scoase din biserică și dosite fără nicio inscripție.

⁸⁶ Elena Stanciu, *Sangeorgiu de Padure-Leagan de sange albastru european*, <http://www.jurnalul.ro/special/special/sangeorgiu-de-padure-leagan-de-sange-albastru-european-40440.html>

⁸⁷ Elena Stanciu, *Prince Charles Traces His Roots Back To Romania*, <http://www.jurnalul.ro/jurnalul-national/jurnalul-national/prince-charles-traces-his-roots-back-to-romania-40404.html>

Problema restaurării urgente a tabloului votiv, a frescei interioare, reașezarea pe locul inițial a lespezilor de mormânt ale ctitorilor, resfințirea mormintelor acestora, marcarea acestora, precum și introducerea în circuitul turistic alături de celelalte două monumente menționate mai sus, este un mod corect de revenire la normalitate.

Dacă partea de conservare a arhitecturii bisericii a fost rezolvată prin intervenția din anul 2001, conservarea celorlalte elemente care compun monumentul istoric consider că are caracter de urgență.

Am în vedere vechimea de peste 400 de ani a bisericii și procesul de degradare accentuată datorat igrasiei și altor procese de alterare pe care numai specialiștii sunt în măsură să le identifice.

După această etapă doar specialiștii vor trebui să stabilească procedurile optime de determinare, conservare și punere în valoare a componentelor artistice originale, respectiv, tabloul votiv al ctitorilor și fresca cu inscripții în limba slavonă.

O alta componentă la fel de importantă o constituie conservarea elementelor originale din piatră, respectiv, lespezile de mormânt ale ctitorilor, traforul, ancadramentul vechii uși de intrare în biserică cu pisania lui Mihail Rácz și blazonul familiei Rácz de Galgó.

Fără un proiect de restaurare profesionist, fără implicarea instituțiilor abilitate și fără asigurare financiară există riscul pierderii pentru totdeauna a acestui excepțional monument istoric de valoare națională și chiar internațională (atât cât a mai rămas încă).

În situația continuării renovării, există intenția reconstrucției balconului (acesta va afecta fatal tabloul votiv, fresca peretilor și a tavanului), inclusiv repictarea frescei monument istoric, riscul devine fatal.

După informarea oportună și corectă a Printului Charles despre existența bisericii din Teiuș, istoricul acesteia, situația reală în care se află interiorul părții vechi a acesteia, fresca și taboul votiv, situația reală a mormintelor ctitorilor, Alteța Sa Regală Printul de Wales, s-a arătat fascinat să audă de aceste legături și încântat de sugestia de a vizita biserică.

Alteța Sa Regală a transmis încurajările sale pentru munca de restaurare a frescelor Bisericii din Teiuș. (Fișier 52 – manuscris nepublicat)

Din inițiativa autorului eseului, în data de 30 Iulie 2011 a avut loc la biserică din Teiuș o întâlnire de lucru cu tema: *Restaurarea Bisericii Medievale Românești „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului” din Teiuș*.

La această întâlnire au participat: Vicarul Mitropolitan Administrativ, Pr. paroh Turcu Paul, Protopopul Aiudului; Prof. Univ. Dr. Oliviu Boldura, Universitatea Națională de Arte din București, Expert restaurator; Dr. Gheorghe Petrov, Muzeul Național de Arheologie a Transilvaniei, Cluj-Napoca, Arheolog medievist; specialiști în istorie, arheologie și conservare-restaurare a picturilor murale și membri ai familiei Rațiu, din țară și din străinătate.

Cu acest prilej a fost analizată situația reală a bisericii din Teiuș, monument istoric, s-au tras concluzii și s-au făcut propuneri pentru inițierea unui proiect multidisciplinar de cercetare, salvare, conservare-restaurare a părții vechi, originale, a bisericii: morminte ctitori, tablou votiv, frescă, pisanie, blazonul nobiliar Rácz de Gálgo, trafor de piatră etc.

Întâlnirea s-a finalizat cu încheierea unui „*Acord de Colaborare*” prin care participanții sprijină demersurile pentru inițierea proiectului complex de conservare-restaurare a bisericii. Foarte important este acordul Pr. Turcu Paul pentru sprijinirea viitorului proiect și pentru acceptarea soluțiilor științifice propuse de către specialiști.

Va fi realizată și publicată „Monografia Bisericii Medievale Românești *Intrarea în Biserică a Maicii Domnului* din Teiuș.”

În acest fel va fi asigurată dăinuirea peste veacuri a acestei importante ctitorii, bastion al creștinismului românesc din Teiuș.

Atunci când călătorim în Europa sau oriunde în lume, căutăm cu ardoare vestigiile trecutului.

La noi acasă, în schimb, patrimoniul istoric edificat acum câteva sute de ani de către strămoșii noștri în condiții deosebit de vitrege, se degradează și se distrug, din ignoranță, neglijență, abandon, lipsă de fonduri sau de multe ori, din cauza unor interese dubioase.

Monumentele istorice dispar încetul cu încetul, unele fiind șterse definitiv din istorie, din considerente de neînțeles, chiar de către cei care le au în administrare și trebuie să le îngrijească și să le protejeze.

Ceea ce se distrug iremediabil în final, este propria noastră istorie, de care trebuie să fim mândri și gata să o etalăm în fața turiștilor români și străini.

La școala îi învățăm pe urmașii noștri despre cum am luptat cu tot felul de invadatori.

Dar lăsăm nepăsători să se autodistrugă sau să fie distruse monumentele istorice de mare valoare națională și internațională⁸⁸ aşa cum este și biserică românească greco-catolică din Teiuș, ctitorită de către nobilii noștri strămoși Petru Rácz I, împreună cu soția sa domnița Zamfira și Mihail Rácz II în întunecatul ev mediu, în plină perioadă de răspândire a reformei religioase în Transilvania.⁸⁹

---

⁸⁸ Legea nr. 422 din 18 iulie 2001 privind protejarea monumentelor istorice, republicată, Titlul II, Cap. I, Art. 8, al. 1, lit. a), <http://www.cimec.ro/Monumente/pdf/Legea-422-2001-republicata-2006.pdf>

⁸⁹ Silvestru Augustin Prundus, Clemente Plaianu, din Catolicism și Ortodoxie românească. Scurt istoric al Bisericii Române Unite, *Capitolul VIII. Reforma religioasă și romanii din Transilvania*, <http://www.bru.ro/istorie/cat-si-ort-capitolul-8/>

Cu toate măsurile necrujătoare luate de către principii reformat-calvini ai Transilvaniei și de dietele conduse de către aceștia pentru *reformarea* Bisericii românești, roadele propagandei calvine nu au dat rezultatele scontate, românii au rezistat fiind legați de preoții lor și de nobilimea de origine română care a reușit să construiască biserici de zid românești, destul de rare în acele timpuri, în care se roagă creștinii români și acum, dar pe care nu le prețuim îndeajuns în ziua de azi.

În ceea ce privește libertatea de conștiință, Reforma și-a găsit în Transilvania locul cel mai bun de manifestare. Analizând astăzi spectrul religios al Transilvaniei, am putea spune aşa cum a făcut-o și Voltaire în urmă cu peste un veac și jumătate: „*Dacă în Transilvania n-ar exista decât o singură religie ne-am teme de despotism, dacă ar fi două ele și-ar tăia gâtul, dar sunt treizeci și trăiesc în pace și fericire.*”⁹⁰

---

⁹⁰ Voltaire, *Opere alese*, citat în Oțetea A., *Renașterea și Reforma*, p. 282.

7. SCURTĂ CRONOLOGIE A INTERVENȚIILOR CONSTRUCTIVE

In decursul celor peste 400 de ani de existență, biserică a suferit mai multe intervenții constructive atât în interior cât și în exterior, care au dus la aspectul din ziua de azi.

1. Secolul al XIII-lea – Este semnalată pe vatra actuală a bisericii cu hramul „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului” existența unui lăcaș de cult ortodox, probabil tot de zid.

2. Secolul al XVI-lea – Între 1585 și 1599 a fost construită din piatră actuala biserică, parte monument istoric național. Inițial a fost ortodoxă iar după unirea cu Biserica Romei în anul 1700 a devenit greco-catolică.

Înnobilarea cu titlul de Galgó a familiei Rácz din Teiuș datează din anul 1585. Prezența blazonului pe ancadramentul ușii cu pisania confirma acest lucru. Atunci putem presupune că data construcției bisericii este ulterioră acestui an de referință, dar sigur anterior anului 1599, când Petru Rácz a fost înmormântat în interiorul acesteia.

3. Anul 1810 – Vechiul altar a fost demolat, iar nava a fost prelungită spre Est cu o travee lungă de opt metri, continuată cu o absidă nedecroșată, de șase metri pe axă, despărțită de navă printr-o tâmplă de zidărie cu trei intrări. Extensiile sunt construite din piatră și cărămidă.

În interior, diferențierea etapelor de construcție este accentuată prin faptul că pictura veche, originală, cu inscripții în slavonă, se păstrează numai pe pereții și pe bolta vechiului naos.

4. Anul 1885 – Foișorul de lemn al turnului clopotniță a fost înlocuit cu unul din cărămidă.

5. Anul 1985 – Biserica a fost înfrumusețată cu un nou și frumos iconostas, sculptat.

6. Anul 2001 – Biserica a fost pictată în naosul nou și în altar.

7. Anul 2002 – Biserica a fost reparată atât în exterior cât și în interior.

În partea stângă s-a construit o sacristie, s-a introdus încălzire centrală, s-a schimbat țigla de pe acoperiș, dușumeaua a fost placată cu gresie artificială, în jurul bisericii s-au făcut trotuare, iar din dușumeaua veche din dale de piatră s-a amenajat o alei între ușa laterală de evacuare și aleea principală de acces în cimitir.

Toate intervențiile constructive de după 1990, se datorează eforturilor Bisericii Române Unită cu Roma, Greco-Catolică și îndeosebi strădaniei Pr. paroh Paul Turcu, protopop de Aiud și Vicar Mitropolitan.

8. ÎN LOC DE ÎNCHEIRE

Românii transilvăneni au o altă istorie și o altă luptă începând cu anul 1700, când a avut loc unirea istorică cu Biserica Romei.

Acest fapt ce a dus la multe jertfe și suferințe, adeverate martirii, începând cu cel al episcopului Inocențiu Micu Klein și continuat cu toate acțiunile și străduințele de peste trei sute de ani în apărarea și justificarea existenței noastre ca neam, limbă și istorie.

Școala Ardeleană inițiată și susținută de către Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, a pornit o mare mișcare cultural-politică, având în frunte istorici și preoți greco-catolici, patrioți autentici, începând cu Gheorghe Șincai, Samuil Micu, Petru Maior și alții (cunoscuți ca făcând parte din prima generație a Școlii Ardelene).

Această luptă a dus la eliberarea Românilor și emanciparea românismului transilvănean de sub tutela dură a nobilimii maghiare reformat-calvine, iar în domeniul limbii și culturii a dus la înființarea multor școli românești, la scrierea de manuale și cărți dar și la traducerea în limba română a numeroase lucrări bisericești și cărți laice, care au accentuat ideea apartenenței noastre la lumea latină.

Toți românii pot și trebuie să fie recunoscători Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică pentru că a inițiat procesul de închegare și afirmare a identității naționale, care a dus la Marea Unire din 1918 și la edificarea statului român modern.

Îi datorăm respect și pentru faptul că a fost atât de profund martirizată de loviturile necruțătoare ale ateismului de stat, cu efecte deosebit de dăunătoare pentru prestigiul României și pentru istoria noastră națională.

Din păcate, unele se manifestă chiar și în ziua de azi.

Episcopul, de pie memorie, Cardinal Iuliu Hossu a cuprins într-o frază unică rolul excepțional al Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, în lupta de emancipare și eliberare națională:

„Dacă nu era Unirea religioasă de la 1700 nu era nici Adunarea de la Blaj de la 3/5 mai 1848, unde s-a strigat „Vrem să ne unim cu Tara” și fără aceasta nu era nici Unirea din 1918.”⁹¹

Prin faptul că noi însine lăsăm sau chiar distrugem mărturiile originilor noastre, culturale, istorice, literare sau morale, urmele și dovezile luptelor și suferințelor îndurate de înaintașii noștri, nu facem decât să dăm apă la moară celor care ne contestă atât de vehement dreptul la istoria, la trecutul, la bisericile noastre și la demnitatea umană, națională și creștinească atât de dificil obținute.

Urmașii ateistilor cominterniști și iridentiști de astăzi, perfizi și agresivi, niciodată împăcați cu apartenența Transilvaniei istorice la teritoriul național al României moderne, dar contestatari din umbră sau pe față ai originii latine a poporului român, a culturii române, a statului național unitar român și chiar a actualei structuri statale naționale, se bucură când primesc o mâna de ajutor chiar din partea românilor.

Este de neierat înță, atunci când unii dintre servitorii națiunii, politicieni, aleși ai neamului, oficialități, chiar profesori, scriitori și preoți, prin gesturi de o ignoranță inexplicabilă, încearcă, și chiar „reușesc”, puțin câte puțin, să stirbească și să înnegrească memoria înaintașilor, trecutul istoric sau imaginea celor mai mari eroi ai istoriei noastre naționale.

Mistificarea adevărului istoric este cea mai perfidă armă în mâna dușmanilor de ieri și de azi ai poporului român.

---

⁹¹ DE CE SUNTEM GRECO-CATOLICI?, Casa de Editură „Viața Creștină”, Cluj-Napoca 1999, <http://www.greco-catolic.ro/biblioteca.asp?tip=carti/>

Din fericire mai sunt încă români, a căror conștiință nu-i lasă să fie indiferenți față de ceea ce se petrece în jurul lor, arătând ceea ce cunoaștem, ceea ce am moștenit, ceea ce este adevărat și mai ales, ceea ce este necesar să facem în timpurile dificile pe care le traversează acum națiunea română, apărând și în acest fel valorile naționale fundamentale.

Istoria oricărui popor este sfântă, solemnă și inviolabilă. Pentru toți cei care se trag din același neam adevărul istoric este intangibil și reprezintă cea mai valoroasă moștenire.

Așa să ne ajute Dumnezeu!

Ioan Gheorghe Ratiu

Martie 2012, Brașov

The Greek Catholic Church of Teius

Entry in Church of Our Lady

Romanian medieval church

Foundation of noble family Ratiu (Racz, Ratz)

Documentary essay

Amicus Plato, sed Magis Amica Veritas

I count Plato a friend, but I count truth an even greater friend

Aristotle (384 BC-322 BC)

Labor omnia vincit improbus

A hard work overcome any difficulties

Publius Vergilius Maro (70 BC-19 BC)

1. INTRODUCTION

If we consign the dust of the past to oblivion there are aspects of Romanian history that reveal treasures of nobility, and greatness.

The **Ratiu** family (aka **Rat**, **Racz** in Hungarian, **Ratz** in German) is one example; a respected Romanian family whose presence in Transilvania is attested to over 600 years, and cited in Romanian historiography as a family of *cneji locali* – local princes.

A powerful, symbolic witness to this ancient, and fabulous noble family's uninterrupted existence in Transilvania (an exceptional one for the period) is the oldest Romanian Orthodox Church in Teius "Entry in Church of Our Lady", now Greek Catholic, founded by Three of the most senior members of the family in the second half of the 16th century: **Petru Rat (Racz I)** his wife **Zamfira**, and **Mihail Rat (Racz II)**, the which survives today as a monument of national heritage significance.⁹² (Photo 1, 2)

From the Middle Ages, the area Teius lasts only three Romanian churches of stone, which stood until today.

1. Old Church of the Ramet Monastery, built 13th century.
2. Episcopal Church of the Monastery of Geoagiu de Sus, built before 1529 by Radu from Afumati, Voivode of Wallachia.
- 3. Greek Catholic Church of Teius founded in 1585-1599 period.⁹³**

---

⁹² Biserica din Teiuș este menționată în Lista Monumentelor Istorice, 2010, Județul Alba: Nr.crt. 601; cod AB-II-m-A-00372; Biserica „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului”; oraș TEIUS Str. Bisericii 304; sec. XVI, ext. 1885, <http://www.cultura.abt.ro/Files/GenericFiles/LMI-2010.pdf>

⁹³ Ioan Gheorghe Ratiu, Biserica Greco-Catolică, Teiuș, <http://www.biserici.org/index.php?menu=CU&code=2718&criteria=Teius&quick=&radio=b&order=P.TOWN,C.NAME,P.NAME>

Another witness, as important for family Ratiu, is the Greek – Catholic Church of Turda Old, Orthodox now, dedicated “*Assumption*”, founded by the Prepositus of Alba Iulia and Fagaras, **Canon, Basiliu Ratiu of Nagylak (Noslac)** and consecrated in 1839. (Photo 3)

To build the church expenses were fully supported by Basiliu Ratiu and Ratiu family members of Turda.^{94, 95, 96, 97, 98 99}

---

⁹⁴ Ioan Gheorghe Rațiu, Biserica Familiei Rațiu (Biserica Rățeștilor) din Turda Veche
<http://www.biserici.org/index.php?menu=CU&code=17420&criteria=Turda&quick=&radio=b&order=P.TOWN,C.NAME,P.NAME>

⁹⁵ Florin Gheorghiu, *Parohii Greco-Catolice Turdene. Istorie și actualitate (1700-2011)*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2011, pp. 45-74.

⁹⁶ Ioan Gheorghe Rațiu, *In memoriam Basiliu Ratiu de Noslac*, Observatorul din Toronto, Aniversari și Personalități, 2010.

http://www.observatorul.com/articles_main.asp?action=articleviewdetail&ID=9548

⁹⁷ Ioan Gheorghe Rațiu, *Basiliu Rațiu de Noslac, 25 Decembrie 1783-12 Decembrie 1870*, Revista Astra Blăjeană, nr. 3-4 (56-57), septembrie-decembrie 2010, Blaj, pp. 13-16.

⁹⁸ Silvia Pop, et al., Asociația ASTRA, Despărțământul „Timotei Cipariu”, Blaj, *Dicționarul culturii și civilizației populare*, Editura ASTRA Blaj, 2011, pp. 227-233.

⁹⁹ Mircea Sabău, *Prepozitul canonic Basiliu Ratiu – O viață dedicată bisericii și Neamului Romanesc*, Observatorul din Toronto, Aniversari și Personalități, 2003.

http://www.observatorul.com/articles_main.asp?action=articleviewdetail&ID=482

2. TEIUȘ

The town of Teiuș (previously known as Tius; in Hungarian Tövis-“Thorns”; in German Dornstadt or Dreikirchen-“Three Churches”) is located in Alba county, Romania.¹⁰⁰

For over 1,000 years, the existence of Teiuș (and of most localities in the region) is undocumented.

From 271 when the Romans withdrew from Dacia (as the region was known at the time) until the thirteenth century, there is a gap in documentary evidence.

After Marcus Aurelius’ withdrawal from the Roman province of Dacia, the population that stayed behind maintained a way of life characteristic of rural communities scattered throughout other former Roman provinces that survived the end of Roman rule¹⁰¹. Nicolae Iorga used the term “*popular Roman*” to denote such communities.

They are also known as “*Vlach*.” Through a complex, and to this day not fully elucidated, etymological process, such “*popular Roman*” or “*Vlach*” communities have survived to this day all over the European continent, reflected in terms such as Walahi, Wlahi, or Welsch (as in the Vosges Mountains in France) or, when to denote the regions they historically inhabited: Wales (UK), Walcheren (a Netherlands island), Wallonia (Belgium), Walchen (various examples in Switzerland, where the Roman, and Germanic worlds met), and in Wallachia (Romania).

Within the Kingdom of Hungary, local Romanian “*cneji*” or princes at first enjoyed certain autonomy. In the Hungarian army at the time, they even formed their own distinct military units.

¹⁰⁰ Cristian Florin Bota, *Teiușul de odinioară, Scurt Istoric*,

http://www.teiusuldeodinioara.ro/images/ISTORICUL%20SI%20REZUMATELE_1.pdf

¹⁰¹ A.D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, Nicolae Iorga, Teodor Capidan, C. Giurescu, *Istoria Românilor*, Petre ř. Năsturel, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. XVI, 1998.

But Romanians within the Kingdom of Hungary gradually lost their rights once the Hungarian Arpad dynasty died out, and was replaced by the French dynasty of Anjou. During the reign of the first king of this dynasty, Charles Robert of Anjou (first half of the fourteenth century) Romanians were only accepted among the nobility if they embraced Roman Catholicism and maghiarized their names.¹⁰²

True to their Orthodox faith these local Romanian princes chose either to cross the Carpathians into what in due course evolved into the Romanian principalities of Wallachia, and Moldavia (this is the legend of the Transilvanian “*descalecatul*” or “*unsaddling*” which was to create these two future Romanian provinces across the Carpathians) or to accept their loss of status, become free peasants, and eventually even serfs because once their lands were seized they were unable to feed their families, and animals, and therefore, according to Hungarian tradition, no longer qualified as nobles (in the Kingdom of Hungary a nobleman was someone who owned at least one horse).¹⁰³

Romanian nobles who adopted the Hungarian language and maghiarized their names and embraced Roman Catholicism retained their noble rights within the Kingdom of Hungary. Yet remarkably, all the churches these maghiarized Romanian nobles built, up until the 14th – 16th centuries, were all Orthodox. One of them is the church of the “*Entry of the Mother of God*” in Teiuș.

Teiuș is attested to in 1290 when it is mentioned in papal documents where it is referred to as Villa Spinarum (“*Thorn Villa*”) and later as the Thyues, Tyuis, oppidum Teowys.

¹⁰² Zeno Karl Pinter, Ioan Marian Tiplic, *Prelegeri de Istorie Medie Universală, I. Evul mediu Timpuriu în Europa și Oriental Apropiat, Cap. 9, Societate și biserică în Evul Mediu Timpuriu, c) Structuri sociale în mediul rural*, Institutul pentru Cercetarea Patrimoniului Cultural Transilvănean în Context European (IPTCE), <http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/cursuri/tiplic/cuprins.htm>

¹⁰³ Florin Ardelean, *Obligațiile Militare ale Nobilimii în Transilvania Princiară (1540 – 1657)*, Revista Crisia, Numarul XL, 2010, p. 193, <http://crisia.mtariicrisurilor.ro/pdf/2010/FArdelean.pdf>

The academician Stefan Pascu affirms that the name of the locality derives from the Romanian appellative: „*[Spini] – Teiuș (Villa Spinarin, Thuys 1290)*”.¹⁰⁴

During King Matthias Corvinus reign the town was granted royal status with the name Thywys. A period of decline to rural community status followed. It was recognized as a market (*oppidum*) in 1603.

In 1994 Teiuș was once more recognized as a town (Law nr. 66/15.07.1994).¹⁰⁵ It has a population of about 7,400 and four subordinated, outlying localities. Archeological research has revealed traces of a settlement in Teiuș since the Bronze Age (New Culture) and Iron Age (Hallstatt).

Today, Teiuș is an important railway junction between the lines linking Bucharest, Brasov, and Satu Mare with the line linking Simeria to Alba Iulia, and Teiuș.

¹⁰⁴ Stefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, Vol. II, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 491.

¹⁰⁵ Cristian Florin Bota, op. cit.

3. ROMANIAN MEDIEVAL GREEK-CATHOLIC CHURCH IN TEIUS, FOUNDED BY ROMANIAN NOBLES PETRU RACZ I, HIS WIFE PRINCESS ZAMFIRA AND MIHAIL RACZ II

The Greek Catholic parish church of Teiuș is mentioned in the diocesan statistics (*Sematism*) of the Greek Catholic Metropolitan Archdiocese of Alba-Iulia, and Fagaras for 1900.¹⁰⁶ (Photo 4)

On page 131 we read:

At Teiuș, there is a stone church built in 1500 dedicated to "The Entry of the Most Holy Mother of God into the Temple."

There is also a stone rectory built in 1866. There used to be a parish school for boys, and girls.

"In 1800, the parish school in Teiuș was 45 years old, determined by the date of its construction, in stone: 1755.

At that time, the school had 225 pupils: 115 boys and 110 girls." In 1710, the roman-catholic Bishop of Alba Iulia, Ignatius Winkler reported that "Paul Zold granted two nobiliary funds to the three churches of Teiuș: the Roman-Catholic church, the Romanian church, and the evangelical oratory."

In 1733 there were eight Greek Catholic families in Teiuș: 40 souls with a church, and rectory. The priest was Petru.

Who succeeded him between 1733 and 1824 is unknown.

---

¹⁰⁶ *Sematismul Veneratului Cler al Archidiocesei Metropolitane Greco-Catolice Române de Alba-Iulia și Făgăraș pre Anul Domnului 1900, de la Sânta Unire 200, Blaș, Tipografia Seminariului Archidiecesan*, p. 131.

Between 1824, and 1866 the Greek Catholic parish in Teiuș was served by the following priests: 1824 – 1833, Fr. Constantin Molnar; 1833 – 1849, Fr. Mihail Cirlea; 1849 – 1850 Fr. Andrei Timis, 1850 – 1861 Fr. Jacob Lugosan; in 1866, the priest was Gregoriu Sarb. In a census made in March 1850, the following denominations were represented in Teiuș: Roman Catholic – 352 families, Greek-Catholic – 20 families; Hungarian Reform – 375 families; Lutheran – 10 families; Unitarians – 15 families.

In the diocesan statistics for 1932 we learn that Petru Gruia was parish priest, and the parish population numbered 1,429. The parish also had a religious association called St. Mary's with 159 members.

Prior to 1700, Romanian believers in Teiuș belonged to the orthodox faith. After 1700 the orthodox believers of Teiuș supported their church's union with the Greek Catholic, or Roman Church.

At that time the only Romanian church in Teiuș was the one built in the 16th century. Once the Romanian congregation had joined the Greek Catholic church, the title to the church itself passed to the Greek Catholic church also, and remained so, until its confiscation by the Romanian state, in 1948.

From 1948 until 1990 title to the church dedicated to the "*The Entry of the Most Holy Mother of God into the Temple*" was transferred by the Romanian state to the Orthodox Church. After 1990 however, in accordance with the right to religious freedom, the church was returned, and is now the parish church of the Romanian Greek Catholic Church United with Rome, the oldest church in Teiuș, Romania.

The inscription (unfortunately undated) in Old Church Slavonic over the entrance to the church (Photo 5, 6) reads: "**I Mihail Rat** by the grace of God built this church in the name of the Lord God, may He forgive." ¹⁰⁷

---

¹⁰⁷ Gheorghe Fleser, *Sulptura în piatră la bisericile românești din județul Alba-considerații preliminare*, p. 371, <http://www.mnuai.ro/docs/apulum/articole/40.%20FILESER.pdf>

Inscription is divided into two by crest Racz of Galgo, attributed to Peter Racz and his family July 16, 1585 by Prince Stephen Bathory (king of Poland reached), as a reward for a successful diplomatic mission to Sublime Porte.

The crest is still the most important source of information on the Romanian medieval church Teiuș age.

This indicates clearly that the church was built after 1585 (when he was knighted Peter Racz of Galgo title), but certainly completed before 1599 (the year of Peter's death at the Battle of Selimbar and his funeral in inside the church).

About this inscription there is also a mention that:

"Another copy of the church's inscription-the one sent to Ion Micu Moldovan-is the one above the portal of Teiuș Greek Catholic Church (Alba County) executed from the original in 1870 which is stored inside the church.

*This scholar from Blaj declares that he saw the original on June 25, 1911."*¹⁰⁸

Inside the church, on the west wall of the nave to the right of the entrance, is a votive fresco of Petru Racz/Rat, and the Lady Zamfira dressed in the ceremonial robes typical of Romanian boyars, and holding in their outstretched hands, a model of the church. (Photo 7) Lady (princess) Zamfira was the niece of the Lord of Muntenia, Mircea Ciobanul (The Shepherd) and of the Lady Chiajna (herself the daughter of Petru Rares, and grand-daughter of Stephen the Great, and Holy).

This votive fresco proves beyond doubt that Petru, and Zamfira were the founders of the Teiuș church.

The inscription over the church portal also indicates without doubt that the church was built by Mihail Rat (Racz).

So he too was one of the church founders, although to date no known historical documents have revealed the degree of kinship between him, and Petru Rat (Racz).

¹⁰⁸ Zevedei-Ioan Draghita, *Ioan Micu Moldovan (1833-1915), Protector al patrimoniului cultural din Transilvania*, p. 160,

http://istorie.uab.ro/publicatii/colectia_auash/annales_8/19%20draghita.pdf

According to the Romanian DEX ('98 edition) a “*ctitor*” (founder), is a person who supports in full or in part the cost of building, and endowing a church or monastery.

In Der Adel von Siebenburgen¹⁰⁹ (The Nobility of Transilvania) Petru Racz is mentioned as Racz I, following his ennoblement (“nobilis”) by Emperor Rudolf II in Vienna in 1578. (Photo 8, 9, 10, 11)

Petru Racz is also mentioned as having received the title “Rácz de Galgó” in 1585, a title which was inherited by his son Adam. (Photo 12, 13, 14)

Galgau (Galgo) today is a village in Salaj County.

The historian Stefan Pascu to analyze of locality origin names in Transilvania stipulate that this name is by Romanian origin, as appear in historical documents from 1405, *villae olachales*: ..... *Gilgäu*.¹¹⁰

Mihail Racz de Prod also appears in Der Adel von Siebenburgen¹¹¹ which records that he was ennobled with the title Racz II by Stephen Bathory, King of Poland on October 16, 1581 in camp, during the siege of Pskov (Russia). (Photo 10, 16, 17, 18)

One month later, on November 16th 1581, in the same place, the same king granted Mihail Racz landholder (“nemes”) in Prad (now part of Sibiu County) and the noble title “Racz de Nemes-Prad.”¹¹² (Photo 19, 20, 21, 22)

A chronological analysis of titles of nobility in Der Adel von Siebenburgen reveals those three years after Petru Racz's ennoblement in 1578, Mihail Racz was ennobled (1581) and then the list of Racz family members continues through to Racz XIX, the last family member to be ennobled, in 1689.¹¹³ (Photo 23, 24, 25, 26)

¹⁰⁹ J. Siebmacher's großes Wappenbuch, Band 34, *Der Adel von Siebenbürgen*, Bauer & Raspe, Inhaber Gerhard Gessner, Neustadt an der Aisch, 1984, Taf.147, p. 209.

¹¹⁰ Stefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, Vol. II, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 466.

¹¹¹ *Ibidem*, Taf.147, p. 210.

¹¹² *Ibidem*, Taf.148, p. 211.

¹¹³ *Ibidem*, Taf.211, p. 283

As Petru Racz I, and Zamfira Racz had only one male heir, Adam, we may admit the possibility that Mihail Racz was a very close relative of Petru Racz.

They were contemporaries; both were known, respected, and rewarded repeatedly for loyal service, and for their diplomatic, and military merits.

Peter Racz I was courtier, “*familiaris*”, the Court of Vienna of Emperor Rudolf II and the Court Stephen Bathory, prince of Transylvania, then King of Poland and Sigismund Bathory of Transylvania.

Mihail Racz II was courtier, “*familiaris*” (“*Servitor Cibiniensis*” or “Servant of Sibiu”), the Courts Stephen Bathory, prince of Transylvania, then King of Poland and Sigismund Bathory of Transylvania.

“*Noble servant*” in 16th-18th century Transilvanian was a title of nobility for faithful service, and distinction in combat, granted by the rulers of Hungary, and Transilvania.¹¹⁴

The presence of both the tombs, marked by gravestones, (until 2001) of Petru, and Zamfira Racz, and their (much damaged) votive fresco inside the church in Teiuș is undeniable proof that they built it.

Some support the hypothesis that the church's construction was begun by Mihail Racz II (hence his inscription over the portal) while the most important part of the work, including its decoration, was due mainly to Petru, and his wife Zamfira Racz I, which would explain the absence of Mihail Racz II from the votive fresco.

Votive frescos are a common feature of older Christian churches where the church founders are represented (sometimes with their families) presenting a model of their church, through the church's presiding saint or patron) to Mary the Mother of God, and our Savior Jesus Christ.

Such votive frescoes are particularly popular in Orthodox Byzantine art.

---

¹¹⁴ Costin Anghel, *Memoria - Iobag cu titlul nobil*,
<http://www.jurnalul.ro/jurnalul-de-duminica/jurnalul-national/memoria-jobag-cu-titlu-nobil-21001.html>

Had Petru Racz I not been a very close relative of Mihail Racz II, he (Mihail) would not have accepted Petru's burial in the church of which he too was a founder unless Petru outlived Mihai.

Regarding the chronology of the church, considering the surviving stylistic characteristics, and architectural features of the church, the surviving inscriptions, and the votive fresco, as well as historical data known to us about the founders, it can be assumed that the church was built in the late 16th century, and certainly before 1599, when Petru Racz I, a captain in the army of Michael the Brave, died on 28 October 1599 in battle at Selimbar (*Schellenberg* in German) near Sibiu among Wallachia army, and Transilvania army, ordered by Andrei Bathory. (Photo 27, 28, 29)

The battle ended with the victory of the army led by Michael the Brave which opened the way to Alba Iulia fortress where he realized the first unification of Transilvania with Wallachia. The Wallachian army lost 2,000 warriors; one was the Romanian noble Petru Rácz I.¹¹⁵

At the time, the presence in 16th century Transilvania of the armies of the Romanian "Voievod" (prince) of both Wallachia, and Moldova, and especially the "Voievod" Michael the Brave, stirred strong feelings among the Romanian population, and nobility of Transilvania who aspired to freedom from foreign domination.

¹¹⁵ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Scurtă Istorie a Românilor*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977, pp. 138-139.

4. ABOUT DESCENDANTS OF PETRU RACZ I, AND HIS WIFE PRINCESS ZAMFIRA

Mabout descendants of Petru Racz I, and his wife princess Zamfira who have noble title de Galgo found information in Romanian, and Hungarian historiography.

Is possible that a part of family honored a reputed in the age to be continued it life in area Alba Iulia until 18th, and remained attach to Orthodox or Greek Catholic, and Romanian origin.

So, about **Adam Rat**, son of Petru and Zamfira discovers that he had intercommunion with orthodox Metropolitan Ghenadie II of Transilvania, (1627 – 1640).

Archbishop Transylvania maintained close relations between the Transylvanian Romanian Church Carpathians and the east Romanian Church by Romanian-born nobles, as history Stefan Metes says in “History of the Church and religious life of the Romanians in Transsylvania”¹¹⁶:

He had intercommunications with family of voivodes Movila, a member of it, named Gavril, located in Sinteu, gave him, in 1635, a vestment set, at prize one horse, and some money, initial, was bought from Moldavian deacon by Adam Rat, son of princess Zamfira, the restorer of Prislop monastery.

---

¹¹⁶ Florin Dobrei, *Mitropolitul Ghenadie II al Transilvaniei (1627-1640)-repere biografice*, Editura Andreiană, Revista Teologica, nr. 2/2008, pp. 173-184.

<http://www.revistateologica.ro/articol.php?r=38&a=3599>

In the letter of Metropolitan St. Simion Stephan, the leader of Romanian Church in Transilvania on 2 December 1648, autographed, "Archbishop Stephan", he addressed to priest Maieran, and Pavel, whereby permitted to go at **Adam Rat**, and his wife house to serve evening service, and matins, because of their senescence, could not went to the church.^{117, 118} (Photo 30)

From Hungarian sources we knew that Adam Racz de Galgo (Rat) was married with Ileana/Druzslana Toroczkay, and had 16 children. The many had on Galgo blazon.

The eldest-born was **Petru (Peter) Racz of Galgo**, married with Klara Macskasi of Szent-Marton. They had only daughter, Kristina (Christiana) Racz of Galgo, whose descendants are actual members of British Royal Family. This family branch continued to be in Transilvania until 20th century, became Hungarians, and got to Catholic or Calvinist church.^{119, 120, 121}

In February 2011 I had a very nice surprise when contacted by Internet of Mr. Galgoi Racz Gyorgy Pal in Budapest.

In our E-mail exchanges I discovered that he is one of descendants of the branch Racz of Galgo. His great-grandfather before 7 generations ago was Janos (John) the 16th child of Adam Racz of Galgo, the son of Petru Racz I, and his wife princess Zamfira.

¹¹⁷ Alexandru Ostafie, *Noul Testament de la Bălgrad (1648) – opera românească de prestigiu teologic, istoric și literar*, p. 7, Alba Iulia, 2007.

<http://www.scribd.com/doc/47449316/2511148-Alexandru-Ostafie-NT-de-la-Balgrad>

¹¹⁸ Ana Dumitran, *Moștenirea mitropolitului de la Bălgrad: Mărturii despre vladica Simion Stefan*, Ziarul Lumina, Ediția de Transilvania, 08 August 2011.

<http://www.ziarullumina.ro/articole;1875;1;60895;0;Marturii-despre-vladica-Simion-Stefan.html>

¹¹⁹ Viktor Rácz, *A galgói Rácz család (czímerrajzzal)*. Genealógiai Füzetek 1 (1903). 59-61. Galgói Rácz Viktor: *A galgói Rácz család története 23 leszármazási táblával*. [Miskolc 1928.]

¹²⁰ Jamie Allen's Family Tree & Ancient Genealogical Allegations, Version 31.0, *The PEDIGREE of Peter (Petru) RACZ de GALGO*,

<http://fabpedigree.com/s078/f378376.htm>

¹²¹ József Kádár, *Szolnok-Dobokavármegye monographiája I-VII*. Közrem. Tagányi Károly, Réthy László, Pokoly József. Deés [!Dés]: Szolnok – Dobokavármegye körzönsége. 1900 – 1901. <http://mek.oszk.hu/04700/04755/html/index.htm>

From him I received more scan family documents, among family coat of arms used until 1949 (Photo 15) and family tree created by his uncle Racz Viktor in 1903.

By compare of old coat of arms of Racz de Galgo with the one sent by Racz Gyorgy Pal, I noted that they are very similar, the new is stylized, and fill up with heraldic symbols.

By careful studying, and comparing of the genealogic trees, one actual, and one drew up by of repute genealogist Dan Plesia for Racz de Nagylak (Noslac) branch of Turda with one drew up by Viktor Racz, for branch of Galgo, I discovered that in all trees, only Petru, and his wife princess Zamfira are mentioned.

Anterior and ulterior other data are disagreeing. Anyway by colligate with other studied documents I could recompose the partial history of few family descendants.

So, is possible that the fourth-born was **Stefan Rat of Micesesti (aka Istvan Racz of Kisfalud)** who lived mostly in Alba Iulia.

According to more historical sources we knew about of him that was an honorable noble who attended to very important dignitaries in Transilvania administration, and Oltenia County became Habsburg Province.

He was an honest Christian, devoted to the Romanian Orthodox Church, and ulterior to the Romanian Church United with Rome, Greek Catholic.

About Stephan Rat the history recorded that his was financial manager of Alba Iulia, then was trustee of Romanian Cathedral in Alba Iulia, and mayor of Alba Iulia.

In 1699 he aided appearance of two very important religious books for the need of Romanians, *Kiriacdromion* – Exhortation Book, and *Bucoavna* – ABC, both in Romanian Language with Cyrillic character.

The Exhortation Book¹²² was appeared in 1 March – 20 December 1699, and it acted for a reappear of Homily of Varlaam with addenda.

---

¹²² *chiriacdromion*, <http://www.webdex.ro/online/dictionar/chir>

To appearance of this book the typographer Mihai Stephan was aided by protopope George from Daia, notary of the Holy Synod, and by Stephan Rat de Micesti, the mayor of Alba Iulia.

From another source we find the same information: The Exhortation Book, named Homily of Archbishop Atanasie Anghel, was appeared in Alba Iulia in 1699, and as to assert in the preface of this book to appearance aided Rat Istvan – the mayor of Alba Iulia, and son of Rat Adam, who was possesses of Magura, Pojana Blenchii, and Galgau (Galgo) villages^{123, 124}

Bucoavna from Alba Iulia was the first spelling book at the base of Romanian education in Transilvania.¹²⁵

Stephan Rat was one of laic adjacent collaborator of the Orthodox Metropolitan Teofil Seremi who assembled the first Synod for unification from February-March 1697, and the first Uniate bishops, Atanasie Anghel, and Ioan Giurgiu Patachi, being one of two trustees – curator ecclesiae – of the Romanian Church United with Rome, Greek Catholic, chosen among laics, and appointed by the Emperor.^{126, 127}

¹²³ *Biserica de lemn din Măgura*,

http://ro.wikipedia.org/wiki/Biserica_de_lemn_din_M%C4%83gura

¹²⁴ Paul Binder, *Nobilul român Ștefan Raț* (cca. 1670-1720), „odorbirăul Bălgadului” sprijinitor al culturii românești, În Apulum XXIII, 1986, pp. 187-199.

¹²⁵ Ioan Străjan, *Istoricul tipăriștei Mitropoliei Ortodoxe a Bălgadului și Arhiepiscopia Tării Ardealului*, http://www.dacoromania-alba.ro/nr36/istoricul_tiparitei.htm

¹²⁶ Nicolae Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor vol II*, Vălenii de Munte, 1909, pp. 29, 40.

¹²⁷ Zenovie Pâclișanu, *Alegerea și denumirea episcopului unit Ioan Patachi. – îndreptări și întregiri la articolul d. Silviu Dragomir din nr. 16-18 1915 al „Revistei Teologice” din Sibiu*, Cultura Creștină, Anul VI, Blaj, 25 Ianuarie 1916, Nr. 2.

http://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/culturacrestina/1916-1917/BCUCLUJ_FP_279432_1916_006_002.pdf

Stephan Rat was one of two of signers of the resolutions of unification Synods, and the epistle sent to Vienna by Metropolitan Atanasie Anghel whereby memorialized the act of unification with Catholic Church, it was signed by Atanasie Anghel, by 12 protopope, and by two laics, Stephan Racz, and Nicolae Arbonas (Orbonas).

Because the Metropolitan Atanasie Anghel refused to decline the unification, he was excommunicated by the famous Dositei Patriarch of Constantinople in November 1701, who sent to Stefan Rat an epistle by anathema.¹²⁸

During fights for the conquest of Banat, Stephan Rat (Racz/Ratz) was vice-count of the Ciacova County.¹²⁹

After the conquest, and the conversion of Oltenia County in the province of Habsburg Empire (Kleine Walachei-Small Walachia, 1718 – 1739), Stefan Rat (Ratz) was financial administrator until he passed away in 1720, majority of his heritage remained to Orthodox Monastery Palanca Noua – New Palanca.

His son was **Ioan Ratz of Mehadia**, the supreme prefect of the Lugoj, Caransebes, and Lipova County. From in this duty by tact, and policy he got to protect Romanians refuge in Transilvania by reason of persecution by his predecessor, and they were giving back in his county.^{130, 131, 132, 133}

¹²⁸ Stefan Pop, *Între două lumi culturale-Studii din istoria luptelor bisericei române. II. Stefan Rácz † 1720.* RÂVAŞUL, Anul V. Cluj, 9 Noemvrie 1907. Nr. 40-42, pp. 675-683.

http://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/revasul/1907/BCUCLUJ_FTP_279662_1907_005_040_042.pdf

¹²⁹ Costin Feneșan, *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial 1716-1778*, Editura de Vest, Timișoara, 1997.

¹³⁰ Olde Petru, *Biserica mică a Lugojului*, în *Analele Banatului*, IV, Timișoara, 1931, pp. 125-127.

¹³¹ Ion B. Mureșanu, *Mănăstiri din Banat*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1976, pp. 65-70.

¹³² Vasile Turcan, *Un monument istoric: "Biserica Sf. Nicolae" din Lugoj*, Mitropolia Banatului, Anul XII, Ianuarie-Aprilie 1962, pp. 122-124.

¹³³ Ştefan Meteş, *Mănăstirile din Banat. 4. Lugoj, Mănăstirile Româneşti din Transilvania și Ungaria*, Sibiu 1936, pp. 194-197.

During his administration was built very important objectives in Lugoj, and in County (the granary, casern, grinders, Timis Bridge, bench saw, blankets factory, and the postal strategic road from Timisoara, Lugoj, Faget, to Transilvania).

Ioan Ratz of Mehadia was a protector of Orthodox confession, which was very hard tried in at the time.

Actual emblem of Lugoj city is St. Nicholas Tower, the older Orthodox edifice from town, built in 1402 by Catalina, the wife of Ban Nicolae Perian.

The baroque style of present form dated in 1726, when the old church was rebuilt by Ioan Ratz of Mehadia, chief administrator of Lugoj, Caransebes, and Mehadia County. He was buried in the church crypt, ulterior demolished.

On the frontage of the tower is inserted in the wall a beautifully colored carved stone plaque, that add in two parts, upon is the St. Nicholas, the titular saint of the church, and bottom is the noble blazon of Ioan Ratz of Mehadia, alike with Petru Racz I coat of arms in 1578 (whose grandson was), and an inscription in Latin language (then official language in Empire). (Photo 31, 32, 33, 34)

**AEDIFICATA HAEC ECLESIA PER ME IOANNEM
RATZ DE MEHEDIA, SUPREMUM PREFECTUM
INCLITORUM DISTRICTUM LUGOS, CARAN –
SEBES ET LIPPA. ANNO DOMINI '726.
DIEE 19 Juny.**

"This church was edifice by me Ioan Ratz of Mehadia, supreme prefect of the illustrious Lugoj, Caransebes, and Lipova Counties. Anno Domini 1726. Day 19 June."

The grand academic Nicolae Iorga was absorbed by destiny of Rat (Racz, Ratz) family, for approve that Romanian nobiliary families in Transilvania were assimilated by Hungarian nobiliary families with different methods.

Here what he designate the historian Nicolae Iorga (in his unmistakable speech) in “The history of the Romanian from Transylvania, and Hungary”: ¹³⁴:

“Members of Rat family arrived in Barsa Country descended by old wanderers from 16th century.

In December 1648 Simion Stephan write oneself down a letter addressed to weighty owner, and Transylvanian noble, Adam Rat.

At 1670 we see on Rat Stephan (Moldavian messenger) how to adjudicate with Rucar inhabitants for Berivoiesc mountain, has gypsies, and detain flocks, which shepherds to see near his lady.

Rat Stephan of Chisfalva and Mihai Puiu then are after 1700 titori, administrators of the Uniate Romanian Church. Son of Rat Adam, nephew by son of Rat Peter, is descendant, by last, the husband of princess Zamfira daughter of Mircea the Shepherd, Stana, who married with Logofat Ioan Norocea (Chancellor).

Stephan Rat become very good friend of Atanasie Anghel, who was choose Metropolitan at the end 1697.

He had o house in Vint, which got to Gheorghe Brancovici.

Rat Mihail God wiling Sluger¹³⁵, are from this bloodline established to Teius.

Among officers Romanian company from Transilvania (1756) was Petru Rat, possible from the blood bond of princess Zamfira, and Aaron, the Metropolitan nephew. Among soldiers of all sorts, old warrior, militaries (corporals) rangers, at the time Maria Teresa the secretary of Bishop Aaron, Petru Rat, possible from the blood bond of Teius, who had links with Walachia dynasty, become lieutenant.”

¹³⁴ Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.

¹³⁵ Sluger, <http://en.wikipedia.org/wiki/Sluger>

5. TEIUȘ CHURCH, MONUMENT OF NATIONAL SIGNIFICANCE

The church is in the basilica style, consisting of a rectangular nave with a bell tower to the west, end, and a simple semicircular apse to the east, for the altar.

Alterations to the building over time are reflected in the structure of the church today.

Originally this was a rectangular nave church (exterior measurements 12x7m) with a (4x4m) bell tower above the west façade, and to the east, formerly an apse whose dimensions are for the time being unknown.

The original nave and the bell tower are built of stone, while the 1810 extension to the nave (which involved demolition of the original altar, and apse) are built of stone, and brick.

The nave is over-arched with a brick, semi-cylindrical barrel vault. The exterior walls are reinforced on each side by four buttresses.¹³⁶

Following the 1810 demolition of the old altar, the nave was extended eastwards by eight meters, terminating in a new, and six meter wide apse, separated from the nave by a brick screen with three openings.

Unlike the original church which was built in stone, these additions were built of brick.

The extension to the nave was over-arched with a semi-cylindrical barrel vault, separated from the old church by a double arch.

¹³⁶ **CONTRAFÓRT**, *contraforturi*, s.n. 1. Întăritura masivă de beton sau de zidărie în formă de pilastru, care formează corp comun cu un zid și care servește la mărirea rezistenței lui. 2. Fiecare dintre picioarele înclinate spre exterior ale unui turn de extracție. - Din fr. **contrefort**. Sursa : DEX '98, <http://www.archeus.ro/lingvistica/CautareDex?query=CONTRAFORT>

The side walls were reinforced on the exterior with two buttresses, one on each side, arranged at an interval greater than the distances between the buttresses reinforcing the old nave.

The new apse has two buttresses of its own, and an ill-defined vault. The new altar was added in 1810. The existing windows of the church are rectangular, and flared inwards. The windows in the old part of the nave were altered in 1810. Prior to 1885, the top of the bell tower had a wooden superstructure. In 1885 this topmost level was rebuilt, in brick.

The features that identify the original church are the stonework that marks the west entrance to the nave, a circular window above that entrance, and a votive fresco depicting two of the founders.

In 2001 the founders' graves were removed from the church, and are no longer visible (except for their badly damaged covers stored in the churchyard near the west end).

At the west end of the semi-cylindrical, vaulted nave, beneath the bell tower, the west entrance features a stone frame with beveled edges, and a *torus*¹³⁷.

The *lintel*¹³⁸ is incised with an inscription, and the coat-of-arms of the Racz of Galgo (present-day Galgau, in Salaj County): a shield featuring a Turk's head impaled on an up-stretched sword Arm.^{139,140} (Photo 12, 13, 14)

¹³⁷ **TOR**, *toruri*, s.n. 1. Mulură rotundă cu profil convex de la baza sau de la capitelul unei coloane. 2. Corp geometric care rezultă din rotoarea unui cerc în jurul unei axe situate în planul cercului, dar care nu trece prin centrul cercului. - Din fr. **Tore**. Sursa: DEX '98, <http://www.archeus.ro/lingvistica/CautareDex?query=tor&lang=ro>

¹³⁸ **LINTÓU**, *lintouri*, s.n. Element de construcție monolit, dispus orizontal deasupra unei deschideri, pentru a prelua greutatea zidăriei de deasupra; buiandrug. - Din fr. **linteau**. Sursa: DEX '98, <http://www.archeus.ro/lingvistica/CautareDex?query=LINTOU>

¹³⁹ *Ibidem*, Taf. 147, p. 210.

¹⁴⁰ József Kádár, *Szolnok-Dobokavármegye Monographiája, III. Kötet. A vármegye községeinek részletes története, Galgó*, <http://mek.niif.hu/04700/04755/html/186.html>

The fact that both Petru Racz I (and later his son Adam) and Mihail Racz II are documented as using the title, and the coat-of-arms of the Racz of Galgo in 1585 means they must have been members of the same family, and were close relatives.

Of Mihail Racz II we learn that in 1563 he was one of the lieutenants of John Sigismund Zapolya, King of Hungary, and Prince of Transilvania, and participated in the siege of Suceava which ended with the removal of the Despot Voda, Prince of Moldavia.¹⁴¹

Mihail Racz was one of the most able commanders under Hagymasi Cristoforo, a member of Prince John Sigismund Zapolya's council, and his commander in chief (1566).

Of Mihail Racz, and several of his fellow commanders it is recorded that "they are not Catholics, but neither are they Calvinists, nor even Lutherans", a testament to the spirit of religious tolerance maintained at the princely court, and in the army, a spirit which culminated in the Edict of Turda in 1568.^{142, 143}

In conclusion, Mihail Racz II was Romanian Orthodox Christian.

Above the stone door frame with its inscription, and the Racz of Galgo coat-of-arms there is a sculpted circular opening decorated with curved triangles that form a six-pointed star.¹⁴⁴(Photo 35)

This is the *Flower of Life*, which symbolically illustrates the relationship of the universe, from all forms of life and human spirit.

¹⁴¹ Istorie Povestită, BIETUL DESPOT, <http://asztrorege.blogspot.com/2010/08/bietul-despot.html>

¹⁴² Avram Andea, Suzana Andea, *Istoria României. Transilvania, Volumul I, Ed. George Baritiu, Cluj-Napoca, 1997, Capitolul V, Principatul Transilvaniei sub suzeranitate otomana (1541-1691)*, pp. 544-646, <http://www.istoriatransilvaniei.ro/voll/v1c5.pdf>

¹⁴³ *Edictul de la Turda emis în 1568 de către Dieta de la Turda prin care se proclama libertatea conștiinței și a toleranței religioase pentru cetățenii Transilvaniei*, Unitarian Universalist Partner Church Council. ["Edict of Torda"](#) (DOC).

¹⁴⁴ TRAFÓR, [trafoare](#), s.n. [Ornament arhitectural perforat](#). - Din it. **traforo**. Sursa : DEX '98, <http://www.archeus.ro/lingvistica/CautareDex?query=TRAFOR>

Flower of Life is one of the oldest and best known sacred geometry, a symbol present in almost all major cultures of the world. It is considered one of the most beautiful, rich and complex geometric and symbolic structures. As is found in many cultures, separated by considerable distances, the *Flower of Life* is part of a long list of historical mysteries.¹⁴⁵

The 6.30 m extension to the original nave ends in a semi-circular apse, separated from the nave by a masonry screen, and tympanum.

The latter has been completely covered from view. In the apse walls incorporate two ancient stone crosses, used as construction material, one with an undated Slavonic inscription, the other dated 1790.

The vault of the apse with its hard-to-define shape – something between an, “a vela” vault, and a “calotte” with “pendentives”¹⁴⁶ – also renders the profile of the church discontinuous, when viewed longitudinally.

Inside the church, the different stages of construction are highlighted by the fact that the original fresco work has only survived on the walls, and the vault of the original nave (Photo 36, 37, 38, 39). The 1810 extension to the nave remained undecorated until 2001, when new frescoes were added. In 1985 a new, carved iconostasis was installed. When the rest of the church was redecorated this was repainted bronze.

In 2002, the exterior of the church was repaired, a vestry was constructed on the north side, central heating was installed, the roof was retiled, the original stone-slab floor was replaced with artificial tile, and paved paths were laid all around the exterior.

---

¹⁴⁵ Cristian Ungureanu, *Floarea vieții și arborele sefirotic – prototipuri ale canoanelor de reprezentare în artele vizuale*, http://revistahermeneia.files.wordpress.com/2011/02/07_ungureanu-cristian.pdf

¹⁴⁶ **PENDENTÍV**, *pendentive*, s.n. Parte de construcție de formă triunghiulară, pe care se sprijină o boltă. Dicționarul limbii române moderne, Editura Academiei, București, 1958.

Most of the original stone slabs from the floor of the church have been re-laid outside forming a pathway between the south door, and the main entrance to the church-yard.

The Greek Catholic Church in Teiuș, dedicated to *The Entry of the Most Holy Mother of God into the Temple* is among the few surviving stone Romanian churches in Transilvania that predate 1700. All are listed as historical monuments, and are therefore part of our national and universal heritage.^{147, 148} (Photo 40)

It should be noted that the small community of faithful and honorable Romanian medieval church Teiuș by Stefan Racz (grandson of founders Petru and Zamfira Racz) and Bishop Teofil (Toma) Seremi¹⁴⁹, born in Teiuș (who started the union talks in 1693 and led the first council of the union with the Church of Rome), has been at the forefront of the great historical actions of union with the Church of Rome completed in 1700.

Later Greek-Catholic community Teiuș became increasingly stronger and more numerous, as shown in the historical record, was involved in all the historical moments of political struggle for national emancipation, spiritual and cultural:

- “In the vestibule of church worked century's Romanian religious school.”¹⁵⁰
- Revolution of 1848, transformed in the national resistance war (civil War), led by Avram Iancu;
- setting up ASTRA;

¹⁴⁷ Gheorghe Fleser, *Biserici românești de zid din județul Alba*, (*Eglises roumaines en murailles au dép. d'Alba*), Ed. Altip, Alba Iulia, 2001.

¹⁴⁸ Biserica din Teiuș este menționată în Lista Monumentelor Istorice, 2010, Județul Alba: Nr.crt. 601; cod AB-II-m-A-00372; Biserica „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului”; oraș TEIUS Str. Bisericii 304; sec. XVI, ext. 1885, <http://arhiva.cultura.ro/Files/GenericFiles/LMI-2010.pdf>

¹⁴⁹ EPISCOPII TEOFIL SEREMI (1692-1697) și ATANASIE ANGHEL (1698-1713), *Informații preluate din cartea “Catolicism și Ortodoxie Românească – scurt istoric al Bisericii Române Unite”*, a Ierom. Silvestru Augustin Prundu și a Pr. Clemente Plăianu, apărută la Casa de Editură Viața Creștină, Cluj-Napoca, 1994, <http://www.bru.ro/blaj/lista-episcopilor/ps-teofil-seremi>

¹⁵⁰ În [CrestinOrtodox.ro](http://www.crestinortodox.ro/biserici-manastiri/biserica-sfantul-nicolae-teius-68051.html), Biserici și Manastiri din Romania, Biserica Sfântul Nicolae din Teiuș, <http://www.crestinortodox.ro/biserici-manastiri/biserica-sfantul-nicolae-teius-68051.html>

- supporting Memorandum of 1892;
- The Great Union of 1918.

Between 1925-1926 Greek Catholic believers in Teius have built a new church (the largest in Teius), dedicated to the “Holy Trinity”, located in downtown, the street Cluj currently orthodox (parish Teius I).

6. TEIUȘ CHURCH IN NEED OF URGENT RESTORATION

From ancient times till the nineteenth century, there has been little evidence of respect being shown to art, and historical monuments by most people, including even intellectuals. This is the *piety*¹⁵¹, a Latin virtue.

It is a matter of great disrespect (*impiety*¹⁵²) that the treasures, and traditions that existed, and resisted in places of old should be discarded, forgotten, desecrated or destroyed.

The perpetuation of ancestral traditions, and religious institutions, the care of historical monuments, whatever they may be, is what characterizes true respect for the past.

The space inside the church, and that immediately adjoining was always regarded as hallowed ground, a sacred shelter for the deceased founders, and believers, whose peace should remain undisturbed until the Last Day of Judgment. But this is not the case for the tombs of the founders of the Teiuș church.

For over four hundred years they lay inside the church almost undisturbed in the midst of the historic events which took place around them.

Since 1990, after the church was restored to the Greek Catholic church, on the personal initiative of the parish priest Paul Turcu, several “renovation” works inside, and outside the church took place. On these interventions is commendable effort priest Turcu, who managed to obtain funds for the preservation of halidom and make a new image of the parish church.

---

¹⁵¹ PIETATE s.f., 1. *Evlavie, smerenie, cucernicie*. 2. *Sentiment de respect profund (amestecat cu iubire sau duioșie) fata de cineva sau de ceva*, <http://dexonline.ro/definitie/pietate>

¹⁵² IMPIETATE, s.f., *Lipsa de respect fata de ceva considerat sfant; atitudine jignitoare, lipsita de respect fata de cineva sau de ceva care merita intreaga consideratie; sacrilegiu*, <http://dexonline.ro/definitie/impietate>

Before commencing, at the request of Fr. Turcu, a study was prepared by architectural historian assistant Prof. Goronea Toma of the University “1 Decembrie 1918” of Alba Iulia, and an archaeological research report prepared by archaeologist George Petrov, mediaevalist of the National History Museum of Transilvania in Cluj-Napoca. (Files 41, 42 – unpublished manuscripts)

Until 2001 inside of the church were the graves of the two founders Petru Racz, and his wife Zamfira covered with the gravestones. (Photo 43)

In the report of the archaeologist Gheorghe Petrov about Teiuș church (File 44 – unpublished manuscript) in 03 June 2011 result:

1. Archaeological research inside church was for salvation.
2. In 1998 was an architectonic project for extension, and rehabilitation of new nave, sacristy, paving, drain, and coating.
3. The archaeological intercession was just for investigation inside extension after 1810, and some probe in old part of the church.
4. The construction intercession inside old nave was without historical discharge by archaeological digging.¹⁵³
5. Most important discovery was the correct form of the initial line of wall of old sanctuary apse, specific of the religious Byzantine religious architecture, alike other medieval Romanian churches in Transilvania founded by Walachia voivodes.
6. Inside old nave at paving level were two stone tombs which marked the graves of Petru Rácz I, and his wife princess Zamfira (are measurements and plans).
7. Was checked both graves, and obtained information about founders Petru, and Zamfira.
8. Petru grave's was desecrated, and rifled before, but the stone tomb was integer, and was salvaged four silver nails, and other metallic objects.

---

¹⁵³ Legea nr. 378 din 2001 privind protecția patrimoniului arheologic și declararea unor situri arheologice ca zone de interes național, Cap. II, Art. 5, (1)¹

http://www.mnir.ro/lege/2001_378/378.htm

9. Zamfira grave's was desecrated, and rifled the same; the stone tomb was chapped, and was salvaged clothing pieces, and other objects. Now those are at Rehabilitation Laboratory of The National Museum of Transylvanian History, Cluj-Napoca.

10. The church had three levels paving (the first – the hexagonal brick form, the second – wooden paving, third-stone paving. Initial the stone tombs were at the brick level, and then were elevated, but remained inside the church.

11. Must to continue archaeological research for obtaining all details about the church history.

If the founders' remains are inside the church under the modern artificial paving as affirm archaeologist Petrov, the stone slabs were split in pieces, and removed from the graves, and placed outside the church. (Photo 45, 46)

Of supreme importance is that inside the church remains preserved the votive fresco of the founders Petru Racz I, and princess Zamfira, the main nave frescoes with inscriptions in 17th century Slavonic, Mihail Racz II inscription, and the old of Galgo coat of arms.

Family Ratiu of Nagylak (Noslac) branch in Turda is part of the great and ancient noble family Racz (Ratz, Ratiu), of whom existence in the center of Transilvania was indicated since early 14th century, of whom descendants live today diffused throughout world.

The family tree of Ratiu of Noslac (Nagylak) branch in Turda, created by renowned genealogist Dan Plesia, after Andrei de Noslac – 1332, and Thomas Ratz de Noslac – 1394, also mentions Petrus Ratz de Noslac – 1578. (Photo 47, 48, 49, 50, 51)

It is the same Peter Racz of Tovis (Teiuș) and of Galgo (Galgau) ennobled by Emperor Rudolf II in Vienna in 1578 with the title Racz I.

The original tomb slabs of natural stone now are stored outside the church, and hidden behind some roadside crosses without any explanatory inscription, and founder's bones and now covered over the graves with artificial tiles.

Indeed in Teiuș church the report goes that the remains of the two founders were taken in Cluj-Napoca, but archaeologist Petrov affirm the opposite.

All visitors to the church on learning its history are impressed by the great historical value of the monument for Romanians in Transilvania.

Petru Racz ennobled with the title Racz I by Emperor Rudolf II was married to Lady (Princess) Zamfira, the elder daughter of Ion Norocea Logofat of Pitesti, and Szaszsebes, niece of the Romanian ruler Mircea the Shepherd, the descendant of the rulers of the countries of Romania, and Moldova, and from the Byzantine imperial family linked to that of Charles the Great (Charlemagne).

The descendants of Peter Racz I, and his wife, Samphira (Zamfira) form part of the ancestry of Romanian Orthodoxy, and later Hungarian Catholic or Calvin (Protestant) of Transylvania, indeed ultimately today's British Royal Family.^{154, 155,}

¹⁵⁶

Here is what recorded in the chronicles of history:

"Samphira (Zamfira) married Peter Racz of Galgo, Sigismund Bathory's special envoy to Constantinople, and later in 1599, after Petru's death at Selimbar, became the wife of Janos Balintitt of Tovis, (Teiuș).

Samphira had estates in Olahbogata (Rich Romanian) Galgau, Magura, Pojana, Valea Porcului, a mansion in Poklos, parts of estates in Galati, Cetea, and Dej.

---

¹⁵⁴ Vlad the Impaler (*Dracula*),
<http://www.hogg-site.org/Dracula.html>, http://www.angelfire.com/ego/et_deo/dracula.wps.htm,
 HOUSE OF DRACULA, descent-line "E"

¹⁵⁵ CHINA TO BRITAIN, 33. *Mircea V "The Shepherd"*,

http://www.angelfire.com/ego/et_deo/china2britain.wps.htm

¹⁵⁶ *Zamphira Logofat de SZAZSEBES*, <http://fabpedigree.com/s013/f513507.htm>

In 1602, half of the estates of her rich legacy were left to her son Racz Adam (who became captain of the outlaws in the rebellion against István Bocskay) noting that if he should die without issue, the villages should be transferred into her husband's possession Janos Balintitt of Tovis. With Peter Racz she also had a daughter, Eva.

Samphira founded two churches in Cetea and Teius.

She was buried in the church in Teius where her grave was placed.

In 1840 Janos Gal describes the tomb, and the grave of "beautiful Samphira," telling an old legend which says that after the killing of Michael the Brave, by order of General Basta a few mercenaries attempted to kidnap Samphira but Balintitt rescued her, and hid her in the Castle of Teius.¹⁵⁷

After investigation I found in the Ratiu family history a fact known so far to very few people, namely that Petru Racz, and Zamfira (descendant of the rulers of Wallachia, and Moldavia) are ancestors by seven generations through the maternal line of Claudia Rhedey of Kiss-Rhede^{158, 159}, the great-great-grandmother of Queen Elizabeth II of England."^{160, 161}

Although now not is news that a part of the ascendants of the British Royal Family come from Transilvania, is cert that one of the principal Transilvania branches wherefrom come H.R.M. Queen Elisabeth II, appertain to Racz, by Romanian origin from Teius. So H.R.H. Prince Charles, and his sons William, and Harry, can to be proud of in their venae bleed Romanian blood.

¹⁵⁷ Istorie Povestită, 1 iulie 2010, *POVESTEASAPHIREI II*,
<http://asztrorege.blogspot.com/2010/07/povestea-saphirei-ii.html>

¹⁵⁸ Countess Claudine Rhédey von Kis-Rhéde
<http://www.thepeerage.com/p10096.htm#i100951>

¹⁵⁹ Countess Claudine Rhédey von Kis-Rhéde
http://en.wikipedia.org/wiki/Claudine_Rh%C3%A9dey_von_Kis-Rh%C3%A9de

¹⁶⁰ Elizabeth II Windsor, Queen of the United Kingdom
<http://www.thepeerage.com/p10070.htm#i100699>

¹⁶¹ Ancestry of Elizabeth II, http://en.wikipedia.org/wiki/Ancestry_of_Elizabeth_II

So His Royal Highness, Prince Charles and his sons William and Harry, be proud because their veins runs noble blood Romanian.

Historians that studied the genealogy of British Royal Family established that the 9th great grandparents H.R.H. Prince Charles are Petru Racz I, and princess Zamfira, the founders of Teiuș church. Very interesting is the brilliant maternal ascending of her.

Mother of princess Zamfira was the princess Stana, daughter of princess Chiajna of Moldavia the wife of Mircea III the Shepherd, Voivode of Wallachia.

He was great grandchild of Mircea I the Old, the famous Voivode of Walachia, which mother was Byzantine Princess Kaliphie (Calinica) which father was descendant by the Great Khans of the Mongols.^{162, 163, 164, 165, 166, 167}

Brother of Mircea III the Shepherd grandfather was Vlad III the Impaler (the nephew of Mircea the Old) Voivode of Wallachia, named “Dracula” in the novel with the same title of Bram Stoker published in 1897.^{168, 169} Much of the maternal line the princess Zamfira was descendant of the Stephan the Great, and Holy of Moldavia.^{170,}
¹⁷¹

Her grandmother, Chiajna of Moldavia was daughter of Peter IV Rares Voivode of Moldavia, son of the Stephan the Great, and Holy of Moldavia.^{172, 173}

¹⁶² Dinu C. Giurescu, *Istoria ilustrată a românilor*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1981, p. 127.

¹⁶³ P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, ediția a II-a, Editura Corint, Bucureşti, 2000.

¹⁶⁴ The PEDIGREE of Mircea I the Old (11th Voivode) of VALACHIA

<http://fabpedigree.com/s016/f325852.htm>

¹⁶⁵ Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, Editura All Educațional, Bucureşti, 2003.

¹⁶⁶ Nicolae Constantinescu, *Mircea cel Bătrân*, Editura Militară, Bucureşti, 1981.

¹⁶⁷ *Mircea cel Bătrân*, http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_cel_B%C4%83tr%C3%A2n

¹⁶⁸ Neagu Djuvara, *De la Vlad Tepeș la Dracula Vampirul*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2003.

¹⁶⁹ *Dracula*, <http://ro.wikipedia.org/wiki/Dracula>

¹⁷⁰ 1992-2012, 20 de ani de la canonizarea Sfântului Ștefan cel Mare și Sfânt

<http://www.stefancelmare.ro/>

¹⁷¹ *Ștefan cel Mare*, http://ro.wikipedia.org/wiki/%C8%98tefan_cel_Mare

¹⁷² Leon Simanschi, *Petru Rareș*, Editura Academiei, Bucureşti, 1978.

¹⁷³ *Petru Rareș*, http://ro.wikipedia.org/wiki/Petru_Rare%C8%99

Although we have known of the tomb of Claudia Rhedey of Sangeorgiu de Padure Sangeorgiu of Wood) since the interwar period, of the existence of the noble tombs of the English Royal family's ancestors of Teiuș nothing is known nor until now hardly anything ever written.

Here's what Charles, Prince of Wales said in his speech at the opening of the exhibition "Building a better England," London, April 27, 1989 about the need to save the Romanian villages under threat by Ceausescu, in the application of Law No. 59 of 1974, the systematic planning, urban and rural by the fact that in 1988 were traced "the final characteristics of systematic model village" (of the 13,000 villages had held from 7000 to 8000, and the inhabitants were to be concentrated in places remaining) and indeed the tomb of Sangeorgiu de Padure:

"To carry out the plan, eight thousand villages were to be destroyed, together with their churches, and the tombs of their ancestors, thus, these people would have their ties with the past cut.

In this regard, I support the Government, and Britain's European partners to pressurize, and persuade Romania to abandon this policy.

The twentieth century has witnessed some strange aberrations of the human spirit, but few can measure up to the work of leaders who profess patriotism, but systematically destroy the cultural heritage of their own people.

The Romania's extraordinary cultural diversity is not just a part of their natural wealth, but also invaluable for all of humanity.

It is very hard for me to keep quiet while over the traditions, and monuments of a European society there drives a bulldozer, and this only to make way for uniform, and banal modernity.

You can believe me or not, but I have a little personal interest in this tragedy because the tomb of my own great-great-great-grandmother Claudia, Countess of Rhedey – who was the grandmother of my great-grandmother Mary – who was Hungarian, born in Sangeorgiu de Padure, is now threatened with demolition.

Imagine the horror of seeing with your own eyes, your old community leveled, including the monuments from the Middle Ages – as it has been for the Romanians seeing the destruction of the historic centers of their cities, filled with religious monuments, all holding irreplaceable symbolic importance.^{„174, 175}

The 13th century reformed Church of Sangeorgiu, and the fifteenth century Banffy Castle were saved due to the direct involvement of Prince Charles who was opportunely, and correctly informed of their existence, and their actual condition owing to the relationship to his ancestor, his great-great-great-grandmother Countess Claudia Rhedey.

The same he was informed about Romanian Medieval Church of Teiuș foundation by of his ancestors by the maternal line.

For the Greek Catholic Church of Teiuș, the oldest legacy of her ancestors by the maternal line of the great-great-grandmother of Queen Elizabeth II of Great Britain there is now the imminent danger by both natural decay, and by the non-professional work in “renovating” the interior of the church, that the old historical original evidence mentioned above will be irretrievably lost.

The votive painting, the lower part of the nave wall, and ceiling frescoes are all badly affected by damp, and condensation.

---

¹⁷⁴ Elena Stanciu, *Sangeorgiu de Padure – Leagan de sange albastru european*,
<http://www.jurnalul.ro/special/special/sangeorgiu-de-padure-leagan-de-sange-albastru-european-40440.html>,

¹⁷⁵ Elena Stanciu, *Prince Charles Traces His Roots Back To Romania*,
<http://www.jurnalul.ro/jurnalul-national/jurnalul-national/prince-charles-traces-his-roots-back-to-romania-40404.html>

The urgent issue of restoring the votive fresco, the interior frescoes, the return, and reburial of the founders' remains and the introduction of the church into the tourism circuit is proving to be seriously difficult, despite serious and professional attempts.

If the conservation of church architecture was solved by the intervention in 2001, preserving the historic elements that make other think that is urgency.

I mean age of 400 years of it and the hard wear due to dampness and other alteration processes that only specialists are able to identify them.

After this stage only specialists will establish procedures for determining optimal, conservation and enhancement of the original artistic components, respectively, votive painting and fresco inscriptions in Slavonic.

Another equally important component is the preservation of the original elements of rock, respectively, grave slabs of the founders, triforium, framing the old doors into the church with the inscription Michael Racz and Racz of Galgo family crest.

Without a specific project, the involvement of the relevant authorities – both secular, and religious – and financial guarantees there exists the risk of loss for ever of this exceptional monument of both national, and universal value, due to these continuing “renovations” of the frescoes (the intention to reconstruct a balcony will be fatal to the votive fresco, and the intended repainting, in lieu of restoration, of the frescoed walls, and ceiling).

After the accurate information of Prince Charles about the existence of the Teiuș church, its history, and the actual situation (fresco, votive picture, and graves founders) answered that, (File 52 – unpublished manuscript):

“...was fascinated to hear of your shared links, and in particular grateful for suggestion that he visit Teiuș Church when he is next in Transylvania.

His Royal Highness ... send you every encouragement for your work to restore the frescoes at Teiuș."

By essay author's initiative, on 30 July 2011 took place in Teiuș church a workshop with the theme: Medieval Romanian Church Restoration "*Entry into the Church of Our Lady*" of Teiuș.

This meeting was attended by Metropolitan Vicar, Fr. Paul Turcu, parish priest, and Protopope of Aiud; Prof. Oliviu Boldura, Ph.D., National University of Arts in Bucharest, Expert Restoration; Gheorghe Petrov, Ph.D., National Archaeological Museum of Transylvania, Cluj-Napoca, mediaevalist archaeologist; other specialists in history, archeology and conservation-restoration of wall paintings, and Ratiu family members from Romania and abroad.

On this occasion was analyzed the real situation of the monument Teiuș church.

They draw conclusions and proposals were made to initiate a multidisciplinary research project, for rescue, conservation and restoration of the old party of the original church: tombs founders, votive painting, frescoes, inscription (Pisania), coat of arms of Racz de Galgo, triforium stone etc.

The meeting ended with the conclusion of a "Cooperation Agreement" whereby restoration of the church.

Very important is the agreement of Fr. Turcu Paul to support participant's project supports efforts to initiate comprehensive conservation and future project by accepting scientific solutions proposed by experts.

Will be conducted and published "Monograph of Romanian Medieval Church *Entry in Church of Our Lady of Teiuș.*"

In this way it will be ensured continuance of this important foundation for centuries, bastion of Romanian Christianity in Teiuș.

When traveling in Europe or anywhere in the world, we eagerly look for vestiges of the past.

At home here in Romania, in contrast, the historic heritage built over several hundred years ago by our ancestors in extremely harsh conditions, now decays, and is damaged through negligence, abandonment, lack of funds, or often because of questionable interests.

Historical monuments disappear piece by piece, slowly being erased from history for sometimes incomprehensible reasons even by those who care for them, and protect them.

What finally is irretrievably destroyed is our own history which we should actually be ready to show off in front of strangers.

At school we teach our descendants about how we fought all manner of invaders, but yet are incapable of preventing the self-destruction of valuable historical monuments of national importance such as the Romanian Greek Catholic Church of Teius, founded by our ancestors Peter Racz I, along with his wife Zamfira, and Michael Racz II in the dark Middle Ages, in the midst of the period of spreading religious reform in Transilvania.^{176, 177}

Despite the ruthless measures taken by the Calvinist princes of Transilvania, and the diets that led to them to *reform* the Romanian Church, Romanians resisted, and persisted in following their priests while the nobility of Romanian origin managed to still build rare Romanian churches of stone in those times.

Regarding freedom of conscience, reform has actually manifested itself for the best in Transilvania.

---

¹⁷⁶ Legea nr. 422 din 18 iulie 2001 privind protejarea monumentelor istorice, republicata, Titlul II, Cap. I, Art. 8, al. 1, lit. a), <http://www.cimec.ro/Monumente/pdf/Legea-422-2001-republicata-2006.pdf>

¹⁷⁷ Silvestru Augustin Prundus, Clemente Plaianu, din Catolicism și Ortodoxie românească. Scurt istoric al Bisericii Române Unite, *Capitolul VIII. Reforma religioasă și romanii din Transilvania*, <http://www.bru.ro/istorie/cat-si-ort-capitolul-8/>

Analyzing the religious spectrum of today's Transilvania, one could say, as Voltaire did a century and a half ago:

*"If in Transilvania there were to exist only one religion, we would fear despotism, if there would be two they would cut each others' throats, but if there were thirty they live in peace, and happiness."*¹⁷⁸

---

¹⁷⁸ Voltaire, *Opere alese*, citat în Oțetea A., *Renașterea si Reforma*, p. 282.

7. SHORT CHRONOLOGY OF CONSTRUCTIVE INTERVENTIONS

Historic Church of Teiuș during the 400 years of existence has undergone several structural interventions both inside and outside, which led to today's appearance.

1. XIII Century – Is reported on the site of the present church dedicated to "Entry in the Church of Our Lady" the existence of orthodox place of worship, probably as the wall.

2. XVI Century – The present church was built of stone, only the national historical monument. Was originally Orthodox Church and after union with Rome in 1700, became Greek Catholic.

Ennoblement Galgó titled Racz family of Teiuș dates from 1585. The presence of the shield door framing inscription confirms this.

Then we can assume that the date is later this year the church building, but some certainly before the year 1599, when Peter Racz was buried within.

3. 1810 – The old altar was demolished and the nave was extended eastwards with a span of eight feet long, which is continued with an altar apse.

Extensions are made of stone and brick. Inside, the differentiation stages of construction is visible in that old painting, original, with inscriptions in Slavonic, retained only the walls and the old nave vault.

4. 1885 – Watchtower wood of the tower bell was replaced with a brick.

5. 1985 – The church was decorated with a new iconostasis, carved.

6. 2001 – The church was painted in the new nave and the altar.

7. 2002 – The church was repaired outside.

The left side has built a vestry, central heating was introduced, changed roof tiles, floor tiles were coated artificial, around the church were made sidewalks, old floor tiles and the stone was set in an alley between exhaust side door and the main driveway access to the cemetery.

All constructive interventions since 1990, is driven by the Romanian Church United with Rome, Greek-Catholic priest Father Paul Turcu particular endeavor, Protopope of Aiud and Vicar of the Metropolitan.

8. INSTEAD OF BY THE END

Transylvanian Romanians have another history and another battle since 1700, when there was union with the Church of Rome.

This led to many sacrifices and suffering, true martyrs, from that of Bishop Inocentiu Micu Klein and continue all actions and endeavors over three hundred years in defending and justifying our existence as a nation, language and history.

Transylvanian School initiated, and asserted by the Romanian Church United with Rome, Greek Catholic, began a great cultural and political movement, to the fore with historians, and Greek Catholic priests, authentic patriots, begun Gheorghe Sincai, Samuil Micu, Petru Maior, and others (known to sit on the first generation of the Transylvanian School).

This fight led to the liberation of Romanians, and emancipation of the Transylvanian Romanians from the hard tutelage of the Hungarian Calvinist Nobility, and in the language, and cultural fields led to foundation of more Romanian schools, to writing of the more manuals, and books, but and translating in Romanian language of more ecclesiastics works, and laic books, which accentuated our affiliation at the Latin world.

All Romanians must to be gratulatory to the Romanian Church United with Rome, Greek Catholic for initiation of the coagulation, and affirmation of national identity, who led to the Great Union from 1918, and to the modern Romanian national state.

The bishop, by holy memory, Cardinal Iuliu Hossu, added under memorable phrase the exceptional roll of the Romanian Church United with Rome, Greek Catholic in the fight of national emancipation, and liberation.

He said:

*"If was not religious union from 1700, was neither Blaj Assembly in 3/5 May 1848, where called "We wish to join with the Country (Romania)!" without this was neither The Great Union in 1918."*¹⁷⁹

We owe so it consideration for deep martyrdom by the hard blow of the atheism state, with very high affect for the Romanian prestige, and for our national history. Unfortunately, a few display today.

By the reason of ourselves admit or just destroy the our cultural, historical, literary, and ethics testimony roots, the remains, fights arguments, and sufferings indurate by our precursors, we do not than to give so handle which contest us very vehement right to our history, to our churches, and to the human, national, and Christian dignity, very difficult obtaining.

The descendants of today atheistic old communists, and irredentists, perfidious, and aggressive, never reconcilable with the affiliation of Historic Transylvania at the national territory of the modern Romania, but adumbration objectors or public of the Romanian people Latin roots, Romanian culture, unitary Romanian national state, and just of actual national configuration state, joy when they give a hand just from Romanians.

But it cannot absolve there, and then a few of national servants, politicians, just professors, civil servants, writers, and priests, by irrational ignorance gestures, attempt, and just to do well, step by step, to lose face, and blacken the ascendants memory, history or the image of our great national heroes.

Mystification of the historic true is the most perfidious weapon on the enemy hand by yesterday, and today of Romanian people.

---

¹⁷⁹ DE CE SUNTEM GRECO-CATOLICI?, Casa de Editură „Viața Creștină”, Cluj-Napoca 1999,
<http://www.greco-catolic.ro/biblioteca.asp?tip=carti>

Fortunately still are Romanians whose conscience not admits to be detached from to happen around, displaying what we know, what inherited, what is true, and more what is necessary to do in difficult times to across Romanian nation, and so defending national fundamental values.

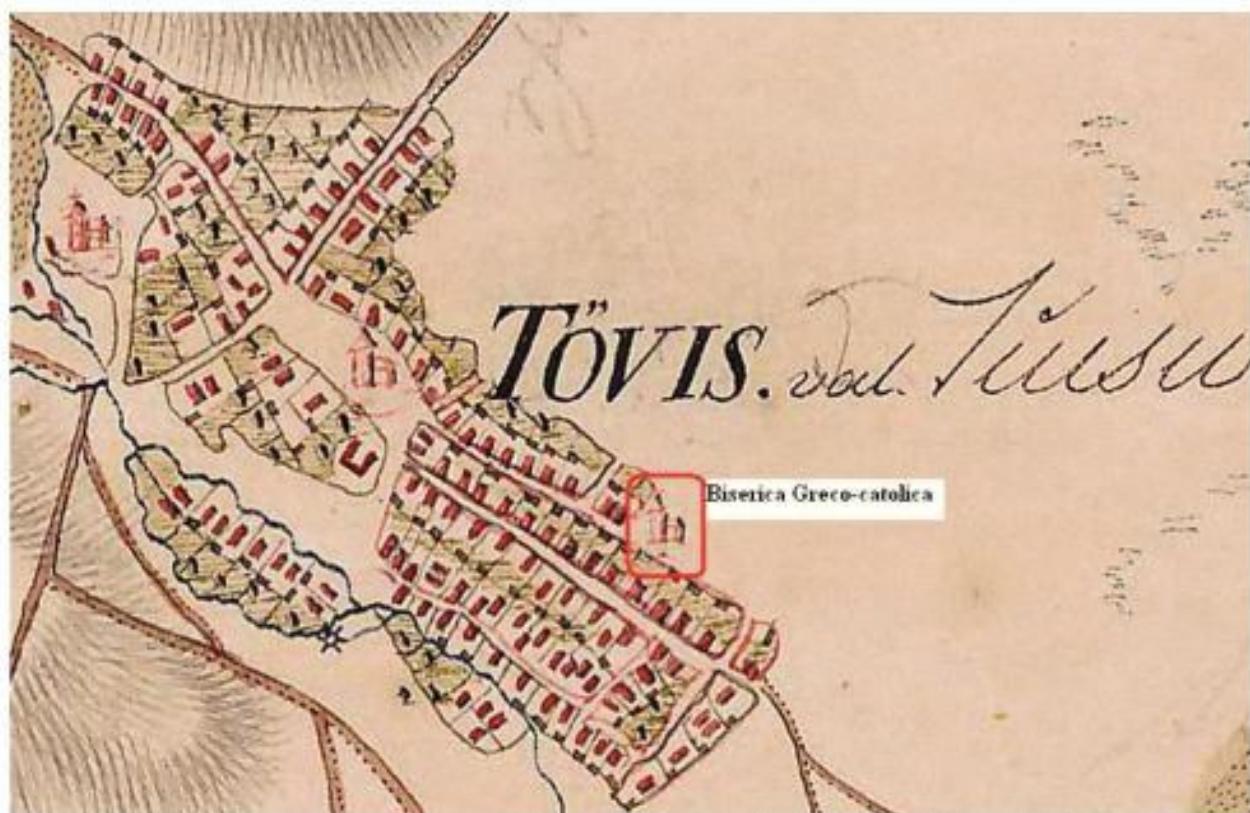
The history of any people is sainted, solemn, and inviolable. For all one come from the same ancestry the historic true is intangible, and represent the most precious heritage.

So help us God!

Ioan Gheorghe Ratiu

March 2012, Brașov

**DOCUMENTE ȘI FOTOGRAFII
DOCUMENTS AND PHOTOS**

1. Biserica Greco-Catolică din Teiuș pe Harta Iosefină a Transilvaniei, 1769-1773
Greek Catholic Church in Teiuș on Transilvania Joseph Map, 1769-1773
(Josephinische Landaufnahme pg. 154)

2. Biserica Medievală Românească din Teiuș, sec. XVI
Romanian Medieval Church, Teius, 16th century

3. Biserica Familiei Rațiu de Noșlac (Nagylak), Turda Veche, 1839
Family Church of Ratiu of Noslac (Nagylak) Old Turda, 1839

fletelor era 135, iar preot era: popa George. După popa George și până la an. 1842, când aflăm în sematismul din acel an pe preotul Ioan Bogățan, nu se scie, cine a fungat. De pe la 1825 până la 1848 a fungat Ioan Bogățan; de la 1848 – 1852 Nicolae Maior; de la 1852 – 1854 Augustin Coltor; de la 1854 – 1872 Ioan Maior; de la 1872 – 1884 Paul Bogdan; de la 1884 – 1897 Ilarie Ciungan; iar de la 1897 începe actualul Nicolae Boțan. — Venit congrual 388 corone 80 fileri.

26. TEIUȘ (Tövis), gară, staț. tel. of. postal: Tövis. Dep. de la Sc. protop. 123 km. Bis. de pețră din an. 1500 în oporeea Întrării în biserică a P. C. Vergure Maria. Casă par. de pețră din 1866. Sub lefo. Matr. are de la an. 1824. Scăla de pețră pentru băieți din an. 1800, și pentru fetițe din an. 1886. Scolari: 225; ficiori: 115, fete: 110; de repetiție: 68; ficiori: 36, fete: 32. — Par. O. D. Gregoriu Sârb. Învățător: D. Cornel Crișan. Învățătoare: Laura Dănilă măr. Crișan. Cantor: Gregoriu Pop. Curator primar. Ștefan Bretoiș.

În matre: + ☐	Gr. C. R. C. Gr. O. C H. C. A. U. Is. 1838, 350, — 370, 12, 24, 150.
--------------------------------------	---

Pe la anul 1665 s'a aședat în Teiuș și o colonie de căteva familii venite de pe la Boros-Jenő. Aceștia provin său din drepturi nobilitari, privilegi și diplome de la Apafi, Maria Teresia și alții său trăit în Teiuș ca granițieri călăreți, aparținând regimentului de graniță săcesc până în an. 1851, când s'a desființat granițierismul. Teiușul este o comună foarte veche. Theiner susține, că Teiușul există încă pe la an. 1332. Română, însă nu aflăm urme, că ar fi existat pe timpul acela în Teiuș. La an. 1710 – 16 Iuliu Paul Zöld, după cum relatează Ignatius Winkler ep. rom. cat. din Alba-Iulia, a donat 2 funduri nobilitare celor 3 bis. din Teiuș, adică bis. rom. cat., biserici românesc și oratoriul helvetic. Winkler spune mai de parte, că din donațiunea acestei bis. rom. catolice i-să venit 13 locuri arătoare în mărime de 9 jugere. Deoarece Paul Zöld astfel a lăsat în testament, ca celea 3 biserici să împărtășească egal fundurile testate, putem presupune că biserici greco-catolice încă își obvenit tot atâtă ca și biserici romano-catolice. Și încă cu atât mai vîrtoș putem presupune, de orice în conscripția din 1733 avem însemnat că porțiunea canonica loc arător de 17 gălete, adică $8\frac{1}{2}$ jugere, și loc de 4 cară de fén. La an. 1733 nu erau decât 8 familii române greco-catolice în Teiuș, adică 40 suflete. Asemenea avea Teiușul biserică și casă parochială. Preot era popa Petru. Că cine a mai funcționat în Teiuș ca preot după moarte popa Petru și până la an. 1824, nu se scie. De la an. 1824 însă până la an. 1833 a funcționat Constantin Molnar; de la an. 1833 – 1849 Michail Cirlea, de la an. 1849 – 1850 Andrei Timiș; de la 1850 – 1861 Georgiu Dobo; de la 1862 – 1866 Iacob Lugoșan; iar de la 1866 până de presintă actualul preot Gregoriu Sârb. — Venitul congrual 1247 corone 88 fileri.

9*

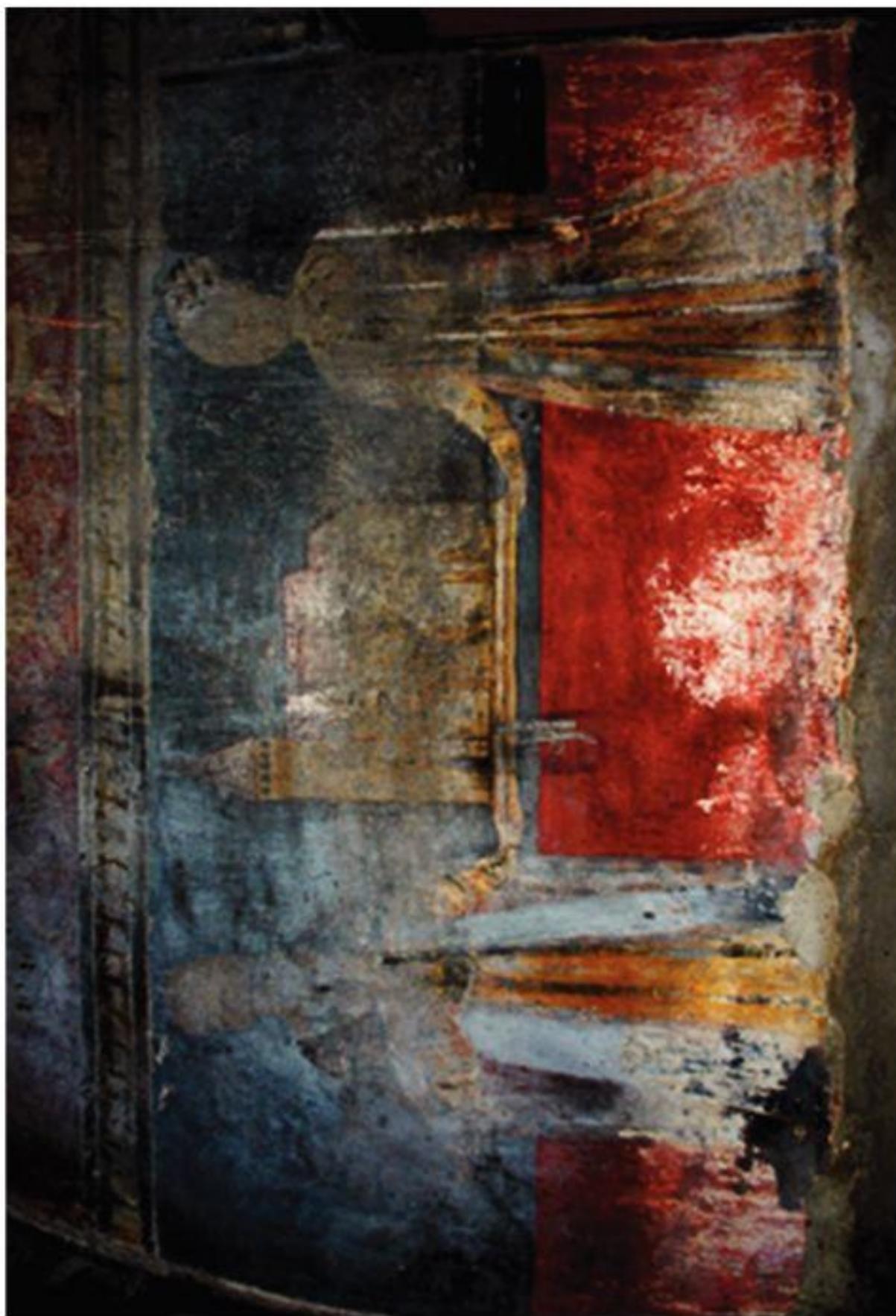
4. Biserica din Teiuș în Sematismul de la 1900 About Teiuș Church in the Sematism of 1900

5. Pisania Bisericii (originală) din Teiuș (stânga)
Inscription stone (original) of Teiuș Church (left)

6. Pisania Bisericii (originală) din Teiuș (dreapta)
Inscription stone (original) of Teiuș Church (right)

7. Tabloul votiv, Petru și Zamfiră Rácz, Biserica din Teiuș
Votiv picture of Petru, and Samphira Racz, Teius Church

Potyó de Csik Kozmás. (Taf. 146).

Wappen: In gespaltenen, vorn geteilten Schilden oben in R. aus der Teilung wachsend ein g. Löwe in der erhobenen Rechten einen Krummsäbel mit g. Paristange haltend; unten in Silber im Triangel drei (2, 1) je dreiblättrige gr. Kleekblätter sammt Stengeln, hinten in B. silb. Speer über einem g. ⚔ Schach (in drei Reihen je sechsmal). — Kleinod: Zwischen offenem g. ⚔ geschachten (3 Reihen je sechsmal) Fluge ein s. Speer. — Decken: rg. — hs.

Adels- und Wappenbrief v. König Maria II. (Theresia) d. d. 22. Dezember 1762 für Michael Potyó und Ehefrau Elisabeth Hadnagy, Anton, Johann, Peter, Ignaz, Catharina, Elisabeth, Helene und Barbara Potyó Kinder des Erwerbers, alle aus Csik-Kozmás (kundgemacht in Csik-Somlyó 6. Febr. 1784).

(Orig. Diplom im R. A. Budapest Armiales Gyf. 68).

Prekup. (Taf. 146).

Wappen: In S. ass g. Blätterkrone rothgekleideter Mann wachsend, mit beiden Händen Buch haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: ba. — rg.

Adels- und Wappenbrief von Georg Rákóczi I. d. d. Medgyes 30. Oktober 1632 für Marcus Prekop, griech.-orient. Priester in Bekencze und Frau Margaretha sammt Kinder Lucas, Michael, Margaretha.

(Orig. im R. A. Budapest).

Prentich. (Taf. 146).

Wappen: In G. aus der Mitte des linken Seitenrandes ragend ein ein b. bekl. geb. Arm einen beblätterten und mit b. Früchten bestickten Rebenzweig in d. Faust haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: bg.

Adels- und Wappenbrief v. König Karl III. d. d. Wien 20. Oktober 1723 (kundg.: Alsó-Pejérvár, Città 1724) für Michael Prentich, ass Bulgarien sammt seinen Söhnen: Nicolaus, Franz, Christof aus der Ehe mit Margaretha Margiachiana.

(Orig. R. A. BPest).

Prodán (Dorogi). (Taf. 146).

Wappen: In B. ein geharnischter gekrümmter Rechtarm, die bloße Faust bewehrt mit einem ung. Krummsäbel mit g. Kreuzgriffe. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: ra. — bg.

Adels- und Wappenbrief v. Michael Apafi d. d. Gyulafejérvar 15. Februar 1670 (kundg.: Gyulafejérvar 10. März 1670 für Dorogi Prodán Georg).

(Orig. Dipl. R. A. Budapest).

Punkostí I. (Taf. 146).

Wappen: In B. auf g. Blätterkrone r. gekleideter gebogener Arm zweizackiges Fähnlein haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief v. Georg Rákóczi II. d. d. Gyulafejérvar 28. Februar 1656 für Mathew P. aus Uzon gebürtig, ref. Geistlicher im Hadad und dessen Frau Katharina, ferner für die Söhne Peter und Josef.

(R. A. Budapest. — Gyf. L. R. XXVI).

Punkostí II. (Taf. 146).

Wappen: In B. auf g. Blätterkrone, Mann wachsend roth gekleidet, in der Rechten Krummsäbel, dessen Spitze durch einen vom Rumpfe getrennten Schädel durchstossen erscheint, in der Linken Weizenähre haltend. —

Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief v. Georg Rákóczi II. d. d. Gyulafejérvar 6. April 1650 für Paul Punkostí aus Uzon. R. A. Budapest. — Gyf. L. R. XXV).

Puskás I. de Berzemini. (Taf. 146).

Wappen: In B. ein oberhalber Mann mit r. Leibrocke, g. Gürtel und ⚔ Kalpag, in d. erhobenen Rechten einen Krummsäbel mit g. Paristange, in d. gesenkten Linken einen vom Rumpfe getrennten, schnarrbärtigen Türkenschädel beim Schopfe haltend. — Kleinod: Die Schildfigur. — Decken: hs. — rg.

Adels- und Wappenbrief v. Gabriel Bethlem d. d. Nagy-Szombat 25. Februar 1621 für Andreas Puskás von Berzemini.

(Orig. Ctt. A. Bereg).

Puskás II. de Ditró. (Taf. 146).

Wappen: In von R. und A. gespaltenem Schild, vorne auf gr. Dreibege ein r. einem sechstrahligen Sternen überhöhter, geharnischter gebogener Arm in der Faust einen Krummsäbel mit g. Paristange haltend; hinten auf gr. Boden ein geharnischter Mann mit Eisenhelm sammt drei r. Straßfedern, mit d. Rechten ein Schwert zu Boden stemmend, die Linke in d. Hüfte gestützt. — Decken: bg. — rs.

Siebenbürgischer Adel.

Thomas, Stefan und Blasius Puskás de Ditró, treten 1650 urk. in Siebb. auf.
(Gemaltes Todtentwappen).

Pusztaí de Bečkó. (Taf. 146).

Wappen: In B. auf mit gr. Bäumen bewachsenen gr. Boden zwischen z. Hunden stehend ein gr. gekleideter Jäger in d. Rechten ein Feuergewehr haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief v. Georg Rákóczi II. d. d. Déva 6. August 1654 für Georg Pusztaí v. Bečkó.
R. A. BPest.

Putnai de Putna. (Taf. 146).

Wappen: In B. auf gr. Boden ein Ungar in d. erhobenen Rechten einen Krummsäbel mit Paristange, in d. Linken den Schaft einer zweizügigen unten g. Lanzen spitze nach links abfallenden Fahne haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: 1. Dipl. Text unbestimmt.

Adels- und Wappenbrief von Georg Rákóczi II. d. d. Balázsfalva 13. April 1655 für Nikolass Putnai v. Putna. R. A. Budapest. — Gyf. L. R. XXVI.

Rácz I. (Taf. 147).

Wappen: In R. zwischen zwei silbernen Balken ein g. Greif in d. erhobenen Rechten einen Streitkolben haltend. — Kleinod: g. Greif wachsend, in d. erhobenen Rechten einen Krummsäbel mit g. Paristange, in d. gesenkten Linken einen schnarrbärtigen, vom Rumpfe getrennten Türkenschädel beim Schopfe haltend. — Decken: rg. — rs.

Adels- und Wappenbrief v. König Rudolf d. d. 1578 für Peter Rácz.

Peter Rácz (der vorstehende?) kämpft an d. Seite des Stefan Báthory u. begibt sich in d. Moldau, zum Behufe der Wiedereinsetzung des Wojwoden Alazander. (Coll. Herald., und Adamo Scata X).

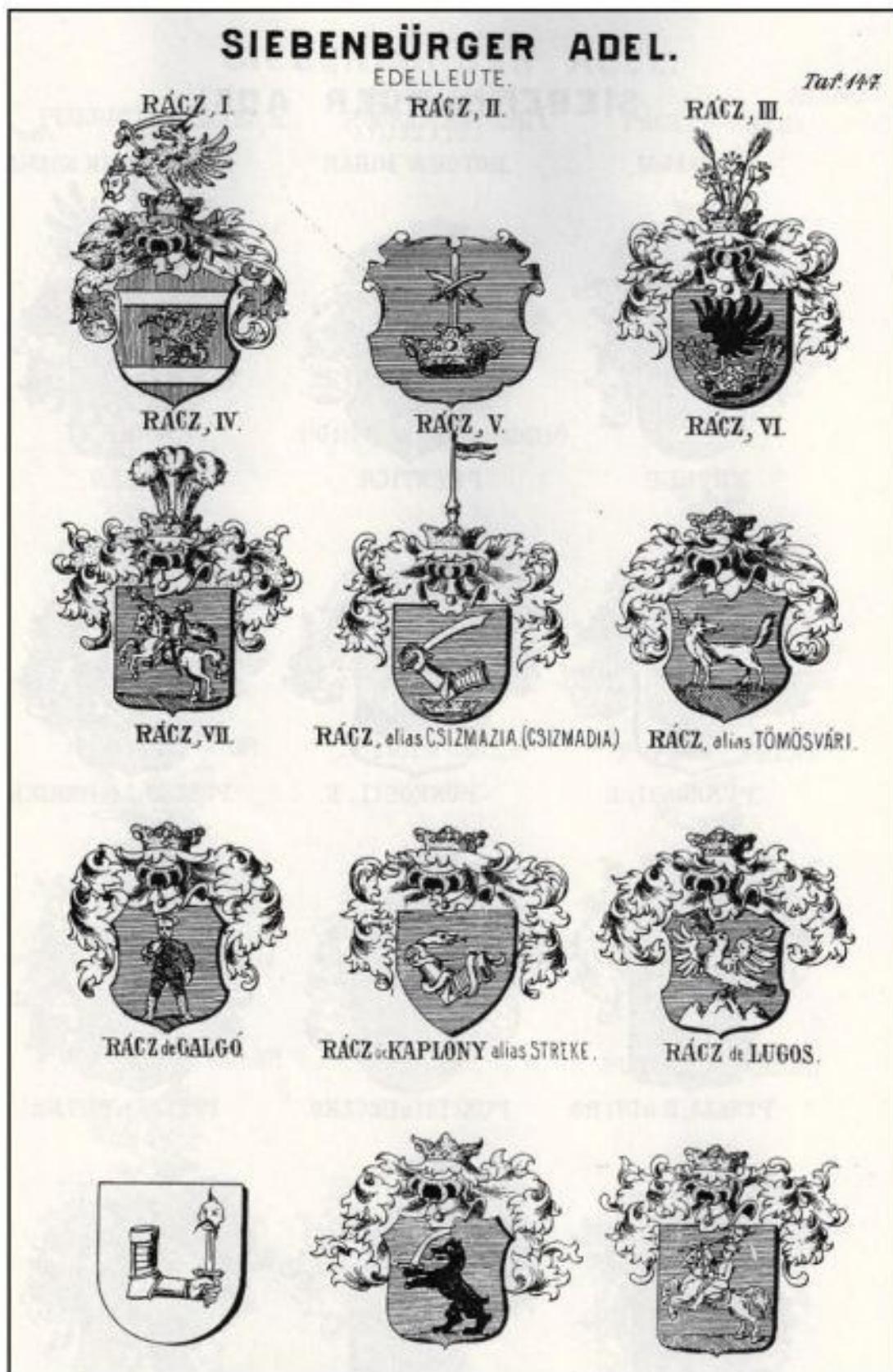
Rácz I. (Taf. 147).

Wappen: In R. zwischen zwei silbernen Balken ein g. Greif in d. erhobenen Rechten einen Streitkolben haltend. — Kleinod: g. Greif wachsend, in d. erhobenen Rechten einen Krummsäbel mit g. Parirstange, in d. gesenkten Linken einen schnurrbärtigen, vom Rumpfe trennten Türkenschädel beim Schopfe haltend. — Decken: rg. — rs.

Adels- und Wappenbrief v. König Rudolf d. d. 1578 für Peter Rácz.

Peter Rácz (der vorstehende?) kämpft an d. Seite des Stefan Báthory u. begibt sich in d. Moldau, zum Behufe der Wiedereinsetzung des Wojwoden Alaxander. (Coll. Herald., und Adami Scuta X).

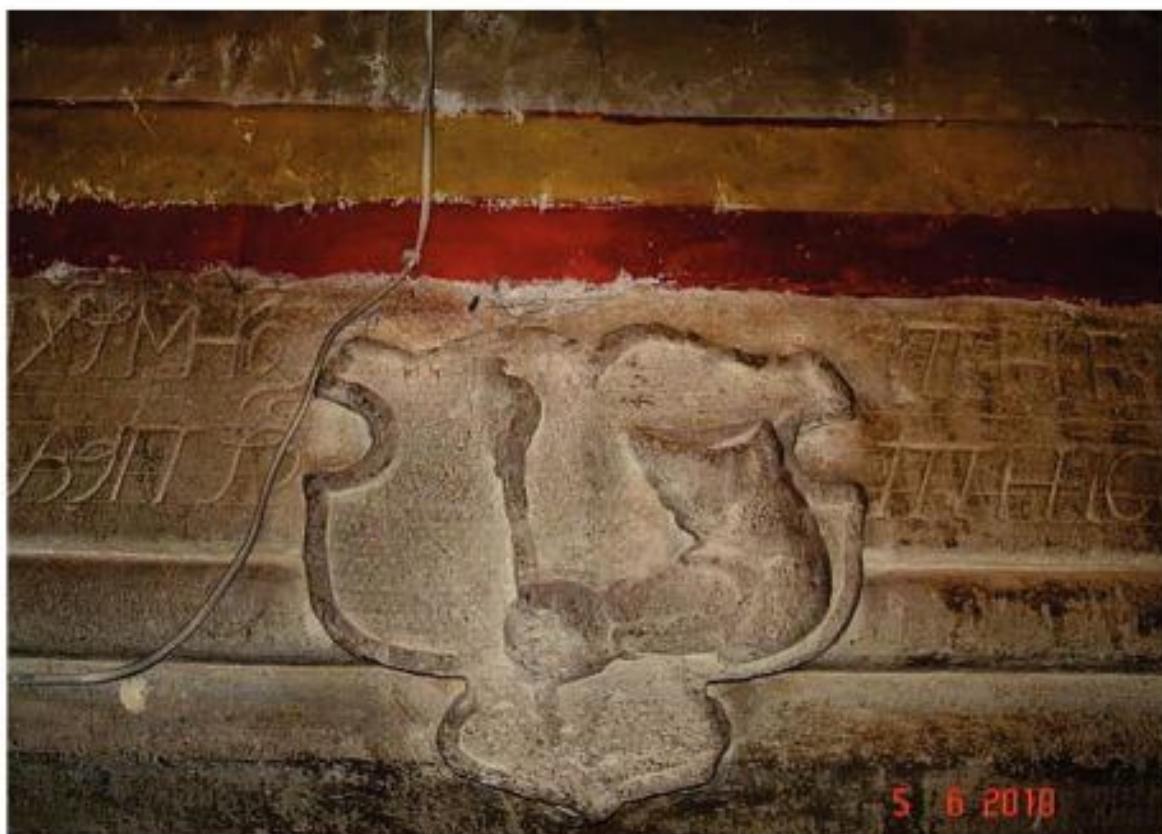
**9. Rácz I, diplomă
Coat of arms of Racz I**

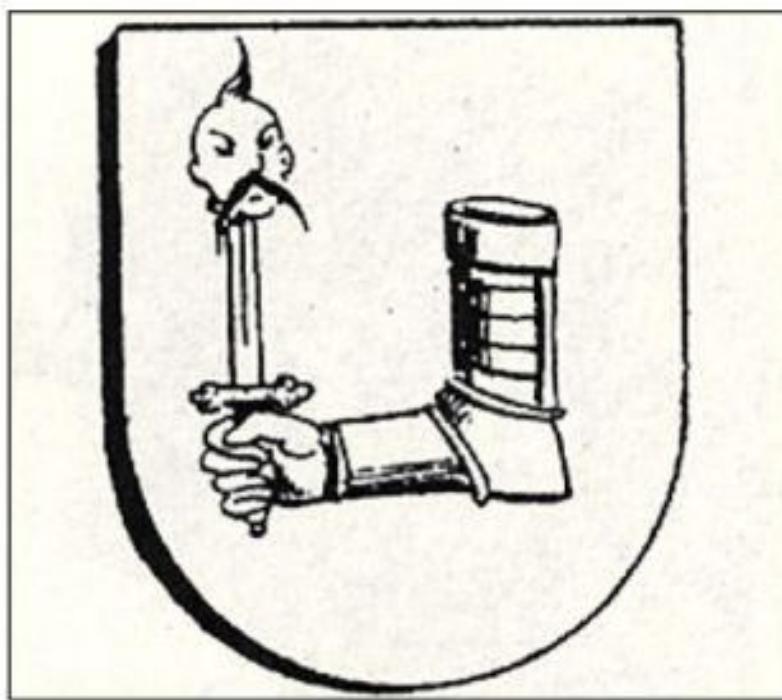
10. Blazoane Rácz I, II....de Galgó
Coat of arms of Rácz I, II....of Galgo

11. Blazon Rácz I
Coat of arms of Racz I

12. Blazon Rácz de Galgó (original), Biserica din Teiuș
Coat of arms of Rácz of Galgo (original) in Teius Church

13. Blazon Rácz de Galgo
Coat of arms of Racz of Galgo

Rácz de Galgó. (Taf. 147).

Wappen: Geharnischter gebogener Arm in d. Faust ein Schwert haltend, dessen Spitze durch den Hals eines vom Rumpfe getrennten Schädelns gedrungen erscheint.

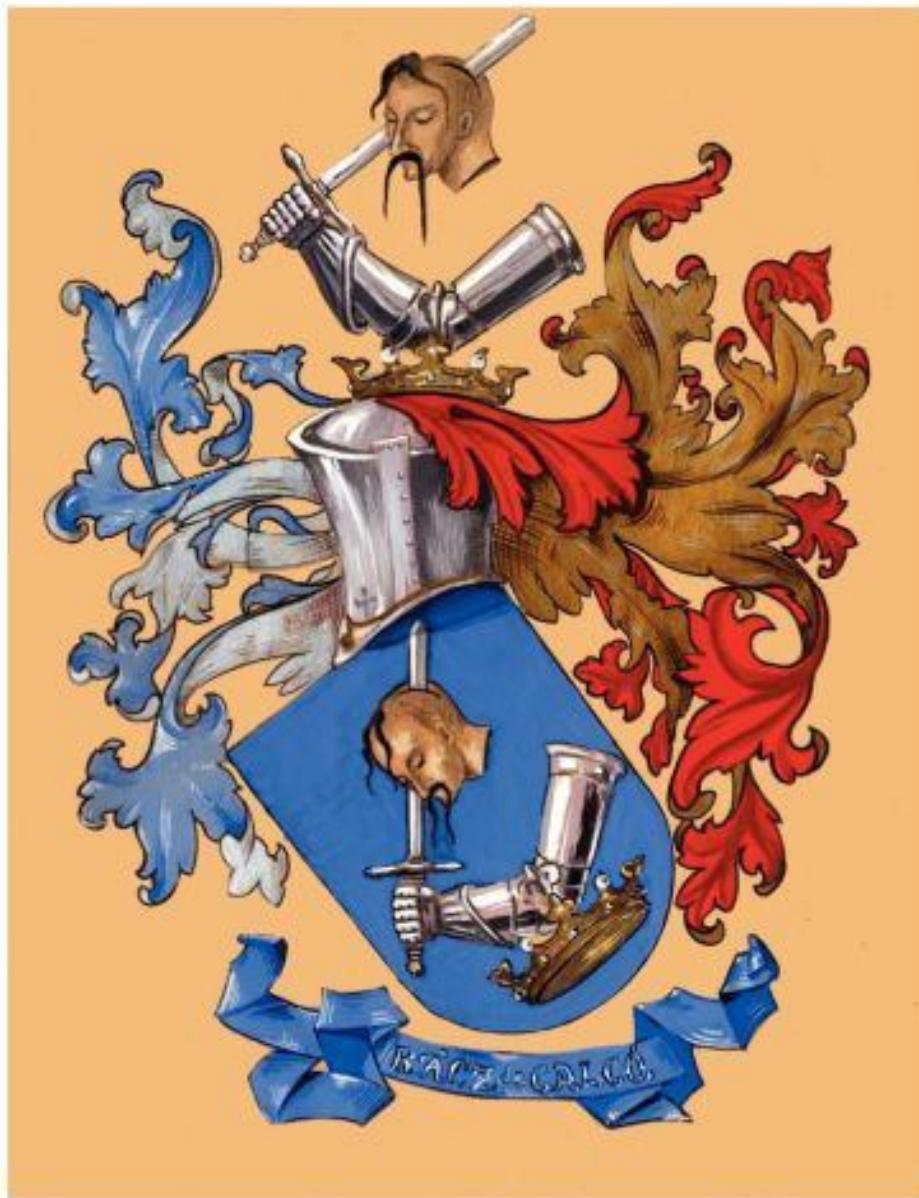
Siebenbürgisches Adelsgeschlecht aus d. Gegend von Dézs stammend.

Als erstbekannter Ahnherr, erscheint Peter Rácz de Galgó, welcher von Ungarn nach Siebenbürgen übersiedelt. Derselbe, auch Abgesandter des Fürsten Stef. Báthory bei der Pforte, erhält sub d. 16. July 1585 die Donation Vadkert.

Sein Sohn Adam I., wird sub d. 1. Febr. 1609 mit d. Donation Galgó bedacht, woher dann das vorstehende Geschlecht dieses Prädikat weiter führte.

(Siegel d. d. 16. des Johann Rácz de Galgó. Archiv Szendrey. — N. J. IX. 540—544).

**14. Rácz de Galgo, diplomă
Description of coat of arms of Racz of Galgo**

15. Blazon Rácz de Galgo (primit de la Galgói Rácz György Pál)
Coat of arms of Racz of Galgo (received from Galgoi Racz Gyorgy Pal)

210

SIEBENBÜRGISCHER ADEL.

Rácz II. (Taf. 147).

Wappen: In B. auf g. Blätterkrone Schwert pfalzweig, über welchen 2 Krummsäbel mit gold. Paristangens über dem Kreuz gelegt erscheinen. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief von Stephan Báthori König v. Polen etc. d. d. im Lager von Fleschöv 16. Oktober 1581 für Michael Rácz de Prod und Bruder Johanna, Caspar und Ladislans (kundg.: 1582 in Alsófejérer Otte.). (R. A. Budapest. — O. D. Cst. Arm. R. Nr. 2).

Rácz III. (Taf. 147).

Wappen: In B. auf g. Blätterkrone 2 Klaufügel zwischen zwei reifen Weizenähren und drei weißen Lillien. — Kleinod: 3 Lillien und zwei Weizenähren. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief v. Sig. Báthori d. d. 28. May 1583 für Michael Rácz Servitor Cibiniensis. (R. A. Budapest. — Gyfr. L. R. I.).

Rácz IV. (Taf. 147).

Wappen: In B. auf gr. Boden Ungar auf w. Ross mit Brustharnisch, Helm, r. Hose, g. Stiefeln, Säbel umgürtet, auf der Schulter Panzerfell, in der Rechten Panzerstecher, dessen Spitze durch, vom Rumpfe getrennten Türkenschädel durchstossen erscheint. — Kleinod: 3 w. Strausfedern. — Decken: s. — g.

Adels- und Wappenbrief von Stephan Booskay d. d. Kassa 16. September 1606 für Johann Rácz „equitem duster“ in Boros-Jenő. (R. A. Budapest. — Gyfr. L. R. III.).

Rácz V. (Taf. 147).

Wappen: In B. auf g. Krone gebogener geharnischter Arm Palliasch haltend. — Kleinod: Lanze mit roth gelbem zweizackigen Fahnelein. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief v. Georg Rákóczi I. d. d. Fogaras 16. August 1642 für Nicolaus Rácz aus Sarkad als Hauptwerber und durch ihn seiner Ehefrau Susanna Kopánka, Stephan R. sammt Ehefrau Elisabeth Kis Ferenczy und Sohn Paul. (R. A. Budapest. — Gyfr. L. R. XX).

Rácz VI. (Taf. 147).

Wappen: In B. Wolf, dessen Hals mit Pfeil durchbohrt erscheint. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief von Georg Rákóczi II. d. d. Gyulafejérvar 1. Februar 1649 für Michael Rácz, Beschiesser zu Lugos als Hauptwerber und Stephan Rácz als Nebenerwerber. (R. A. Budapest. — Gyfr. L. R. XXIV).

Rácz VII. (Taf. 147).

Wappen: In B. auf gr. Boden ein gr. gekleideter Ungar mit d. erhobenen Rechten eine g. Trompete an die Lippen haltend, die Linke natürlich gesenk. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: 1. Dipl. Text, ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief v. Georg Rákóczi III., Fürst v. Siebenbürgen d. d. 17. April 1653 für Johann Rácz Musikus des türkischen Kaisers. (R. A. Budapest. — Gyfr. L. R. XXVI).

Rácz alias Csizmazia (Csizmadia). (Taf. 147).

Wappen: In B. gebogener geharnischter Arm, um welchen Schlange sich windet und mit der Hand umfasst erscheint. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief von Gabriel Bethlen d. d. Nagy Szombat 9. Dezember 1620 für Stephan Rácz alias Csizmazia aus Nicopolis.

(R. A. Budapest. — Gyfr. L. R. X.).

Rácz alias Tömösvári. (Taf. 147).

Wappen: In B. auf dreispitzigem Helm weisse Taube mit fatternden Flügeln, anscheinend kampfbereit, im Schnabel gr. Zweig haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief v. Georg Rákóczi I. d. d. Gyulafejérvar 23. May 1648 für Szava Rácz und Ehefrau Sztana Poyro.

(R. A. Budapest. — Gyfr. L. R. XXIII).

Rácz de Galgó. (Taf. 147).

Wappen: Geharnischter gebogener Arm in d. Faust ein Schwert haltend, dessen Spitze durch den Hals eines vom Rumpfe getrennten Schädels gedrungen erscheint.

Siebenbürgisches Adelsgeschlecht aus d. Gegend von Déz stammend.

Als erstbekannter Abaherr, erscheint Peter Rácz de Galgó, welcher von Ungarn nach Siebenbürgen übersiedelt. Derselbe, auch Abgesandter des Fürsten Stef. Báthory bei der Pforte, erhält sub d. 16. July 1585 die Donation Vadkert.

Sein Sohn Adam I. wird sub d. 1. Febr. 1609 mit d. Donation Galgó bedacht, woher dann das vorstehende Geschlecht dieses Prädikat weiter führte.

(Siegel d. d. 16. des Johann Rácz de Galgó. Archiv Szendrey. — N. J. IX. 540—544).

Rácz de Kaplony alias Streke. (Taf. 147).

Wappen: In B. auf gr. Boden 2 Bär steigend, mit beiden vorderen Tatzen Krummsäbel haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief von Achatis Barcsai d. d. Bezierce 18. März 1658 für Simon Rácz alias Streke, Ehefrau Gervasia Thamnás und Kinder: Sophie, Theodosia, Johanna und Maria (kundg. zu Déz am 24. April 1659. (Orig. im R. A. zu Budapest).

Rácz de Lugos. (Taf. 147).

Wappen: In B. über gr. Boden sprangend ein ungar. Krieger in d. erhobenen Rechten des Schaft einer Lanze haltend, dessen Spitze durch den Hals eines vom Rumpfe getrennten schwarzäugigen Türkenschädels gestossen erscheint, mit der Linken die Zügel fassend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: laut Dipl. Text, unbestimmt.

Adels- und Wappenbrief v. Georg Rákóczi II. Fürst v. Siebenbürgen d. d. Gyulafejérvar 8. März 1653 für Johann Rácz v. Lugos als Hauptwerber u. für seinen Bruder als Nebenerwerber.

(R. A. Budapest. — Gyfr. L. R. XXVI).

Rácz de Nagy Lak. (Taf. 148).

Wappen: In Roth zweiköpfiger Leopard steigend in der Rechten Krummsäbel, in der Linken Merkurstab haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

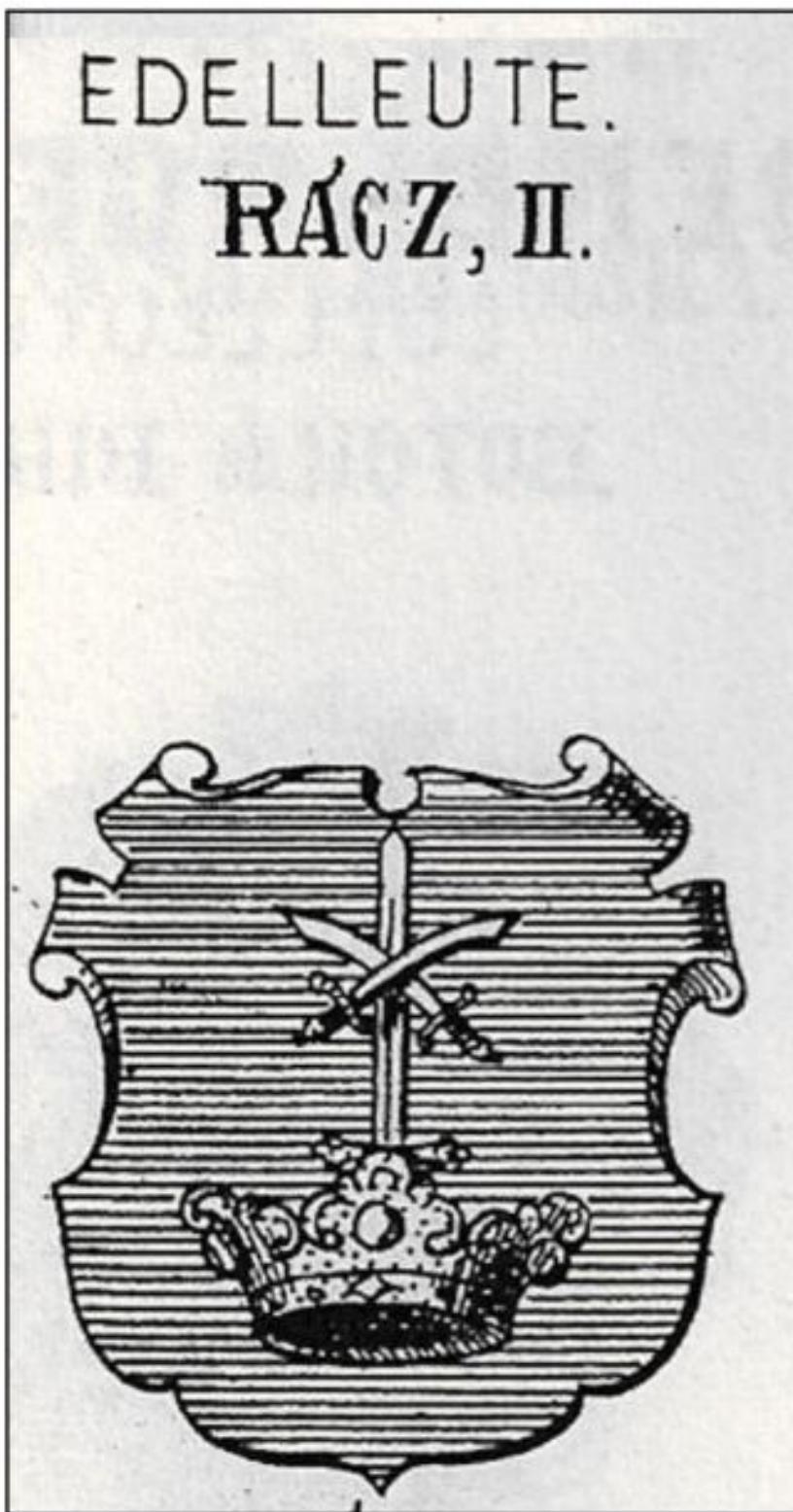
Rácz II. (Taf. 147).

Wappen: In B. auf g. Blätterkrone Schwert pfalzweis, über welchen 2 Krummsäbel mit gold. Parirstange übers Kreuz gelegt erscheinen. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief von Stephan Báthori König v. Polen etc. d. d. im Lager von Plescövie 16. Oktober 1581 für Michael Rácz de Prod und Bruder Johann, Caspar und Ladislaus (kundg.: 1582 in Alsófejérer Ctte.).

(R. A. Budapest. — O. D. Cist. Arm. R. Nr. 2).

17. Rácz II, descriere diplomă
Description of coat of arms of Racz II

18. Blazon Rácz II
Coat of arms of Racz II

SIEBENBURGISCHER ADEL.

211

Adels- und Wappenbrief von Gabriel Bethlen d. d. Gyulafejérvar 25. May 1625 für Stephan Rácz.
(R. A. Budapest. — Gyfv. L. R. XIII).

Rácz de Nemes-Prad. (Taf. 148).

Wappen: In B. auf gekrönten gr. Hügel Schwert pfalweis mit gekreuzten 2 Krummsäbeln. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Keine verliehen.

Adels- und Wappenbrief von Stephan Báthori d. d. Lager von Pakow 16. November 1581 für Michael Rácz aus Nemes Prad und seine Brüder Caspar und Ladislaus (kundgemacht im Fejérvarer Otté im Jahre 1582).
(Orig. im R. A. Budapest.)

Rácz de Sarud. (Taf. 148).

Wappen: In B. auf gr. Boden einander gegenüberstehend ein geharnischter Reiter mit Eisenhelm u. Schild in d. erhobenen Rechten ein Schwert mit g. Paristango haltend und ein Linkagekehrter n. Tiger einen bluttriefenden Krummsäbel schwingend. — Kleinod: N. Tiger wachsend, in d. erhobenen Rechten eine zweizipflige nach links abflatternde, mit einem II Doppelsäbler belegte g. Fahne, in der Linken den runden Schild des Ritters haltend. — Decken: bg. — rs.

Adels- und Wappenbrief v. Stefan Bocskai Fürst von Siebenbürgen d. d. 2. September 1606 (kundgemacht: Szabolcsor Ctt 5. Februar 1607) für Wolf Rácz v. Sarud.

Nach dem Original (Sammlung des Major v. Csorgó).

Rácz de Tóvis. (Taf. 148).

Wappen: In B. über gr. Boden scheinbar sprengend ein geharnischter Mann mit Eisenhelm, in der Rechten einen Krummsäbel mit g. Paristango, mit der Linken die Zügel haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: bg. — rs.

Adels- u. Wappenbrief de Georg Rakoczi II. d. d. Gyulafejérvar 6. März 1653 für Georg Rácz v. Tóvis als Hauptwerber und für seinen Bruder Johann als Nebenwerber.

Zwei Brüder Rácz de Tóvis, dienen gegenwärtig als k. u. k. (bezw. als k.) Oberoffiziere der Cavallerie, in der österr.-ungar. Armee.

Diese sollen als Wappenfigur, einen Löwen führen.
(R. A. Budapest. — L. R. XXVI fol. 194).

Rácz de Várad. (Taf. 148).

Wappen: In B. Mann weiss gekleidet auf r. Ross, in der Rechten durch vom Rumpfe getrennten Türkenschädel gestossenen Krummsäbel haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- u. Wappenbrief v. Georg Rakoczi II. d. d. Gyulafejérvar 4. July 1649 für Stephan Rácz.
(R. A. Budapest. — Gyfv. L. R. XXIV).

Ráczkevi. (Taf. 148).

Wappen: In B. Löwe steigend, in der Rechten Schreibfeder, in der Linken Krummsäbel haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief von Georg Rakoczi II. d. d. Gyulafejérvar 1649 für Andreas Ráczkevi und Ehefrau Elisabeth Kun.

(R. A. Budapest. — Gyfv. L. R. XXIV).

Radák. (Taf. 148).

Wappen: In R. zweiköpfiger Leopard steigend, in der Rechten Krummsäbel, in der Linken Merkurstab. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- u. Wappenbrief von Gabriel Bethlen d. d. Gyulafejérvar 25. May 1625 für Ladislau Radák.
(R. A. Budapest. — Gyfv. L. R. XIII).

Rádi de Várad. (Taf. 148).

Wappen: In R. auf gr. Boden geharnischter Reiter auf w. Ross, in d. Rechten Säbel, dessen Spitze durch vom Rumpfe getrennten Türkenschädel gestossen erscheint. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: bg. — rs.

Adels- und Wappenbrief von Georg Rakoczi I. d. d. Nagyvárad 18. October 1632 für Johann Rádi als Hauptwerber und durch ihn seinem Stiefsohne (?), Bezskeki, Bruder Stephan Rádi (kundgemacht 1638 und 1641).

(Orig. im Archiv des Comitatae Nograd Nagy Iván Magyarocszky családai).

Rádich. (Taf. 148).

In B. g. Krone, auf welcher zwei gekreuzte Lilien gesteckt erscheinen. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief von Sig. Báthori d. d. Gyulafejérvar 16. Juni 1585.
(R. A. Budapest. — Gyfv. L. R. I.).

Rádó de Harasztos. (Taf. 148).

Wappen: In B. gehogener Arm, blutigen, durch Türkenschädel gestossenen Säbel haltend. — Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief von Georg Rakoczi II. d. d. Gyulafejérvar 8. Februar 1649 für Albert, Johann und Michael Rádó.

(R. A. Budapest. — Gyfv. L. R. XXIV).

Rákossi. (Taf. 148).

Wappen: In B. auf gr. Boden w. Taube mit Lorbeerzweig in Schnabel. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief von Siegmund Báthori d. d. Moggyes 24. Dezember 1589 für Paul Rákossi und Sohn Ladislaus.
(R. A. Budapest. — Gyfv. L. R. II).

Rákossy II. (Taf. 148).

Wappen: In B. Ungar b. gekleidet, in der Linken Feuergewehr, in der Rechten Krummsäbel haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief von Gabriel Bethlen d. d. 1613 für Thomas Keovari de Fontes et Stephan Rákossy.
(R. A. Budapest. — Armales. D. Nr. 9).

Rákossy III. (Taf. 149).

Wappen: In B. Kranich, fügbereit, in der erhobenen Rechten Steinchen haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief v. Georg Rakoczi I. d. d. Gyulafejérvar 29. März 1647 für Johann Rákossi aus Alsó Csernáton.

(R. A. Budapest. — Gyfv. L. R. XXIII).

19. Rácz (Mihail) de Nemes Prad, diplomă
Description of coat of arms of Racz (Michael)

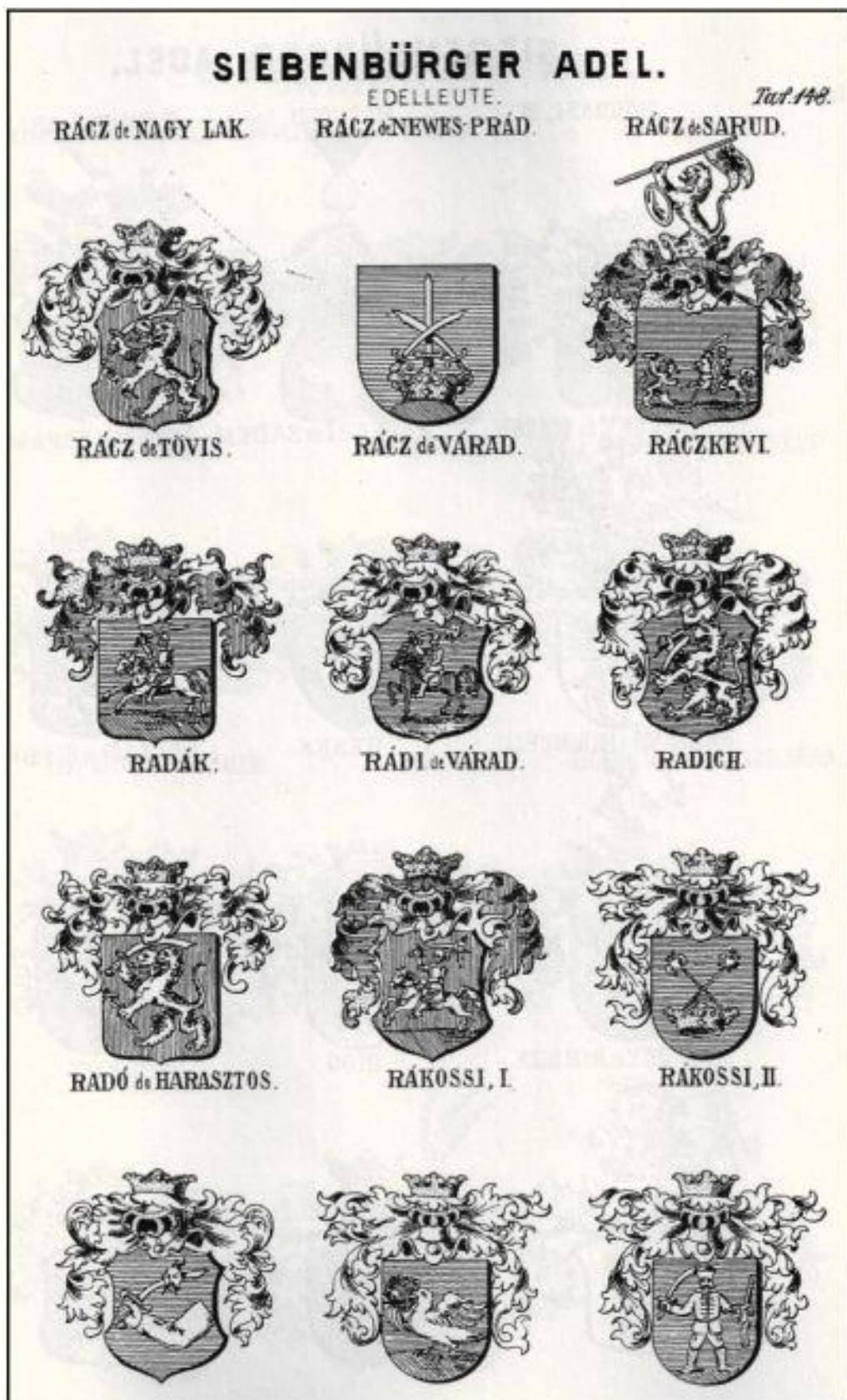
Rácz de Nemes-Prád. (Taf. 148).

Wappen: In B. auf gekrönten gr. Hügel Schwert pfalweis mit gekreuzten 2 Krummsäbeln. — Kleinod: Keines verliehen. - Decken: Keine verliehen.

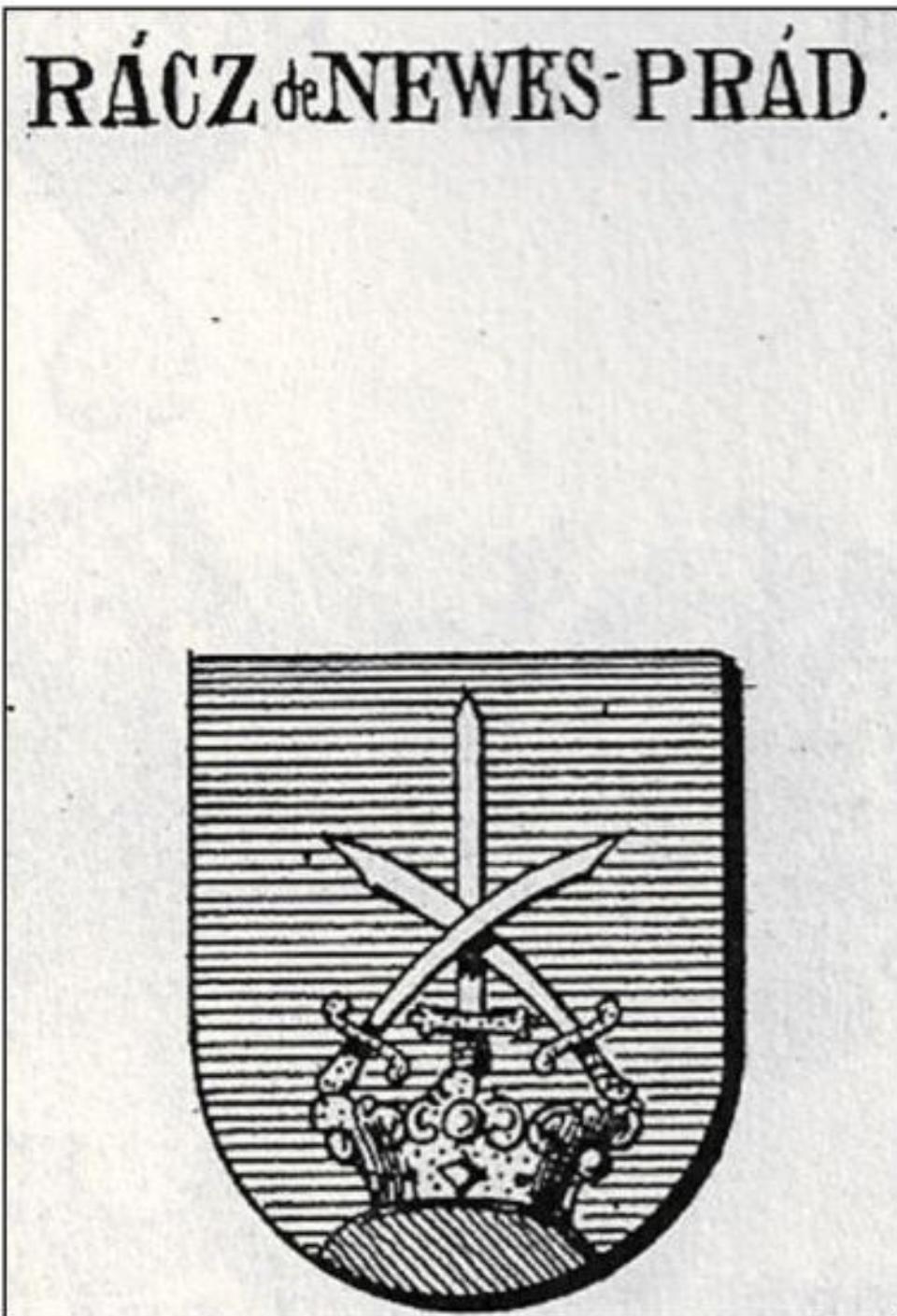
Adels- und Wappenbrief von Stephan Báthori d. d. Lager von Pskow 16. November 1581 für Michael Rácz aus Nemes Prád und seine Brüder: Caspar und Ladislaus (kundgemacht im Fejérvárer Ctte im Jahre 1582).-

(Orig. im R. A. Budapest.

**20. Rácz (Mihail) de Nemes Prad, diplomă
Description of coat of arms of Racz (Michael)**

**21. Rácz (Mihail) de Nemes-Prád, Rácz de Nagy Lak, blazoane
Coat of arms of Racz (Michael) of Nemes-Prad, Racz of Nagy Lak**

22. Blazon Rácz de Nemes-Prád
Coat of arms of Racz of Nemes Prad

Rácz XVIII. de Harasztkérék. (Taf. 211).

Wappen: In B. geharnischter gebogener Arm, in der Faust Krummsäbel haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- u. Wappenbrief von Michael Apafi, d. d. Gyulafejérvar, 9. Juni 1679 für Peter Rácz aus Harasztkérék in Marosszék.

(R. A. BPest. — Gyfr. Lib. Reg. XXVIII.)

Rácz XIX. de Besznye. (Taf. 211).

Wappen: In B. Löwe, in der Rechten Krummsäbel haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief von Michael Apafi, d. d. Radnóth, 31. Aug. 1680 für Ladislaus und Joannes Rácz aus Besznye.

(R. A. BPest. — Gyfr. Lib. Reg. XXVIII.)

Sárosi alias Szűcs. (Taf. 211).

Wappen: In B. aus g. Blätterkrose ein r. gekleideter Mann wachsend, in der Rechten Krummsäbel, in der Linken Bogen haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- u. Wappenbrief v. Michael Apafi, d. d. Fogaras, 18. April 1679 für Thomas Sárosi alias Szűcs aus Cárca.

(R. A. BPest. — Gyfr. Lib. Reg. XXVIII.)

Sípos alias Perli de Somosd. (Taf. 211).

Wappen: In B. auf g. Krone gebogener, gepanzerter Arm, Säbel haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- u. Wappenbrief v. Michael Apafi, d. d. Gyulafejérvar, 20. Dezember 1678 für Stephan Sípos alias Perli.

(R. A. BPest. — Gyfr. Lib. Reg. XXVIII.)

Sobel. (Taf. 211).

Wappen: In B. ein Löwe, in der Rechten Schreibfeder, in der Linken g. Krone haltend. — Kleinod: r. Adlerfeder mit Stern u. Monogramm belegt. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief v. Michael Apafi, d. d. Fogaras, 8. Febr. 1678 für Simon Sobel aus Kronstadt, Schreiber und Notar des Fürsten.

(R. A. BPest. — Gyfr. Lib. Reg. XXVIII.)

Sós de Chiorvás. (Taf. 211).

Wappen: In B. auf br. Boden ein blau gekleideter Mann mit gelben Stiefeln und r. Pluderhosen. Aus dem linken Schilderande ein b. gekleideter gebogener Arm hervorragend, ein Schwert in die Brust des Mannes stossend. — Kleinod: Geharnischter gebogener Arm, Schwert haltend, dessen Spitze durch ein Herz gestossen erscheint. — Decken: gr. — gr.

Adels- und Wappenbrief von Gabriel Bethlen, d. d. Kassa, 16. September 1623 für Michael Sós und seinen Bruder Laurentius.

Kundgemacht in Töke-Terebes, Zempliner Comitat, 24. März 1624.

(Sammlung weiland G. v. Cserghéj.)

Szabari de Miskolc. (Taf. 211).

Wappen: In B. auf gr. Boden drei u. Kraniche, der mittlere den Kopf hoch- u. in der Rechten Steinchen

haltend, die zwei anderen die Köpfe unter die linken Flügel steckend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Keine.

Adels- und Wappenbrief von Kristof Báthori, d. d. Gyulafejérvar, 12. März 1580 für Lukas Szabari, Vizegespan von Torda.

(Orig. im Nat.-Museum zu Budapest.)

Szabó. (Taf. 211).

Wappen: In B. geharnischter gebogener Arm, in der Faust Krummsäbel, dessen Spitze durch einen vom Kampfe getrennten Türkenschädel gestossen erscheint, haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief von Michael Apafi, d. d. Gyulafejérvar, 7. Jan. 1680 für Stefan Szabó, frigellansaeßer Höriger des Herrn Stefan Széndai de Bálván in Oláh Csátholy (Közép-Szolnok).

(R. A. BPest. — Gyfr. Lib. Reg. XXIV.)

Székely alias Zaránd. (Taf. 211).

Wappen: In B. auf gr. Dreiergebe ein Leopard, in der erhobenen rechten Vorderpranke ein Schwert haltend.

— Kleinod: Wachsender, nackter Arm, in der Faust drei bestengelte r. Rosen haltend. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief von Fürst Gabriel Báthory, d. d. Kolozsvár, 29. April 1609 für Lukas Székely alias Zaránd de Bikkfalva, und dessen Brüder Michael, Simon und Esaias Székely.

Pabrikat in Nagyvárad, 9. März 1609.

(Orig. im Archiv des Comit. Csongrád.)

Szenczi de Magyar Régén. (Taf. 211).

Wappen: In B. auf gr. Boden ein Falke, mit dem rechten Fusse gespannen Bogen mit aufgelegtem Pfeil haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief von Michael Apafi, d. d. Gyulafejérvar, 2. Juni 1680 für Mathias Szenczi aus Magyar Régén.

(R. A. BPest. — Gyfr. Lib. Reg. XXVIII.)

Szopori alias Nyerges. (Taf. 212).

Wappen: In B. geharnischter geharnischter Arm, Säbel haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief von Michael Apafi, d. d. Radnóth, 26. Juli 1683 für Johann Szopori alias Nyerges aus Alsó Szopori.

(R. A. BPest. — Gyfr. Lib. Reg. XXVIII.)

Tamásovic de Tamási. (Taf. 212).

Wappen: In B. auf gr. Berg Einhorn, mit den erhobenen Vorderfüssen Schwert haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief von Michael Apafi, d. d. Fogaras, 18. Febr. 1608 für Franz Tamásovic de Tamási (schon früher adelig).

(R. A. BPest. — Gyfr. Lib. Reg. XXVIII.)

Thasnády. (Taf. 212).

Wappen: In B. eine Lanze und ein Schwert gekreuzt, überhöht von einer breunenden Lante. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

**23. Rácz XVIII, XIX, descriere blazoane
Description of coat of arms of Rácz XVIII, XIX**

Rácz XVIII. de Harasztkerék. (Taf. 211).

Wappen: In B. geharnischter gebogener Arm, in der Faust Krummsäbel haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- u. Wappenbrief von Michael Apafi, d. d. Gyulafejérvár, 9. Juni 1679 für Peter Rácz aus Harasztkerék in Marosszék.

(R. A. BPest. — Gyfv. Lib. Reg. XXVIII.)

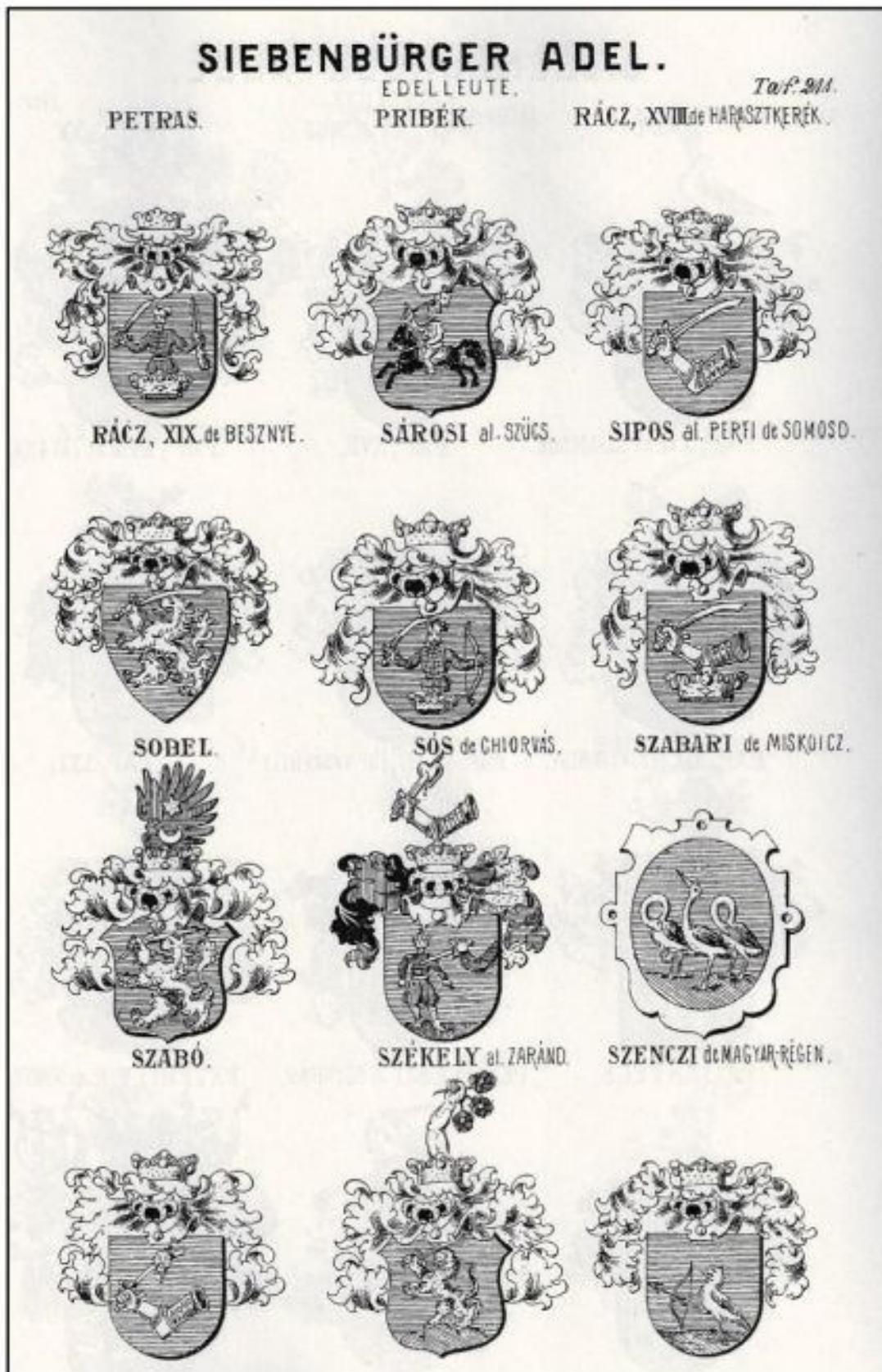
Rácz XIX. de Besznye. (Taf. 211).

Wappen: In B. Löwe, in der Rechten Krummsäbel haltend. — Kleinod: Keines verliehen. — Decken: Ohne Farbenangabe.

Adels- und Wappenbrief von Michael Apafi, d. d. Radnóth, 31. Aug. 1680 für Ladislaus und Johann Rácz aus Besznye.

(R. A. BPest. — Gyfv. Lib. Reg. XXVIII.)

24. Descriere blazoane Rácz XVIII, XIX**Description of coat of arms of Racz XVIII, XIX**

25. Blazoane Rácz XVIII, XIX
Coat of arms of Racz XVIII, XIX

RÁCZ, XVIII.de HARASZTKERÉK.

RÁCZ, XIX.de BESZNYE.

26. Blazoane Rácz XVIII, XIX
Coat of arms of Racz XVIII, XIX

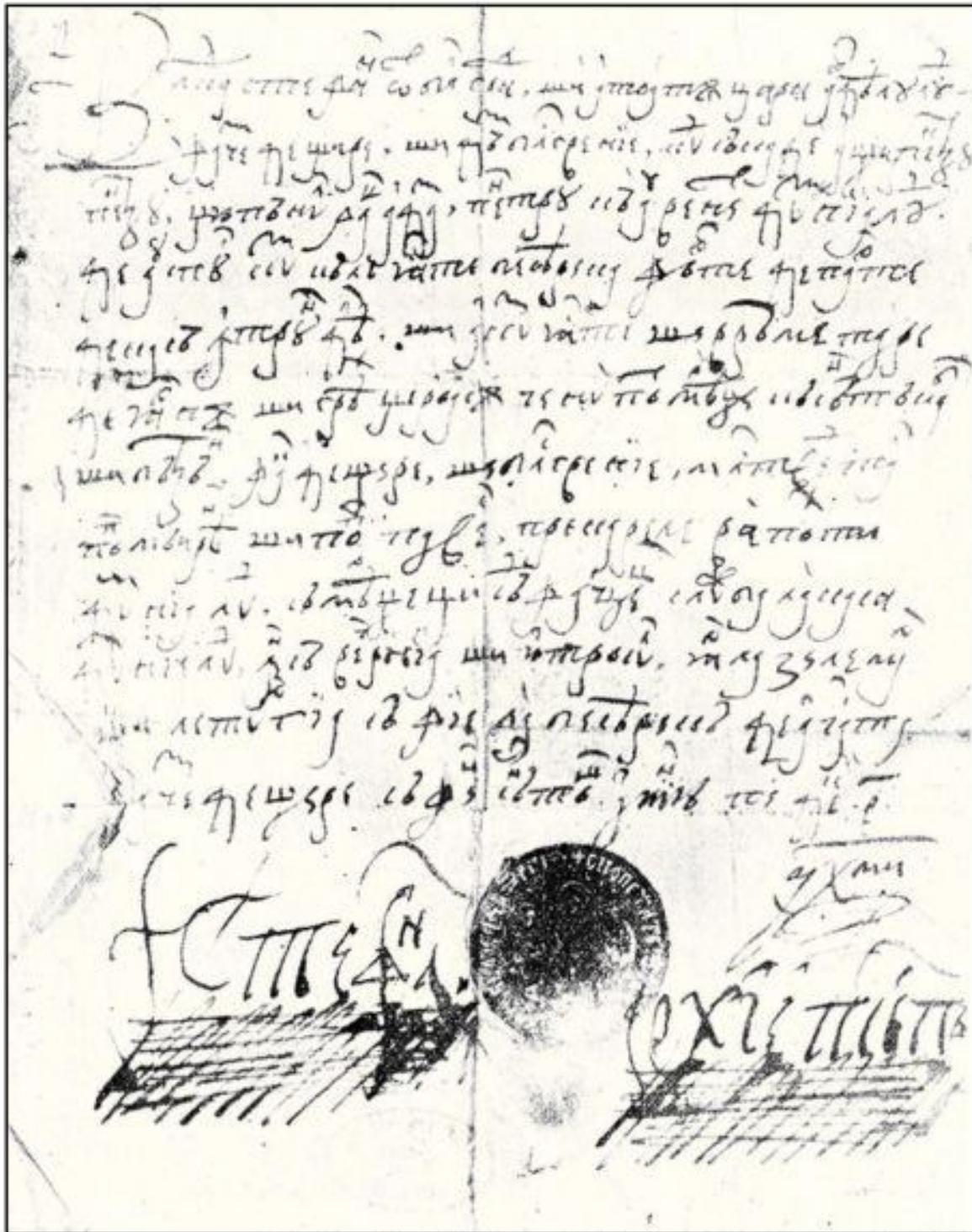
27. Bătălia de la Șelimbăr, 28 Octombrie 1599, Georg Kopp (sec. XVII)
Selimbar Battle, October 28, 1599, Georg Kopp (17th century)

28. Mihai Viteazul (1558-1601)
Michael the Brave (1558-1601)

29. Andrei Bathory (1566-1599)

30. Scrisoarea autografă (originală) a Sf. Mitropolit Simion Ștefan, 2 Decembrie 1648
Autograph letter (original) of the St. Metropolitan Simion Stephan, 2 December 1648

31. Turnul fostei Biserici „Sfântul Nicolae” din Lugoj
„St. Nicholas” Church Tower from Lugoj

Turnul „Sf. Nicolae”

Turnul „Sf. Nicolae” este cel mai vechi monument ortodox din Lugoj, edificat în 1402 de Cătălina, soția banului Nicolae Perian. Turnul clopotniță în stil baroc datează din anul 1726, când vechea biserică a fost reclădită de Ioan Ratz de Mehadia, administrator șef al districtelor Lugoj, Caransebeș și Mehadia.

“St. Nicholas” Church Tower

“St. Nicholas” Church Tower is the oldest Orthodox monument in Lugoj, edified in 1402 by Cătălina, governor Nicolae Perian's wife. The steeple dates from 1726, when Ioan Ratz of Mehadia, chief administrator of the Lugoj, Caransebeș and Mehadia districts, rebuilt the old church.

Der „Heilige Nikolaus“ Turm

Der „Heilige Nikolaus“ Turm ist das älteste orthodoxe Denkmal in Lugoj (Lugosch). Im Jahr 1402 baute Cătălina, die Frau des Statthalters Nicolae Perian hier ein Kloster und eine Kirche. Der Glockenturm im Barockstil wurde im Jahr 1726 errichtet. Damals wurde die alte Kirche von Ioan Ratz von Mehadia dem Leiter der Distriktsverwaltungsmänter von Lugoj (Lugosch), Caransebeș (Karansesbesch) und Mehadia neu erbaut.

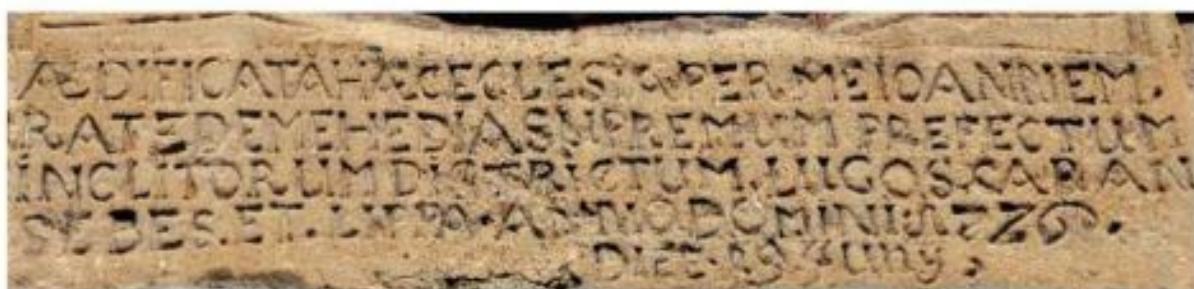
SEMNE CĂTRE VIITOR - SIGNS TO THE FUTURE
PROIECT FINANȚAT DE UNIUNEA EUROPEANĂ

32. Placă de prezentare a turnului „Sf. Nicolae”
Expositive plaque of the “St. Nicholas” Church Tower

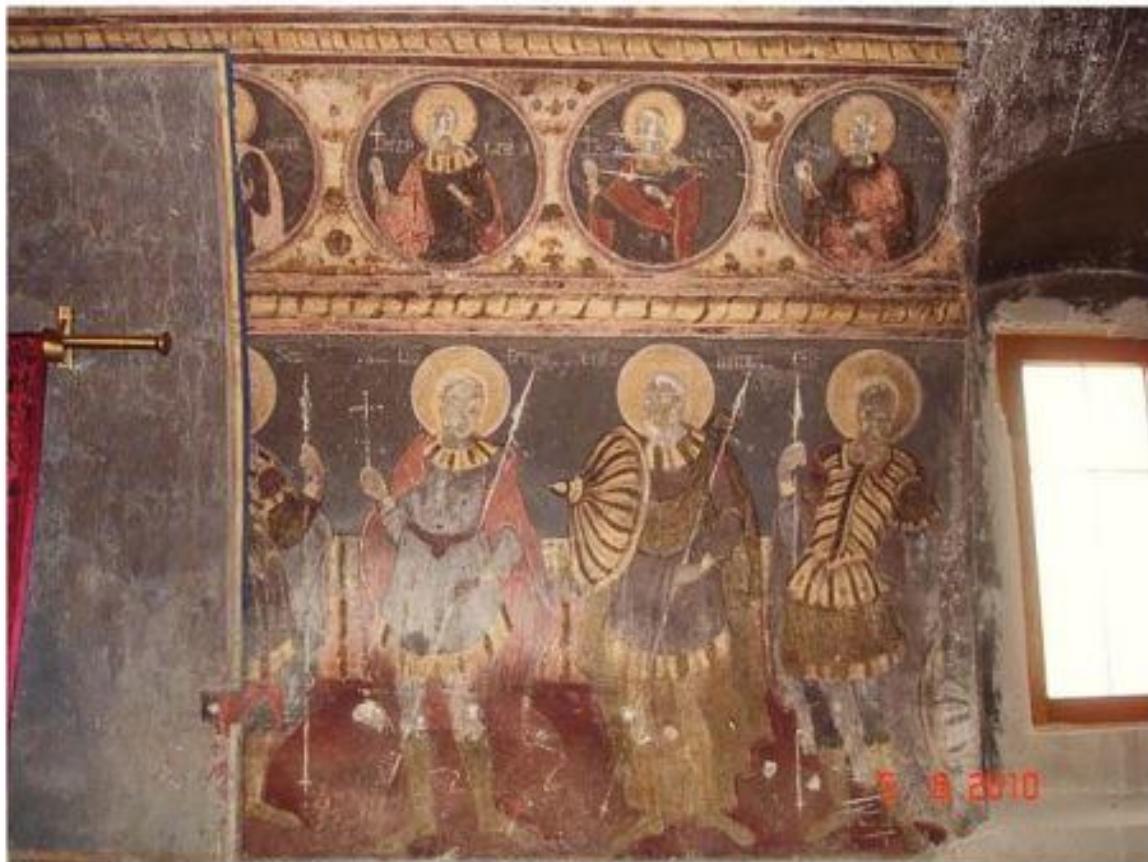
33. Blazonul lui Ioan Raț (Rácz/Ratz) de Mehadia (original)
Coats of arms of Ioan Rat (Racz/Ratz) de Mehadia (original)

34. Pisania în Limba Latină (originală)
Latin language inscription (Pisania) (original)

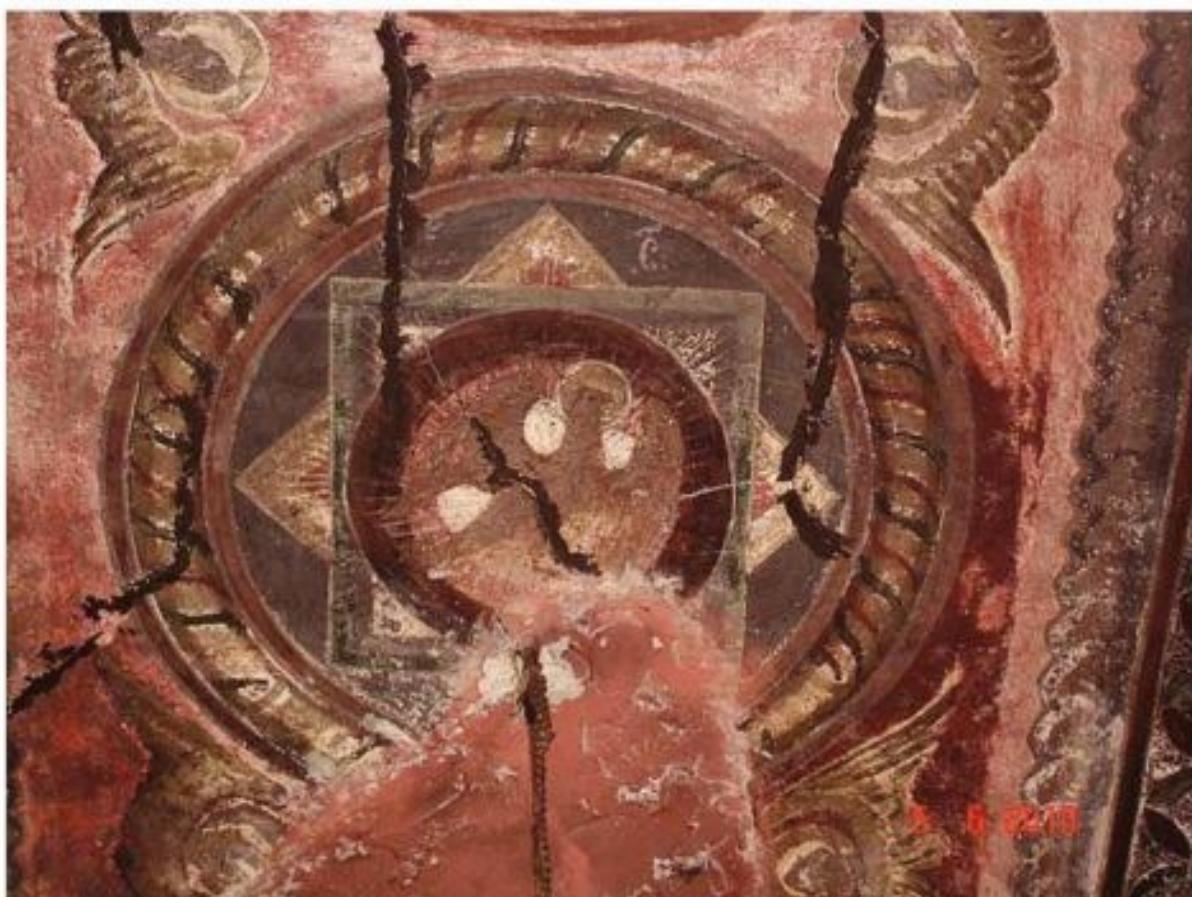
35. Floarea vieții, trafor de piatră, Biserica din Teiuș (original)
Flower of Life, Teiuș Church stone triforium (original)

36. Frescă Biserica din Teiuș
Teiuș Church fresco

37. Frescă Biserica din Teiuș
Teiuș Church fresco

**38. Frescă tavan Biserica din Teiuș
Teiuș Church top fresco**

39. Nava cu pictura veche (dinspre altar), Biserica din Teiuș
Teiuș Church old fresco (unto sanctuary)

**BISERICA « INTRAREA ÎN BISERICĂ A MAICII DOMNULUI » TEIUȘ
L'Église « L'entrée dans l'église de la Vierge »
« Holy Mary's Entrance in the Church » Church**

Monument istoric / Monument historique / Historic monument

Cod: AB-II-m-A-00372

Acestă biserică a fost ridicată în secolul al XV-lea și a fost restaurată în a doua jumătate a secolului XX, prințul cu care s-a căutat și săpaturi arheologice în cimitirul comunei. În urma acelor lucrări, au fost descoperite obiecte din secolele al X-lea și al XI-lea, atestând o intensă locuire a populației românești în această regiune.

Traditia, bazată pe o inscripție în stâncă de pe ancadramentul portalului apusean, arată că acestația biserică este cilioria unui dintr-un curtenii lui Mihai Viteazul, studențul Mihail Rap, semicilindric. În lungime de 11,30 metri, și cuprinde primele două etaje ale clopotniței. De fapt, între aceste două elemente, există un zid care include elementele de plastică (rozata și portul) ce poartă distanța monumentului în ultima parte a secolului XVI.

Podul dreptunghiular al portului apusean are muchiile subînnălite de un tor specific Renascentiei. În contrast cu sobrietatea ancadramentului de usă, mică rozășită-gotică, situată înapoia, atrage atenția prin frumosul trafor care deschide o strea în găsește colțuri. Aceasta aparține modelului gotic târziu.

Arhitectura estetică a clădirii a fost demolată în 1810 și navă originală a fost înlocuită cu o nouă, mai scurtă și mai lată, la care s-a adăugat absida actuală. În 1885 nivelul superior al turnului, cu toisori de fier, a fost înlocuit cu un etaj de cămăradă. La exterior, biserica este finisată pe laturile de nord și sud de grămezi contratorii simpli, indicând ulterior construcției principale și la datele inferioare, zugrăvîndu-lă data, conform unei inscripții, la 1791, este destul de afectată de trecerea împulușului, ceea ce duce la presupunerea că a fost realizată odată cu edificarea ei.

« Église « L'entrée dans l'église de la Vierge »

Cet édifice a été bâti au XVII siècle et a été restauré dans la deuxième moitié du XXe siècle, occasion à laquelle on a aussi effectué des fouilles archéologiques dans le quartier de la commune. Ces fouilles ont mené à la découverte des objets du Xe et XIe siècles, attestant une intense habitation de la population roumaine dans la région.

Tradition, basée sur une inscription slavonne située sur l'encadrement du portail occidental, indique le fait que cette église a été bâtie par l'un des conseillieurs de Mihai Viteazul, Mihail Rap.

Construction à la forme d'un édifice mono ovale, clos à l'est de l'abside demi-circulaire, non débouchée et un clocher à l'ouest. La partie la plus ancienne est la nef haute voûtée, ayant une longueur de 11,30 mètres et les deux premières étages du clocher. En effet, entre ces deux éléments, il y a un mur qui inclut des éléments de style architecturale (la rosace et le portail) que peuvent attester la datation du bâtiment pendant la dernière partie du XVIe siècle.

Cadre rectangulaire du portail occidental avec la sobrieté de l'encadrement de la petite rosace gothique, située au-dessus, attire l'attention par le châteloune et une étoile à six coins. Celle-ci appartient aux modèles gothiques tardifs.

Si oriental de l'édifice a été démolie en 1810 et le navire original a été élargi vers l'ouest, auquel on a ajouté l'abside actuelle. En 1885 le niveau supérieur de la tour, au beffroi en bois, a été remplacé avec un étage en brique. À l'extérieur, elle est flanquée aux côtés de nord et sud par six contreforts simples, élevés à la construction principale et aux dates différentes.

Sur la peinture datée, conformément à une inscription, dès 1791, est assez évident par le passage du temps, ce qui même vers la supposition qu'elle a été édifiée simultanément avec l'élévation de l'édifice.

« Holy Mary's Entrance in the Church » Church

This church was built in 16th century and restored in the second half of 20th century when some archaeological digging in the commune's cemetery was also performed. Due to these researches, objects from the 10th- and 11th century were discovered, certifying the presence of the Romanian population in this region.

According to the tradition, based on a Slavonic language inscription on the west portal frame, this church was made by one of the court servants of Mihai Viteazul, the purveyor "slujenru" - Mihail Rap.

The building has the shape of a monoval building, closed on the east side by a semicircular undelached apse and a steeple-tower on the west side. The oldest part is the semi cylindrical archway-like nave, its length being of 11,30 meters and the first two stories of the steeple. In fact, between these two elements there is a wall including architectural plastic elements (Catherine wheel and portal) that can certify that monumentism dating in the last part of the 16th century.

The rectangular frame of the west portal has edges underlined by a specific ring. In opposition to the serious character of the door frame, the small gothic Catherine wheel placed above, draws the attention by the beautiful tracery work that created a six corners star. This belongs to the late gothic models.

The eastern side of the building was demolished in 1810 and the original nave was enlarged in the east part with a bay to which the present day apse was added. In 1885 the top floor of the tower, with the wooden watch tower was replaced by a brick floor. On the outside, the church is flanked on the northern and southern sides with six simple braces, built later on, at different dates.

On the inside, the dated painting, according to an inscription in 1791, is probably after 1810, was made at the same time with building the church.

**STUDIU ISTORIC DE ARHITECTURĂ
STUDIU DE PARAMENT, ANALIZA DEGRADĂRILOR
ȘI SOLUȚII DE ÎNSĂNĂTOȘIRE**

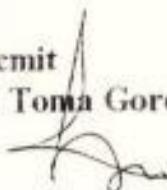
Lăcașul de cult, cu hramul "Intrarea Maicii Domnului", atestat documentar după pisania picturii în tehnică al fresco, ca de altfel și după emblema familiei Raț reprezentată printr-un braț înarmat, placează edificarea construcției la finele sec. al XVI-lea și începutul celui de-al XVII-lea.

Această ipoteză este susținută de analiza genealogică a familiei Raț.

purta o șarpantă structurată și racordată la prezenta soluție de acoperire a absidei.

- În vederea valorificării porții de lemn, care permitea accesul în imprejmuirea vechiului cimitir, propunem amplasarea acestuia în ax cu intrarea vestică la 33 m. amplasare care delimită suprafața cimitirului de vecinătățile laturilor vecine.

Intocmit
lector drd. Toma Goronea

41. Studiu istoric de arhitectură, Biserica din Teiuș – manuscris nepublicat
Teius Church archaeological historical study – unpublished manuscript

Ex.1

	MINISTERUL CULTURII MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE A TRANSILVANIEI
<i>C.Daicoviciu 2, 3400 Cluj-Napoca, Romania, tel: 064/195677, 064/190317064/190835, 064/192924, 064/193814, telefax: 064/191718, Email: secretariat@mniit.museum.utcluj.ro</i>	
Nr. _____ PROCES-VERBAL	
<p>În perioada 5-10 februarie 2001, la biserică greco-catolică "Intrarea în biserică a Maicii Domnului" din Teiuș (jud. Alba), s-au desfășurat cercetări arheologice cu caracter de salvare efectuate de către Gheorghe Petrov, arheolog medievist la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj. Săpăturile au fost întreprinse pe baza autorizației nr. 58/2000, eliberată de Biroul Executiv al Comisiei Naționale de Arheologie la 05.09.2000.</p>	

În cazul pavării cu dale de marmură a interiorului bisericii, recomandăm marcarea conturului vechiului altar cu dale de culoare diferită. În legătură cu cele două lespezi de mormânt, propunem fie lăsarea lor la vedere pe vechile amplasamente, la nivelul noului pavaj, fie scoaterea lor în afara bisericii și montarea acestora în poziție verticală în zidăria navei, sau numai sprijinite de zid.

Teiuș,

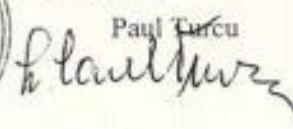
la 10 Febr. 2001

Gheorghe Petrov

Arheolog medievist,

Muzeul Național de Istorie a
Transilvaniei din Cluj

Am primit,
preot paroh

Paul Turcu

42. Proces verbal de cercetare arheologică – manuscris nepublicat Archaeological research report – unpublished manuscript

Jefuitorii de morminte medievali au tras clapa Securității

În biserică au fost descoperite două morminte, aparținând ctitorilor Petru Ratz și soției sale Zamfira. Mormintul lui Petru a fost jefuit de mai multe ori în perioada modernă și contemporană, fapt probat de descoperirea în mormint a unor obiecte aparținând acestor epoci, precum și de deranjarea osemintelor. Nici mormintul soției sale, amplasat chiar sub reprezentarea sa din tabloul votiv, nu a scăpat de miinile hotilor. Desi scrierii a fost descoperit intact, în groapă s-au descoperit monete din anii 1924, 1941, dar și din 1955. Monetele din 1955 probează faptul că în mormint s-a intervenit fără stirea enoriașilor, probabil doar cu stirea preotului. În acea perioadă erau frecvente acțiunile Securității, care spoliau de odoare morminte sau biserici vechi.

Sub capacul scrierii Zamfirei a fost descoperit scheletul acesteia, învestită într-un cimitir, verosimil de catifera,

votiv. A fost descoperită o singură monedă, dar se presupune că defunca a avut bijuterii.

Toate obiectele metalice de pe haină au fost smulse, ceea ce presupune că jefuirea cădavrului s-a făcut înainte de introducerea în gropă.

Capacul neatins al mormintului Zamfirei stă mărturie că trupul defunctei a fost jefuit înainte de înmormintare

Boieri români, ctitori de biserici ortodoxe în Ardeal

43. Articol Monitorul de Cluj, 7 Aprilie 2001
Monitorul of Cluj article, April 07, 2001

BISERICA MEDIEVALĂ ROMÂNEASCĂ DIN TEIUȘ, JUD. ALBA

Gheorghe Petrov

Biserica cu hramul *Intrarea în Biserică a Fecioarei*¹ se înfățișează astăzi ca o construcție cu dezvoltare longitudinală, alcătuită dintr-o navă dreptunghiulară care este prevăzută la extremitățile de apus și de răsărit cu un turn-clopotniță și o absidă semicirculară fără decroș. Orientarea generală a bisericii este pe o axă est-vest, cu altarul spre răsărit și clopotnița spre apus. Transformările suferite în timp de biserică se reflectă în structura construcției. În prima sa formă, lăcașul a avut o navă dreptunghiulară (12 x 7,40 metri la exterior), un turn-clopotniță alipit fațadei vestice (4,50 x 3,75 metri la exterior) și o absidă decroșată de formă semicirculară². Nava a fost acoperită cu o boltă semicilindrică de cărămidă, iar la exterior zidurile sunt sprijinite pe fiecare latură de patru contraforturi. În anul 1810 vechiul altar a fost demolat, iar nava a fost prelungită spre răsărit cu o travee lungă de 6 metri, continuată cu o absidă nedecroșată de 6,95 metri pe axă, la exterior, care este despărțită de navă printr-o tâmplă de zidărie cu trei intrări³. Edificiul rezultat în urma transformărilor constructive din anul 1810 are o lungime de 29,30 metri, această dimensiune fiind înregistrată pe axa construcției, la exterior, de pe latura vestică a turnului-clopotniță și până în extremitatea răsăriteană a absidei altarului. Zona de prelungire a navei a fost acoperită cu o boltă semicilindrică, despărțită de partea veche printr-un arc dublou. Zidurile laterale au fost sprijinate în exterior cu două contraforturi, dispuse câte unul pe fiecare latură, la un interval mai mare decât distanțele aflate între celelalte contraforturi disuse pe zidurile care corespund părții mai vechi a navei. Absida altarului mai are și ea încă două contraforturi, dispuse oblic, iar bolta acestui compartiment este informă și greu de definit. Ferestrele actuale ale bisericii au deschideri dreptunghiulare cu evazare spre interior. Cele de la partea veche a navei au fost modificate în anul 1810, tot atunci fiind practicată și cea

¹ Acest patronim de biserică mai este cunoscut și sub alte versiuni: *Intrarea în biserică a Maicii Domnului sau Prezentarea la templu a Fecioarei*.

² Planimetria absidei a fost stabilită în urma cercetărilor arheologice efectuate la biserică. De formă semicirculară, absida avea pe axă o lungime de 6,07 metri la exterior și 4,30 metri la interior, deschiderea acesteia inspre navă, la interior, fiind de 4,08 metri.

³ Absida altarului actual are o închidere semicirculară în partea răsăriteană, iar zidul tâmpliei de zidărie care desparte altarul de navă are o grosime de 0,70 metri.

45. Piatra de mormânt (cap), Petru Rácz I, Biserica din Teiuș (originală)
Gravestone (head) of Petru Racz I, Teius Church (original)

46. Piatra de mormânt (cap), Zamfira Rácz, Biserica din Teiuș (originală)
Gravestone (head) of Samphira Racz, Teius Church (original)

Rácz de Nagy Lak. (Taf. 148).

Wappen: In Roth zweiköpfiger Leopard steigend in der Rechten Krummsäbel, in der Linken Merkurstab haltend. — Kleinod: Keines verliehen, — Decken: Ohne Farbenangabe.

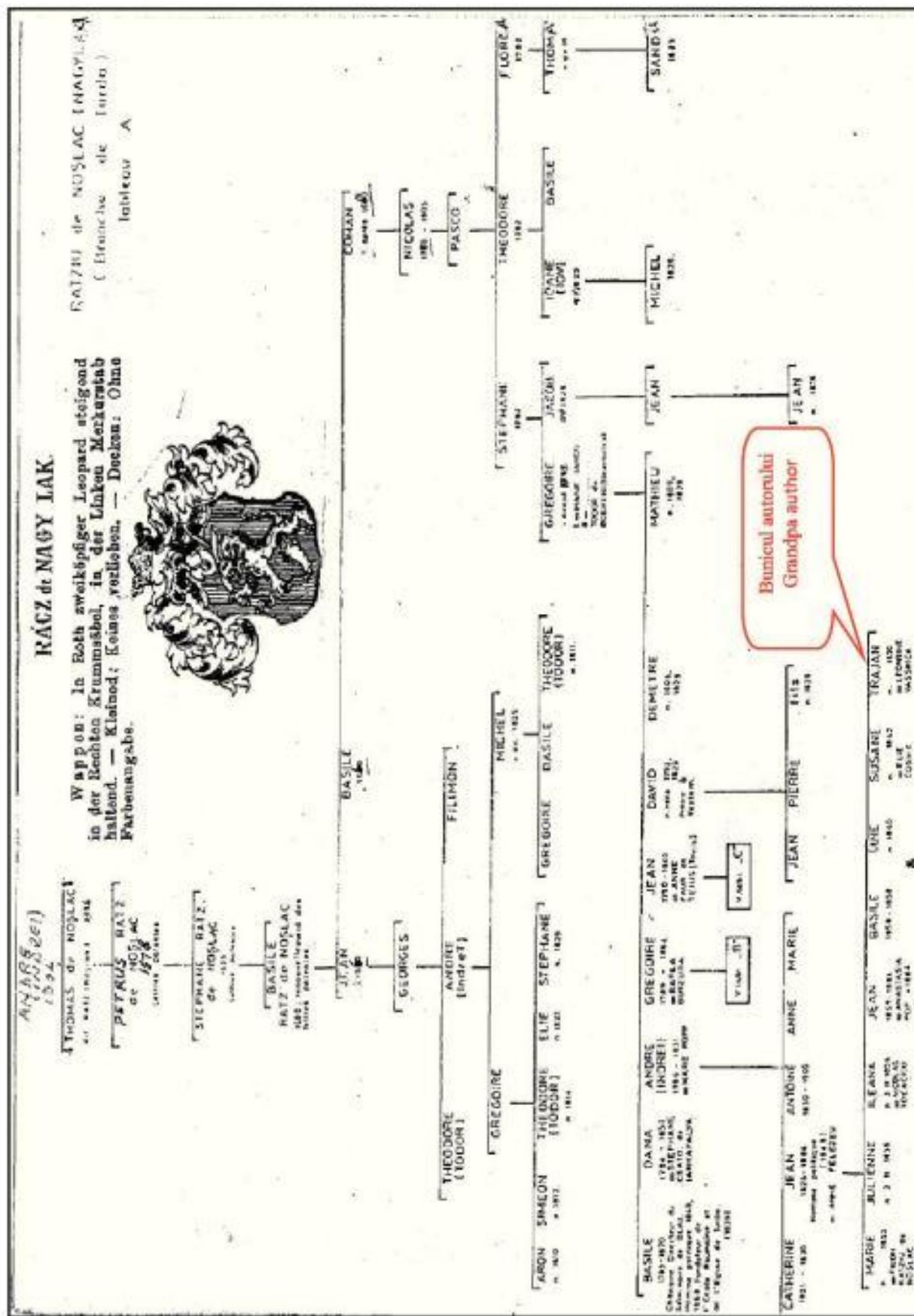
Adels- und Wappenbrief von Gabriel Bethlen d. d. Gyulafejérvár 25. May 1625 für Stephan Rácz.

R. A. BPest. — Gyfv. L. R. XIII).

47. Stefan Rácz de Nagylak, descriere diplomasă
Description of coat of arms of Stephan Racz de Nagy Lak

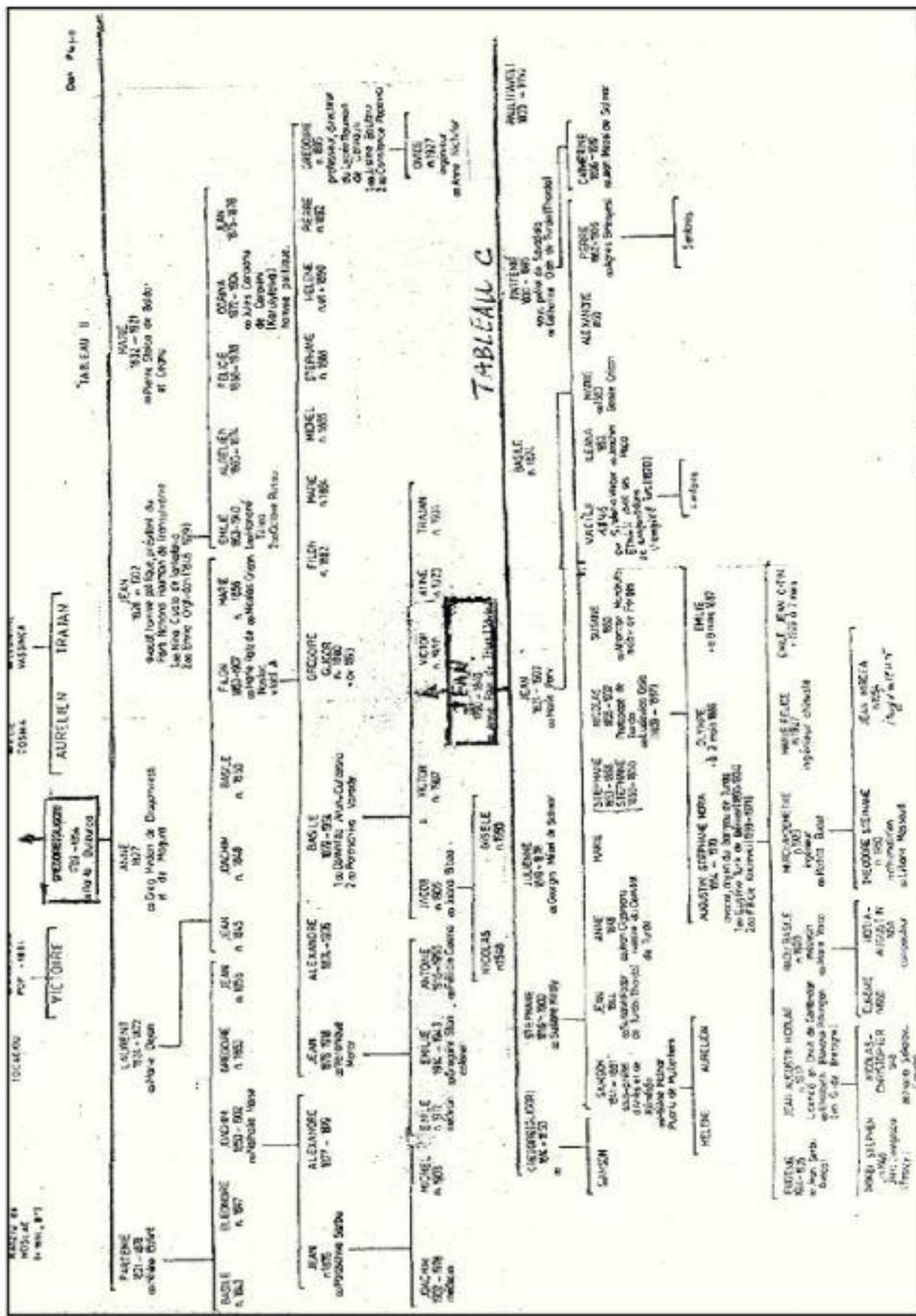

48. Blazon Stefan Rácz de Nagylak (Noşlac), (alb-negru și color)
Coat of arms of Stephan Racz of Nagy Lak (black-white, and color)

49. Dan Plesia – Arborele genealogic al Familiei Ratiu de Noșlac (Tablou A)

Dan Plesia – Family tree of Ratiu of Nagylak (Tableau A)

49. Dan Plesia – Arboarele genealogic al Familiei Ratiu de Noșlac (Tablou B și C)

Mihai Sorin Rădulescu

GENEALOGII

Mihai Sorin Rădulescu

Note

¹ Iorgu Iordan, *Diecționar al numelor de familie românești*, București, 1983, p. 388.

² Ioan cavaler de Pușcașiu, op. cit., vol. II, p. 319.

³ De spîrta familiei Rajiu s-a ocupat în trecut dr. Radu Rajiu și Dan Popa.

⁴ Procesual-verbal el procesului produsional al familiei Rajiu de Noșlac din anul 1828, comunicat de dl Dan Piesă.

⁵ George Barbu, *Parțial atât din istoria Transilvaniei pe cînd sunt de azi în urmă*, vol. II, Sibiu, 1880, p. 125.

⁶ Ioan Georgescu, Dr. Ioan Rajiu (1828–1902), 50 de ani din istorie națională ale românilor din Transilvania, Sibiu, 1928.

⁷ Ioan cavaler de Pușcașiu, op. cit., vol. II, p. 190.

PRECIZĂRI GENEALOGICE DESPRE FAMILIA RĀTU

Una dintre familiile nobile române din Transilvania cu însemnate merite politice și culturale, consimmată de istoricul și genealogist Ion cavalier de Pușcașiu, în valoroasa sa lucrare *Date istorice privindose la familiile nobile române*, q. constituie familia Rajiu de Noșlac, al cărei nume în transcriere maghiară apare ca Rácz de Nagylák (maghiarizarea numelui unei familii nu spune nimic despre originea etnică a familiei respective).

Lingvistul Iorgu Iordan indică drept origine a numelui „Rajiu” maghiarul „rácz” = sărb¹. În Transilvania au existat mai multe familii nobile românești cu numele de Rajiu, dar având predeci diferenți: Rajiu de Bechicherec, de Măniaci, de Teiuș, de Vojvodeni și Sâmbăta, de Noșlac². Aceasta din urmă și-a păstrat conștiința românească de-a lungul timpului, dovedită în acest sens fiind activitatea depusă în secolul al XIX-lea de unii mulți membri ai acestei familii pe teritoriul luptei naționale a românilor transilvăneni.

Prima mențiune a unui membru al acestei familii datează din 1394, când apare documentar un Toma de Nagylák (Noșlac)³. În 1578, Petru Rajiu primește o diplomă de nobilie de la împăratul Rudolf al II-lea, iar în 1625, principelul Transilvaniei Gabriel Bethlen înnoiește diploma de nobilie familiiei Rajiu de Noșlac, conferindu-i lui Stefan Rajiu și unui blazon, înfățișând un leopard bicefal. În 1680, principelje Mihail Apafi I conferă o nouă diplomă de nobilie lui Vasile Rajiu de Noșlac și fiilor săi, acest document fiind prezentat de urmășii acestora la procesul de producție (dovadire) a nobililității lor, ce a avut loc la Turda în anul 1828.

211

Editorial ALBATROS
București • 1999

50. Mihai Sorin Rădulescu, Genealogii
Mihai Sorin Radulescu, Genealogies

ZIRVESUL

ABONAMENT:

Un cu	—	—	—	—	—	100	Ls
Asturări și întrebări	—	—	—	—	—	300	-
Cărți și biblio.	—	—	—	—	—	400	-
Totul	—	—	—	—	—	800	-

Direktor: YEVGENI MIKHAJLOV

Reducing Administration:

Turda, Strada Banica Maria Nr. 63

GAZETA SAZEMANAI

— Anul III. — Numărul 34. —
Joi, 19 August 1928.

O sută de ani dela nașterea lui Dr. Ioan Raftiu.

— 59 August 1828 — 19 August 1928. —

Pro Memoria.

19 August 1928.

Familia Rațiu de Nagylak este una din cele mai vechi familii române din Ardeal. Legenda spune că această familie se trage din Pămîl Micu stăpân al Câmpiei Lozei și al Poenigilor din județul Cluj, Banatul Micu ajungând în conflict cu voievodul din Cluj în schimbările la 13 Ianuarie 1298 doborându-l pe domnitorul Nagyacul de pe Muntele de către se unea și ceteaua din Gheorgheni. Toma voievodul Ardelean confirmă acest schimb și cu diploma dată în Oradea la 16 Mai 1331 întrinde pe Apafi Balint cel Gros numit de Nagylak într-o misiune specială. Numele de Rațiu sau Rațiu îl avea doar Toma publică de Nagylak care a luat parte în compariția cubra coroanei, creat laoseană pe urgențele raiului în rândul lui de Rațiu. Regelile Sigismund în diploma dată 23 Decembrie 1394 amintește pe Ștefan nostru Thome de Nagylak. Perioada aceasta a datu la renamere Petru Rațiu de Nagylak care a fost întrindat de principelul Stefan Báthory într-o misiune diplomatică. Regale Budók II face pe Petru Rațiu de Nagylak la 1578 membru la Consiliul magistrat. Prințul Gavril Bethlen întărește dreptatea familiei și în 1625 o diplomează și împreună cu-a patru fături sau fiaci. Prințul Mihai Apafi confirmă în 1690 dreptatea familiei Rațiu de Nagylak și în 1693 o diplomează apărat. Date recente datează prima

Legenda spune că din familia noastră se trage și acel general a voievodat Mihai care să fi fost cunoscător și admiratorul lui Sfântului. Se spune că familia noastră ca familia Regelui de Tezaur a pregătit înfrângerea triumfală a lui Mihai Viteazul din Alba Iulia, se spune că din familia noastră se atinge și numele Metropolitului Andrei bârsei de Segura. Se spune că în prezent din familia noastră a sprijinit pe regele Carol al II-lea și pe Horea, Cloșca și Crișan în luptele din Alba Iulia. Se spune că familia noastră și din generalii venitii săi recunosc cărțile că și îl obțină. De astă marăginește la genealogia familiei noastre de la 1680 încoace urmăred că sunt noi herăldi cu mîini și credințe certăriile decat de altfel.

...din secolul XIX, familia veche boierească săracă din părțile Gilgei Râului de Nagyakar-Pata sau Rafina Butucă în 19 August 1829 în Torda și Dr. Ioan Park.

Dela început a avut o călăuză bună în persoana unchiului său a prepozitului capitan din Blaj Basilei Rădu de Nagyak.

Scoala primară a terminat în vecinătatea din Târta nouă (Bogăi vânătorescui). În 1839 pleacă la Blaj și urcă unde nu mai bine elev a lui Simeon Barnușiu, Ioan Rusu și Timotei Cipariu. În 1842 trece la Regele Carol din Cluj. În 1847 intră în seminariul din Blaj.

Băsinul Râului înălță încă din secolul al X-lea, semideșertul central din Bucovina. Misiunile revoluționare din 1848 îl au în Bacău. Reînsterior său se adună organizații cu verii săi cu Ioan Rațiu în fața lui și cu Nicolae Iorga și cu Ioan Arăpău săbăie din județul Târnăveni. Să devină la începutele dinaintea lui Bădescu și a lui Bădescu o veste de aici în România și în cadrul cărora este deosebită.

După proloșirea revoluției pleacă la universitatea din Viena. Ca să-și noștruirea diploma, vine la universitatea din Budapesta, unde se promovează de doctor în drepturi. A fost primul român care a obținut acest grad. Sfârșit l-a făcut ca notar la tribunul din Buda și apoi la un avocat din Buda și Cluj. La 1800 face cenzura de avocat în Sibiu. Abia și-a făcut cenzura și a făcut procesul pentru întâmpinarea Asociației Transilvane. A discutat mult ce mai mari neînțeleși chiar și cu Metropolitul Ștefan și Saluriu. Colecția lui avocațială și-a deschis-o în Alba Iulia. În 1861 este ales de subprefect al Județului Turda. Cadrul ingust al unui biserici nu-l-a făcut de ajuns pentru starea său spirit. Lăsa slujba și își deschide cabinetul de avocat în Turda. Ca avocat a susținut apropoate toate causele urbane, de camasare și de segregare. Faima numelui său a crescut prin faimiosul proces al Tothfalenilor. Baronii Apafi au avut 40 familii de fosti lobieri în cap de lărmă din casă. Chiar și Săculea venia la el doar să le surseze casă și loc.

Activitatea politică a fost descrisă aşa de frumos de alții încât asupra acestora nu există nicio critică.

Voi semnă în relief activitatea sa dezvoltată în favoarea orașului Târgu. După ce s-a ajuns la școală românească din Târgu nu au mai existat un colț și grădiniță sălă din Str. Dr. Ioan Rațiu unde s-a făcut o nouă școală românească. Colinealul V. Fedoreanu a umblat în această școală. Vizând îndărjirea copilăriilor noștri din Târgu contra tot ce e românesc s-a făcut cu presul Petru Rațiu, cu Ștefan Rațiu și cu invocarea președintelui Basilia Rațiu legimbit de a înființa niște școli centrale în Târgu. El a făcut frumosul pleat al acestor Eloci din plaja Mihai Viteazul. El a înființat institutul de credit „Adresana”, și filiala Banca Centrală din Târgu, el a urcat și a exagerat aprobaerea statutelor Reuniunii Iuniorilor.

Vandalismul cum a fost acord din Turda
I-am descris in „Ampelul”.

卷之三

Cum se vor desfășura serbările de comemorare
a lui Dr. I. Rațiu Dumitrescă, 19 August
a.c. în Târgu

Torda, 13. Commemorarea a 100 ani de la nașterea lui Dr. Ioan Răduț, în 19. August 1923 va decurge în sediul urezator. Conform programului dat publicației de către Baroul Advocaților din Torda, în orele 8 a. m. va avea loc o ședință festivă în baroului la sală festivă a Teatrului, unde va fi lansată o colecție numită "Dr. Val. Medgyessy și vor fi respunse autoritățile judecătore și administrative. Va arăta un portret la biserică gr. nr. Torda Veche, servit de mai mulți preoți. La această vreme se va face puzeire și la biserică nouă, ori. La paradașul de la biserica gr. est. va vorbi parohul protop. Ns. P. Răduț, evocând memoria

51. Dr. Augustin Rațiu, 100 de ani de la nașterea Dr. Ioan Rațiu
Dr. Augustin Ratiu, 100 years from the birth of Dr. Ioan Ratiu

CLARENCE HOUSE
LONDON SW1A 1BA

Private and Confidential

From: The Private Secretary for Foreign and Commonwealth Affairs
to TRH The Prince of Wales and The Duchess of Cornwall

28th June, 2011

Dear Mrs Ratiu,

The Prince of Wales has asked me to thank you for your recent letter. His Royal Highness was fascinated to hear of your shared links and was particularly grateful for the suggestion that he visit Teius Church when he is next in Transylvania.

His Royal Highness has asked me to send you every encouragement for your work to restore the frescoes at Teius.

*yours sincerely,
Clive Alderton.*

Clive Alderton

Mrs. Elisabeth Ratiu

52. Scrisoarea Prințului Charles către d-na Elisabeth Rațiu – manuscris nepublicat
The letter of HRH Prince Charles to Mrs. Elisabeth Ratiu – unpublished manuscript

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ SELECTIVE BIBLIOGRAPHY

1. Andea, A., Andea, S., *Istoria României. Transilvania, Volumul I, Capitolul V, Principatul Transilvaniei sub suzeranitate otomană (1541-1691)*, Editura „George Barițiu”, Cluj-Napoca, 1997.
2. Ardelean, F., *Obligațiile Militare ale Nobilimii în Transilvania Princiară (1540-1657)*, Revista Crisia XL, 2010.
3. Binder, P., *Nobilul român Ștefan Raț (cca. 1670-1720), „odorbirăul Bălgradului” sprijinitor al culturii românești*, Revista Apulum XXIII, 1986.
4. Dobrei, F., *Mitropolitul Ghenadie II al Transilvaniei (1627-1640)-repere biografice*, Revista Teologica, nr.2/2008.
5. Dumitran, A., *Moștenirea mitropolitului de la Bălgrad: Mărturii despre vîădica Simion Ștefan*, Ziarul Lumina, Ediția de Transilvania, 08 August 2011.
6. Fleșer, G., *Sulptura în piatră la bisericile românești din județul Alba - considerații preliminare (Sculpture en pierre aux églises roumaines du dép. d'Alba - considérations préliminaires)*, Revista Apulum XL, 2003.
7. Fleșer, G., *Biserici romanesti de zid din județul Alba, (Eglises roumaines en murailles au dép. d'Alba)*, Editura Altip, Alba Iulia, 2001.
8. Galgói Rácz Viktor, *A galgói Rácz család története 23 leszármazási táblával*, Miskolc 1928.
9. Giurescu, C.D., *Istoria ilustrată a românilor*, Editura Sport-Turism, București, 1981.
10. Iorga, N., *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor vol II, Vălenii de Munte*, 1909.
11. Iorga, N., *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.

12. J. Siebmacher's großes Wappenbuch, Band 34, *Der Adel von Siebenbürgen*, Bauer & Raspe, Inhaber Gerhard Gessner, Neustadt an der Aisch, 1984.
13. Kádár, J., *Szolnok-Dobokavármegye Monographiája, III. Kötet. A vármegye közégeinek részletes története, Galgó*, 1900.
14. Meteş, Șt., *Mănăstirile din Banat, 4. Lugoj, Mănăstirile Româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu 1936.
15. Mureşanu, B.I., *Mănăstiri din Banat*, Editura Mitropoliei Banatului, Timişoara, 1976.
16. Olde, P., *Biserica mică a Lugojului*, Analele Banatului IV, Timişoara, 1931.
17. Ostafie, Al., *Noul Testament de la Bălgard (1648) – opera românească de prestigiu teologic, istoric și literar*, Alba Iulia, 2007.
18. Pascu Șt., *Voievodatul Transilvaniei, Vol. II*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979.
19. Pâclişanu, Z., *Alegerea şi denumirea episcopului unit Ioan Patachi - îndreptări şi întregiri la articolul d. Silviu Dragomir din nr. 16-18, 1915 al „Revistei Teologice” din Sibiu*, Revista Cultura Creştină, Blaj, 1916.
20. Petrov, G., *Biserica medievală românească din Teiuș, jud. Alba*, 2011, (manuscris nepublicat).
21. Pop, S., et al., Asociaţiunea ASTRA, Despărţământul „Timotei Cipariu”, Blaj, *Dicționarul culturii și civilizației populare*, Editura ASTRA Blaj, 2011.
22. Pop, Șt., *Între două lumi culturale – Studii din istoria luptelor bisericei române. II. Stefan Rácz † 1720*. Răvaşul, Anul V. Cluj, 9 Noemvrie 1907.
23. Prunduș, S.A., Plăianu, C., *Catolicism și Ortodoxie Românească-scurt istoric al Bisericii Române Unite, cap. EPISCOPII TEOFIL SEREMI (1692-1697) și ATANASIE ANGHEL (1698-1713)*, Editura Viața Creştină, Cluj-Napoca, 1994.

24. Rațiu, I.G., *In memoriam Basiliu Rațiu de Noșlac*, Observatorul din Toronto, Aniversări și Personalități, 2010.
25. Rațiu, I.G., *Basiliu Rațiu de Noșlac, 25 Decembrie 1783-12 Decembrie 1870*, Revista Astra Blăjeană, nr. 3-4 (56-57), septembrie-decembrie 2010, Blaj.
26. Rațiu, I.G., Rațiu, M.D., *Memoriu*, 2010, (manuscris nepublicat).
27. Rácz V., *A galgói Rácz család (czímerrajzzal)*. Genealógiai Füzetek 1 (1903).
28. Sabău, M., *Prepozitul canonic Basiliu Rațiu – O viață dedicată bisericii și Neamului Românesc*, Observatorul din Toronto, Aniversări și Personalități, 2003.
29. Străjan, I., *Istoricul tiparnișei Mitropoliei Ortodoxe a Bălgradului și Arhiepiscopia Tării Ardealului*, Dacoromânia, Revista Fundației pentru Unitatea și Integritatea României, Nr. 1, Alba Iulia, 1999.
30. Turcan V., *Un monument istoric: „Biserica Sf. Nicolae” din Lugoj*, Mitropolia Banatului, Anul XII, Ianuarie-Aprilie 1962.
31. Draghița, Z.I., *Ioan Micu Moldovan (1833-1915), protector al patrimoniului cultural din Transilvania*, Annales Universitatis Apulensis, series Historica, nr. 8, 2004.
32. Șematismul Veneratului Cler al Archidiecesei Metropolitane Greco-Catolice Române de Alba-Iulia și Făgăraș pre Anul Domnului 1900, de la Sânta Unire 200, Blaș, Tipografia Seminariului Archidiecesan.
33. Legea Nr. 378 din 2001, privind protecția patrimoniului arheologic și declararea unor situri arheologice ca zone de interes național.
34. Legea Nr. 422 din 18 iulie 2001, (republicată) privind protejarea monumentelor istorice.

ADDENDA

„Privind în ansamblu, apreciez efortul documentar depus și pasiunea cu care vă argumentați descendența în contextul punerii în valoare a acestui sfânt lăcaș și a valorii sale însumate de-a lungul veacurilor. Prin urmare, acest eseу este foarte util, mai ales pentru publicul larg și pentru faptul că veniți cu foarte importante date istorice privind familia și descendenții familiei nobiliare Ratz, ctitorii acestei biserici.“

Prof. univ. dr. Oliviu Boldura – Expert restaurator
Universitatea Națională de Arte
București, România

„Ioan Gheorghe Rațiu, descendent al unei importante familii ardelenе cu profundă implicare și un important rol în trecutul acestei vechi provincii românești și nu numai, a contribuit prin această lucrare la cunoașterea trecutului unei importante ctitorii familiale despre care se știe prea puțin în literatura de specialitate.

Efortul este laudabil în primul rând prin unele informații inedite care privesc pe ctitorii lăcașului și urmașii acestora, dar și prin prezentarea situației actuale în care se află acest monument religios, profund afectat de intervențiile *constructive* ce s-au abătut asupra lui mai ales în ultimele decenii.

Lăcașul necesită a fi cercetat integral din punct de vedere arheologic, altfel multe aspecte prea importante din trecutul și evoluția sa riscând să rămână pentru vecie necunoscute.

După cum și autorul afirmă, contribuția sa nu are pretenția de a fi o lucrare cu un caracter profund științific, însă elaboratul final cred că depășește în multe privințe alte texte similare.”

Dr. Gheorghe Petrov – Arheolog medievist
Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei
Cluj-Napoca, România

„În lumina adevărului istoric, parcurgând filă cu filă rândurile scrise în lucrarea de față a domnului profesor Ioan Gheorghe Rațiu, ne dăm bine seama că timpul este sfânt, prețios și irepetabil. Momentul prezent în perspectiva zilei de mâine și a celor ce vor urma, v-a deveni istorie.

În felul acesta au înțeles înaintașii noștri timpul cu ale sale evenimente care a cuprins luptele, frământările și faptele mărețe din istoria poporului nostru.

Aceleași frământări și lupte le-au avut și ctitorii bisericii din Teiuș, Petru Raț, domnița Zamfira și Mihail Raț, care în timpul vieții lor au dat dovadă de adevărați luptători pentru credință și pentru păstrarea identității naționale.

Aceleași frământări și lupte le-a purtat și Ștefan Raț, pentru aceleași idealuri nobile de păstrare a credinței și a neamului, el fiind unul din apropiatii colaboratori ai Episcopilor transilvăneni Teofil Seremi, Atanasie Anghel și Ioan Giurgiu Patachi și unul din cei doi semnatari laici ai hotărârilor Sinoadelor de Unire. Cu toții împreună, păstori, clerici și laici au consfințit acest ideal al poporului transilvănean prin Sfânta Unire cu Biserica Romei la 1700, salvând în acest fel credința și limba noastră strămoșească.

Ca moștenire, ctitorii bisericii din Teiuș ne-au lăsat o frumoasă biserică, una din cele mai vechi biserici medievale românești din Transilvania, zidită din piatră, care iată a rezistat și a dăinuit în timp, iar făuritorii Sfintei Uniri ne-au lăsat credința adevărată și dreaptă în deplina comuniune cu Biserica Romei.

Pentru toate luptele și faptele mărețe știute și neștiute, avem convingerea că numele lor sunt înscrise în ceruri, iar sufletele lor sunt prezente în Biserica triumfătoare.“

Pr. Daniel-Marius Câmpean – Catedrala “Sfânta Treime”
Blaj, România

„Răspunzând îndemnului adresat de către Sfântul Apostol Pavel evreilor, îndemn atât de actual și azi, „*Aduceți-vă aminte de mai-marii voștri, care v-au grăit vouă cuvântul lui Dumnezeu; priviți cu luare aminte cum și-au încheiat viața și urmași-le credința!*”, Domnul Ioan Gheorghe Rațiu prin elaborarea cărții „*Biserica Greco-Catolică din Teiuș, Eseu documnetar*”, vine să completeze frumoasa istorie a ilustrei familii Rațiu, dar cu atât mai mult întregește istoria Bisericii Greco-Catolice.”

Pr. Dr. Florin Vladimir Gheorghiu – Biserica “Sf. Arh. Mihail și Gavril”
Săndulești, Jud. Cluj, România

„Biserica Greco-Catolică din Teiuș – o biserică a deșteptării Neamului”

Istoria Neamului, care în ultima mie de ani a fost permanent falsificată de neprietenii externi și interni, are nevoie de reconstituire. E regretabil faptul că acei (istorici), care ar trebui să pună în valoare dovezile incontestabile, deseori se împotmolesc pe potecile mlăștinoase create în mod special de neprietenii în problemele istoriei Neamului. Falsificată într-atât de neprietenii externi cât și interni, Istoria Neamului trebuie reconstituită pietricică cu pietricică.

Este cunoscut rolul Bisericii Unite cu Roma în deșteptarea națională a românilor. Ea a inițiat și susținut cunoscuta Școală Ardeleană, care a pornit o mișcare cultural-politică în frunte cu Petru Maior, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, care prin memorabila lucrare a sa „*Cronica Românilor*”, reprezentând cronologia existenței românilor în acest spațiu carpato-danubian timp de aproape 2000 de ani (după părăsirea Daciei de către romani), combate ideile preconcepute ale unor falsificatori gen doctorul honoris causa **Delamaid Darrell** (un ungur canadizat) prezentate în volumul geopolitic „*The New European Surregions*” (Canada, 1994): „*După retragerea romană nu există în regiune documente despre daci sau romani pentru un întreg mileniu*”.

Da, sunt cam puține (s-au stăruit mai mulți „frați” de-ai noștri mai mari să fie cât mai puține) însă ce-i care doresc să le găsească le găsesc. Prof. Ioan Gheorghe Rațiu este unul dintre ei.

Lucrarea „*Biserica Greco-Catolică din Teiuș*”, scrisă de prof. Ioan Gheorghe Rațiu, descendent al familiei nobiliare românești din Transilvania Racz, care a ctitorit-o, reprezentă una dintre aceste pietricele. La întrebarea dacă o carte poate pune capăt unei idei preconcepute autorul cărții „*Arestarea, procesul și moartea lui Iisus*” Haim Cohn a răspuns: „*O singură carte nu este în stare de așa ceva, dar poate crea o opinie publică, iar aceasta, la rândul ei, poate să ducă la o schimbare a lucrurilor*”.

Eseul documentar scris de dl prof. Ioan Gheorghe Rațiu nu poate pune capăt ideii preconcepute că Neamul românesc este oaspete la el acasă, că nu are istoria sa, biserică sa, că nu a avut nobilii săi etc., dar creează o opinie publică, care poate să ducă la o schimbare a lucrurilor.

Scrisă într-un stil academic, foarte bine documentată, lucrarea dezvăluie istoria bisericii din Teiuș de la fondarea ei până în zilele de astăzi. Semnificativ este faptul că autorul prof. Ioan Gheorghe Rațiu este descendent din familia nobiliară Racz, care a ctitorit această biserică. „*Săpând*” sârguincios în stratul gros de colbul uitării menit să șteargă orice încercare de a ajunge la adevăr, autorul stabilește anul construirii acestei biserici românești (a. 1500), stabilește că a fost ctitorită de stră-strămoșii Petru, Zamfira și Mihail Racz, nobili români rămași la credință ortodoxă, în pofida politicii acerbe de maghiarizare, catolicizare și calvinizare a românilor, lucru consemnat și de marele savant Nicolae Iorga în lucrarea sa „*Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*”/București, 1989). De asemenea, a stabilit arborele genealogic al familiei sale, începând cu a. 1332 cu nobilul Toma Ratz de Noșlac, legăturile de sânge necunoscute până acum a familiei Racz cu familii domnești din Valahia și Moldova, familii nobile din Anglia.

Pe lângă interesul major pentru descendenții familiei Racz, lucrarea prof. Ioan Gheorghe Rațiu, are o incontestabilă valoare istorică. Este o moștră cum o familie de nobili români au rezistat maghiarizării și și-au pus sufletul în apărarea românismului în Transilvania, inclusiv prin crearea Bisericii Greco-Catolice Românești.”

Prof. Univ. Dr. Valeriu Dulgheru
Chișinău, Republica Moldova

ADDENDA

“On the whole I appreciate the effort and passion that made the documentary will explain why lineage in the context of the value of this holy place and its value summed over the centuries. Therefore, this essay is very useful, especially for the general public and that come with important historical data on family and descendants Ratz noble family, founders of this church”.

Prof. Oliviu Boldura, Ph.D. – Expert restorer
National University of Arts
Bucharest, Romania

“Mr. Ioan Gheorghe Ratiu, descendant of an important Transylvanian family with deep involvement and an important role in the history of this old Romanian province and elsewhere in this paper has contributed to knowledge of the history of an important family foundation little known in the literature.

The effort is commendable first by some unpublished information concerning the founders of shrine and their survivors, but also by presenting the current situation in which this religious monument is deeply affected by structural interventions that have befallen him especially in the last decades.

Shrine needs to be investigated fully the archaeological point of view, otherwise too many important aspects of past and risking evolution remain unknown forever. As the author says, its contribution does not claim to be a scientific paper with deep character, but finally the paper think exceeds in many aspects other similar texts.”

Gheorghe Petrov, Ph.D. – Medieval Archaeologist
National Museum of Transylvanian History
Cluj-Napoca, Romania

"In light of historical truth, going page by page ranks by the paper of Professor Ioan Gheorghe Ratiu, we are aware that time is sacred, precious and unrepeatable. The present moment in view of tomorrow and those to come will become history. Thus our ancestors understood his time with events that included fights, unrest and great deeds in the history of our people.

The same worries and struggles they had Teiuș church founders, Peter Rat, Rat Princess Zamfira and Michael, who in their lifetime showed true warrior for the faith and maintaining national identity. The same worries and struggles carried them to the same ideals and noble Stephen Rat retention faith and nation, being one of the close collaborators of the bishops of Transylvania, Teofil Seremi, Athanasie Anghel and Ioan Giurgiu Patachi and lay one of the two signatories of decisions of Union Councils. All together, pastors, clergy and laity have enshrined the ideal of Transylvanian Romanians by Holy Church Union with Rome in 1700, thus saving our ancient faith and language

Teiuș church founders left us a legacy a beautiful church, one of the oldest churches in Transylvania Romanian medieval, built of stone, which withstood and endured over time and the makers of the Holy Union gave us the true faith and right in full communion with the Church of Rome.

For all the great battles and facts known and unknown, we believe that their names are written in heaven, and their souls are present in the Church triumphant".

Fr. Daniel Marius Campean – "Holy Trinity" Cathedral
Blaj, Romania

“Responding exhortation by the Saint Apostle Paul to Hebrews, so call today and today, “*Remember of your rulers, who have spoken unto you the word of God, look carefully to how they ended life and follow their faith,*” Mr. Ioan Gheorghe Ratiu through the development of “Greek Catholic Church of Teius, documentary Essay” completes the beautiful history of illustrious families Ratiu, but the more rounds the Greek Catholic Church history”.

Pr. Dr. Florin Vladimir Gheorghiu – “St. Arch. Michael, and Gabriel” Church Sandulesti, Cluj County, Romania

“Greek Catholic Church of Teius – a church awakening Nation

History of the Nation, which the last thousand years was permanently falsified by enemies foreign and domestic, needs restoration. It's unfortunate that those (historians), which should highlight the indisputable evidence, often get stuck on muddy trails designed specifically by the foes in problems of the Nation's history. Falsified in by enemies both foreign and domestic, national history should be reconstituted pebble with pebble.

It is well known role of the United Church of Rome in the Romanian national awakening. It has initiated and supported famous Transylvanian School, who started the cultural and political movement headed by Petru Maior, Samuil Micu, Gheorghe Sincai that the memorable work was the “*The Chronicle of Romanians*”, representing the chronology existence of Romanians in this space Carpathians and the Danube for nearly 2000 years (after leaving Dacia by the Romans), combat gender bias of doctor honoris causa of counterfeiters **Delamaid Darrell** (a Hungarian Canadian) presented in this geopolitical “*The New European Surregions*” (Canada, 1994): “*after Roman withdrawal in the region there are documents about the Dacians and Romans for an entire millennium.*”

Yes, they are pretty low (have urged more “brothers” of ours more likely to be as little) but what they want to find to find. Prof. Ioan Gheorghe Ratiu is one of them.

The book “*Greek Catholic Church of Teiuș*”, written by Professor Ioan Gheorghe Ratiu, Racz Romanian noble family descended from Transylvania, who founded it, is one of these pebbles.

When asked if a book can end a bias, author of “*The arrest, trial and death of Jesus*” Haim Cohn said: “*One book is not capable of it, but may create a public opinion, and this in turn, can lead to change things.*”

Documentary essay written by Prof. Ioan Gheorghe Ratiu cannot stop preconceived idea that the Romanian nation is a guest at his house; he has no history, the church that had its nobles, etc. but creates public opinion, which may lead to change things. Written in academic style, very well documented, the book reveals the history of the Church of Teiuș of its founding until today.

It is significant that the author Ioan Gheorghe Ratiu family is descended from noble Racz family, who founded this church. “Diggings” diligent in the thick layer of dust oblivion meant to erase any attempt to arrive at the truth, the author building this church year Romanian (a. 1500), states that was founded by great-ancestors, Peter, Zamfira and Michael Racz, Romanian noblemen left the Orthodox faith, despite fierce policy by Magyarization, Romanization and Calvinization of the Romanians, it recorded and Nicole Iorga great scholar in his “*History of Romanians in Transylvania and Hungary*” / Bucharest, 1989). He also established his family tree since 1332 with a noble Thomas Ratz of Noslac, hitherto unknown blood ties Racz family royal families of Wallachia and Moldova, noble family in England.

In addition to interest major family descendants Racz, Prof. Ioan Gheorghe Ratiu book has an undeniable historical value. Is an example how a Romanian noble family resisted Magyarization and soul have made in defense of Romanism in Transylvania, including the establishment of Romanian Greek Catholic Church.

Prof. Valeriu Dulgheru, Ph.D.
Chisinau, Moldova Republic

Cartea se distribuie gratuit – The book is disseminate for free

Cartea reprezintă o compoziție eseistică, o viziune proprie pe tema **Bisericii „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului” din Teiuș**.

Problema bisericii din Teiuș asa cum a fost abordată de mine, este o încercare personală la granița dintre literatură și știință, bazată pe o sumă de idei din diferite domenii culturale și surse bogate în informații, obținute, investigate, analizate, evaluate și valorificate pe parcursul a aproape trei ani în această direcție.

Datele și informațiile prezentate în eseul sunt cu siguranță insuficiente, incomplete și pot cuprinde erori, de aceea, orice ajutor este bine-venit și chiar necesar prin abordările, completările și dezvoltările viitoare.

Îmi exprim speranța ca această temă va fi preluată, dezbatută, analizată și tratată cu mijloace științifice de către specialiști, materializată într-un proiect de cercetare științifică multidisciplinar de restaurare și conservare a sitului arheologic (morminte și pietre funerare) și a picturii murale (frescă și tablou votiv), care să pună în valoare **calitatea de monument istoric de importanță națională** a acestei străvechi biserici, finalizat prin publicarea unei monografii a monumentului istoric de la Teiuș.

This book is an essay, a vision of mine, about of Teius Church “*Entry in Church of Our Lady*” theme.

My approach of Teius church subject is a personal attempt at the literature and scientific boundary, based on some ideas from different cultural fields and rich information sources, acquired and analyzed during three years in this matter.

Data and information on view in essay are of course insufficient, incomplete and can contain errors; therefore, any aide is grateful and even necessary by future approaches, addends and developments.

I hope that this theme will be assumed, discussed, analyzed and approached with scientific tools by specialists, materialized into a multi-disciplinary scientific research project for restoration and conservation of the archeological site (graves and tombstones) and mural painting (fresco and votive picture), that improve **of national historic monument ship** of this secular church and completes by publishing the monograph of the Teius church.

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Rațiu". The signature is fluid and cursive, with varying line thicknesses.

Conf. univ. dr. Ioan Gheorghe Rațiu
Associate Professor, PhD
Brasov, Romania